

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

"Ρήγας Βελεστινλής"

"ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ"

Τ.Ε.Φ.Α.Α. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**"Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΎΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ"**

Γιαννή Μαρία – Μυλωνά Αλεξάνδρα

Υπεύθυνος Καθηγητής: Σακελλαρίου Κίμων

ΤΡΙΚΑΛΑ 2001

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000045515

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1420 / 1

Ημερ. Εισ.: 03 - 10 - 2001

Δωρεά: _____

Ταξιδιωτικός Κωδικός: ΠΤ - ΤΕΦΑΑ

2001

ΓΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦ. 1	<i>Πρόλογος</i>	σελ. 1
ΚΕΦ. 2	<i>Ορισμός της ένταξης</i>	σελ. 3
	<i>i) Η σημασία της βασικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της ένταξης</i>	σελ. 5
	<i>ii) Οι αρχές και οι σκοποί της βασικής εκπαίδευσης όσον αφορά την ένταξη (Η αρχή της μη διαχωριστικής εκπαίδευσης)</i>	σελ. 6
ΚΕΦ. 3	<i>Το πρόβλημα της κοινωνικής ένταξης των ΑΜΕΑ</i>	σελ. 9
ΚΕΦ. 4	<i>Η συμπεριφορά του παιδιού με ειδικές ανάγκες στο σχολικό περιβάλλον και το πρόβλημα της ένταξης μέσα σ' αυτό</i>	σελ. 13
ΚΕΦ. 5	<i>Η ευθύνη των ειδικών και της οικογένειας</i>	σελ. 17
ΚΕΦ. 6	<i>Σκοπός μιας κοινωνικής πολιτικής</i>	σελ. 18
	<i>i) Μέριμνα για τον κύκλο των ειδικών</i>	σελ. 18
	<i>ii) Λύση του προβλήματος</i>	σελ. 18
	<i>iii) Μέτρα βοήθειας</i>	σελ. 19
	<i>iv) Βασικά αξιώματα της κοινωνικής πολιτικής</i>	σελ. 20
ΚΕΦ. 7	<i>Επαγγελματική- Βιοποριστική αποκατάσταση των αποφοίτων των ειδικών σχολείων</i>	σελ. 23

ΚΕΦ. 8	<i>Η θέση των Ηνωμένων Εθνών</i>	<i>σελ. 26</i>
ΚΕΦ. 9	<i>Η κοινωνική ένταξη των κωφών ατόμων από τη σκοπιά της παιδαγωγικής</i>	<i>σελ. 27</i>
	<i>i) Μορφές ένταξης και η διαδικασία ένταξης σε σχέση με τα προβλήματα ακοής</i>	<i>σελ. 30</i>
	<i>ii) Βασικές κατηγορίες παιδιών με ακουστικά προβλήματα και δυνατότητα εκπαίδευσής τους</i>	<i>σελ. 32</i>
	<i>iii) Διαδικασίες πριν από την ένταξη</i>	<i>σελ. 34</i>
	<i>iv) Ένταξη στο σχολείων ακουόντων, παιδιά με προβλήματα ακοής</i>	<i>σελ. 34</i>
	<i>v) Ποιος, πως και γιατί αποφασίζει την ένταξη</i>	<i>σελ. 35</i>
	<i>vi) Σχολική ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση</i>	<i>σελ. 45</i>
	<i>vii) Εκπαίδευση</i>	<i>σελ. 46</i>
	<i>viii) Η εμπειρία δύο βαρήκοων παιδιών σε σχολείων ακουόντων</i>	<i>σελ. 50</i>
ΚΕΦ. 10	<i>Από το σχολείο στη Δουλειά</i>	<i>σελ. 53</i>
ΚΕΦ. 11	<i>Επίλογος</i>	<i>σελ. 57</i>
ΚΕΦ. 12	<i>Παράρτημα</i>	<i>σελ. 58</i>
	<i>Βιβλιογραφία</i>	<i>σελ. 112</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το άτομο με ειδικές ανάγκες αποτελεί για τη χώρα μας και για ολόκληρο τον κόσμο ένα οξύ κοινωνικό πρόβλημα. Η πολιτεία αναγνώρισε αυτή την ανάγκη γι' αυτό και προστάτευσε το άτομο με ειδικές ανάγκες με τον Σύνταγμα.

Μια αναπηρία είναι μια κατάσταση που εμποδίζει το άτομο να ενταχθεί στην κοινωνία και να εργασθεί. Η αναπηρία μπορεί να έχει σχέση με το ψυχικό, το σωματικό μια το ψυχοπνευματικό τομέα. Είναι δυνατό, όμως, να εμφανίζεται και με μια πολυσύνθετη μορφή συσχετισμού όλων των παραπάνω τομέων. Η βαρύτητα μιας αναπηρίας καθορίζεται από το ποσοστό της αδυναμίας για την κοινωνική ένταξη και εργασία καθώς και από τη μορφή της περιθάλψεως που επιβάλλει.

Σήμερα καταβάλλεται προσπάθεια από τους κοινωνικούς παράγοντες να πάρουν μια σωστή λύση για το καυτό αυτό πρόβλημα.

Ο κύριος σκοπός, για μια σύγχρονη μορφή αντιμετώπισης είναι η ένταξη στην κοινωνία. Αυτό σημαίνει πως η κοινωνία έχει υποχρέωση να προσφέρει στο ειδικό άτομο μια αναγνωρισμένη θέση στη ζωή. Δηλαδή να φροντίσει να του προσφέρει μια εργασία που να μπορεί να εκτελεί, ώστε να νιώθει ήρεμα. Αυτή η τοποθέτηση είναι απαλλαγμένη από τη συμπόνια και βασίζεται στην εκτίμηση και το σεβασμό για την προσωπικότητα του ειδικού ατόμου.

Επίσης η σχολική ένταξη θεωρείται διεθνώς ως ο πλέον κατάλληλος δρόμος για την μελλοντική κοινωνική ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Επιπρόσθετα, αποτελεί τα τελευταία 10 χρόνια σταθερό προσανατολισμό της ευρωπαϊκής και της ελληνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Έτσι, ένα σύνολο από δραστηριότητες και πρωτοβουλίες έχουν αναπτυχθεί καλύπτοντας από ειδικές τάξεις έως πλήρη ένταξη. Όμως μέχρι σήμερα όλες αυτές οι απόπειρες, οι οποίες καθημερινά αποτελούν την εκπαιδευτική πραγματικότητα των παιδιών με ειδικές ανάγκες δεν καταγράφονται, δεν αξιολογούνται και δεν σχεδιάζονται συστηματικά από κανέναν φορέα. Έτσι,

γνωρίζουμε ελάχιστα σχετικά με την σχολική ένταξη στην Ελλάδα όσον αφορά και τις ποσοτικές και τις ποιοτικές διαστάσεις της.

Η έλλειψη της παραπάνω ερευνητικής τεκμηρίωσης και η παντελής απουσία έρευνας σχετικά με το περιβάλλον εφαρμογής της σχολικής ένταξης, δρα απαγορευτικά ως προς οποιοδήποτε συγκεκριμένο προσδιορισμό των κρίσιμων για την επιτυχία παραγόντων. Επίσης, δεν επιτρέπει την παραγωγή μοντέλων αποτροπής του κοινωνικού αποκλεισμού με βάση την ελληνική σχολική πραγματικότητα και αποδυναμώνει την παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Η διερεύνηση της ύπαρξης των παραγόντων που συνδέονται με την ένταξη αποτελεί προϋπόθεση για την ορθή ανταπόκριση του εκπαιδευτικού μας συστήματος σε σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Σήμερα, η ειδική αγωγή στην Ελλάδα, χαρακτηρίζεται από μια σημαντική μείωση των μαθητών στα ειδικά σχολεία, μεγάλο αριθμό μαθητών με ειδικές ανάγκες μέσα στις συνηθισμένες τάξεις χωρίς εκπαιδευτική στήριξη και μια ραγδαία αύξηση στην ίδρυση ειδικών τάξεων.

Έτσι είναι φυσικό προς αυτή η πολιτική και η πρόνοια, απευθύνεται προς όλους τους ανθρώπους και απαιτεί τη συνεργασία όλων των κομμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ

Το ερώτημα της ένταξης των αναπήρων στο «κανονικό» σχολικό σύστημα φαίνεται να τίθεται συχνά, γενικά, και να απαντάται συνολικά.

Η ένταξη όμως δεν είναι καθορισμένη κι ούτε επιτυγχάνεται με το να βρίσκονται μαζί τα λεγόμενα «ανάπηρα» άτομα με τα λεγόμενα «υγιή». Σκοπός της ένταξης είναι ο κάθε άνθρωπος να αναγνωρίζεται και να μαθαίνει σαν ένα ολοκληρωμένο άτομο, έτσι ώστε να συμμετέχει ισότιμα σ' όλους τους τομείς της κοινωνίας μας. Δηλαδή να μπορεί να έχει σχέσεις με φίλους και γείτονες, να μπορεί να συνεργάζεται στο σχολείο και στην επαγγελματική του ζωή, να μπορεί να συμμετέχει χωρίς διάκριση σε ευρύτερους τομείς, όπως στη διάθεση του ελεύθερου χρόνου του, στα μέσα μαζικής μεταφοράς, στην οικονομία, στην πολιτική κ.λ.π. όταν δούμε τα παραπάνω ως στόχο της ένταξης, το που θα εκπαιδευτεί το ανάπηρο άτομο είναι δευτερεύον, γιατί, όπως θα φανεί πιο κάτω, τόσο το κανονικό όσο και το Ειδικό σχολείο πρέπει να αλλάξουν. Και αυτή η αλλαγή είναι επίσης ένας από τους στόχους της ένταξης.

Σκοπός είναι η δημιουργία ενός σχολείου για ανάπηρα και μη άτομα και ακόμα καλύτερα: για ανθρώπους που δεν είναι «οι συνηθισμένοι» αλλά ξεχωρίζουν ατομικά και ειδικά, που πρέπει και επιτρέπεται να ζούνε διαφορετικούς τρόπους ζωής, που έχουν διαφορετικούς στόχους και που θέλουν να διαμορφώσουν από κοινού το σχολείο και την κοινωνία.

Για την πραγματοποίηση αυτού του στόχου, πρέπει να αλλάξουν τόσο οι διαφορετικές παιδαγωγικές όσο και οι θεσμικές προϋποθέσεις τις οποίες σήμερα χαρακτηρίζουμε «αναπηρία» της ένταξης.

Όσον αφορά την ένταξη που αποσκοπεί στην κοινωνική αγωγή, το σχολείο δεν πρέπει να έχει μόνο ως στόχο το μάξιμουμ της προώθησης της επίδοσης στα διάφορα μαθήματα, αλλά θα πρέπει να επιδιώκει να έχει και ως στόχο την κοινωνική αγωγή.

Δηλαδή το σχολείο πρέπει να δίνει τη δυνατότητα σε διαφορετικούς ανθρώπους να συμβιώνουν σε μια ανθρωπιστική και δημοκρατική κοινωνία.

Η ένταξη των ανάπηρων παιδιών, όπως και η ένταξη όλων των παιδιών των λεγόμενων περιθωριακών ομάδων πρέπει να είναι ένας από τους βασικούς στόχους της κοινωνικής αγωγής σε όλα τα σχολεία.

Η κοινή συμβίωση αναπήρων και μη παιδιών πρέπει να προσπαθείται και προωθείται, όπου αυτή είναι δυνατή και ιδιαίτερα στο σχολείο και μάλιστα όσο πιο νωρίς γίνεται.

Η απαίτηση λοιπόν για ένταξη κατάφερε να χαλαρώσει την ακλόνητη σχέση που υπήρχε εδώ και πολύ καιρό ανάμεσα στη γενική εκπαίδευση και την Εδική Αγωγή.

Η απαίτηση να ενταχθούν ανάπηρα παιδιά στο κανονικό σχολείο συνδέεται συχνά με παραστάσεις, όπως, π.χ. ότι τα Ειδικά Σχολεία είναι απόδειξη διαχωρισμού.

Η «ένταξη» και ο «διαχωρισμός» είναι δυο έννοιες που ανήκουν σε διαφορετικά επίπεδα.

Η «ένταξη» ενώνει σαν απαίτηση τους ομοϊδεάτες. Ο «διαχωρισμός» είναι η συμπληρωματική διατύπωση για την ένταξη η οποία γίνεται, και το «κατηγορώ» των αντιπάλων.

Οι έννοιες Ένταξη και Διαχωρισμός χωρίζουν φίλους και εχθρούς. Αυτή είναι και η λειτουργία τους.

Το ερώτημα όμως που τίθεται είναι το πώς θα μπορούσαμε να καταφέρουμε σήμερα την ένταξη, συγχρόνως όμως να δικαιώσουμε και την ιστορία της Παιδαγωγικής.

ι) Η σημασία της βασικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της ένταξης.

Η απαίτηση «μαζί από την αρχή» αναφέρεται από τη μια στην επίγνωση ότι οι διαδικασίες επικοινωνίας είναι απαραίτητες και από την άλλη στο ότι συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση της κοινής ζωής (συνύπαρξης) ανάπηρων παιδιών και μη.

Οι διαδικασίες επικοινωνίας επιτελούνται στην προσχολική ηλικία με τον πιο φυσικό τρόπο και είναι και η βάση της όλης εργασίας που μπορούμε να κάνουμε με στόχο τη μείωση/ απάλειψη των προκαταλήψεων, των ανασφαλειών και των φόβων στις σχέσεις των μετέπειτα ηλικιών.

Επιπλέον τα μικρά παιδιά αντιμετωπίζουν αμερόληπτα το φαινόμενο «είναι ανάπηρος». Η κοινή συμβίωση στον Παιδικό Σταθμό δίνει από τη μία, μέσω του παιχνιδιού, τη δυνατότητα στα παιδιά αυτής της ηλικίας για μια πρόωμη εξήγηση του «είναι διαφορετικός» και από την άλλη προωθεί τα παιδιά στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους μέσω της αντίληψης της δικής τους μειονεκτικότητας και της αδυναμίας να συνάψουν σχέσεις με τ' άλλα παιδιά.

Κατά τους Klein κ. συν. (1987), «οι φάσεις της απόρριψης και της επιθετικότητας παίρνουν σ' αυτή την περίπτωση μια σημαντική θέση αξιών στο πλαίσιο μιας πρόωμης επικοινωνιακής διαδικασίας μεταξύ αναπήρων και μη». (Klein κ. συν. 1987)

Επίσης από τις έως τώρα εμπειρίες μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η από νωρίς κοινή αγωγή στο κανονικό Νηπιαγωγείο προσφέρει γενικότερα πολύ καλύτερες εξελικτικές εμπειρίες στα ανάπηρα παιδιά απ' ότι το Ειδικό Νηπιαγωγείο. Προϋπόθεση βέβαια, όλων αυτών είναι η εξασφάλιση των απαραίτητων ατομικών παιδαγωγικών και θεραπευτικών μέτρων. Αυτό, κατά τον Miedaner (1986), ισχύει ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιούμε τα ίδια κίνητρα και μαθησιακά ερεθίσματα που χρησιμοποιούνται και για τα μη ανάπηρα παιδιά.

Ο σημαντικότερος, βέβαια, συνδετικός κρίκος μεταξύ του Νηπιαγωγείου και Δημοτικού είναι σίγουρα οι γονείς των ανάπηρων παιδιών. Οι γονείς των ανάπηρων παιδιών θα πρέπει να προσπαθήσουν να συμβάλλουν δυναμικά μέσω των θετικών εμπειριών τους από το Νηπιαγωγείο, στην ανάλογη στήριξη και στο Δημοτικό.

Η Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής του υπουργείου Παιδείας μας αναφέρει ότι όλο και περισσότεροι γονείς παίρνουν πρωτοβουλία και απαιτούν την ίδρυση ειδικών τάξεων ένταξης στο Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό. Για όλο και περισσότερους γονείς ανάπηρων παιδιών η κοινή συμβίωση ανάπηρων παιδιών και μη σημαίνει μια κοινωνική επίτευξη, η οποία επιθυμούν να συνεχιστεί τόσο στο Δημοτικό όσο και αργότερα στην επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών τους.

Για τη διάδοση της άποψης και την εφαρμογή της ένταξης σ' όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης είναι απαραίτητη και σημαντική η πρωτοβουλία και η απαίτηση των γονιών για ένταξη.

ii) Οι αρχές και οι σκοποί της βασικής εκπαίδευσης όσον αφορά την ένταξη (Η αρχή της μη διαχωριστικής εκπαίδευσης).

Σ' αυτή την περίπτωση, με τον όρο ένταξη εννοούμε τον πειραματισμό για τη δημιουργία μιας ενότητας υψηλών αξιών.

Αν όλα τα παιδιά επισκέπτονται χωρίς φόβο του διαχωρισμού από κοινού ένα σχολείο, τότε αναπτύσσεται η ενότητα των υψηλών αξιών στην κοινή ζωή/συμβίωση. Μ' αυτό τον τρόπο πραγματοποιείται και η αρχή του μη διαχωρισμού.

Εάν θέλουμε οι άνθρωποι της κοινωνίας μας να ζουν και να γνωρίζουν από κοινού εμπειρίες και να μπορούν να συνυπάρξουν, τότε θα πρέπει να δημιουργήσουμε τη βάση και τις πιο κατάλληλες συνθήκες γι' αυτή την κοινή ζωή/συμβίωση ήδη από τη βασική εκπαίδευση. Δεν επιτρέπεται να ξεχωρίζουμε κανένα παιδί από την κοινότητά του μόνο και μόνο γιατί δεν ανταποκρίνεται σε ορισμένους κανόνες.

Η εργασία μας για την ένταξη δεν απευθύνεται μόνο σε δυο ομάδες: στους μαθητές που ξεχωρίζει ο / η παιδαγωγός βάσει εξωτερικών κριτηρίων και στους «αναγνωρισμένους» ανάπηρους μαθητές. Τη βασική σχολική εργασία της ένταξης την καταλαβαίνουμε ως την προσπάθεια της δικαίωσης όλων των παιδιών μαζί και του κάθε παιδιού χωριστά.

Αυτός ο σκοπός έρχεται σε αντίθεση με τη νοοτροπία του διαχωρισμού των παιδιών που επικρατεί μέχρι σήμερα μέσω των εξετάσεων και της επίδοσης ή βάσει της «ετικέτας» ανάπηρος.

Κατά κανόνα, τόσο οι πραγματικές όσο και οι αναμενόμενες επιδόσεις ορίζονται στενά και τυπικά στο σχολικό πρόγραμμα μόνο και μόνο με σκοπό την εξέταση και την αξιολόγηση του προγράμματος.

Από τη σκοπιά της Παιδαγωγικής της βασικής υποχρεωτικής εκπαίδευσης, το πείραμα για ένταξη σ' όλα τα σχολεία δεν είναι τίποτε άλλο από την αφορμή για να αρχίσει επιτέλους η εργασία με στόχο, όπως διατυπώθηκε στις αρχές του αιώνα μας, στο ότι «*Το σχολείο είναι σχολείο για όλα τα παιδιά*».

α) Η αρχή της φυσιολογικότητας (Normalitat).

Η βασική εκπαίδευση πρέπει να στηρίζει και τα παιδιά με αναπηρίες, να φτάσουν στο υψηλότερο δυνατό μέτρο της φυσιολογικότητας και της αυτονομίας τους.

Η παρακολούθηση σε Ειδικά Σχολεία δυσκολεύει για τα ανάπηρα παιδιά αυτή την πρόσβαση. Το «κανονικό» σχολείο, ως σχολείο για όλα τα παιδιά, δεν μπορεί και ούτε επιτρέπεται να είναι Ειδικευμένο.

Το κανονικό σχολείο προσφέρει τις πιο κατανοητές και κατάλληλες δυνατότητες ώστε να εξασκηθούν τα παιδιά σε καταστάσεις που ορίζονται βάσει υψηλότερων μέτρων της φυσιολογικότητας.

Κανένα Ειδικό Σχολείο και κανένα κανονικό σχολείο δεν μπορεί και ούτε είναι σε θέση να προσφέρει αυτή την ευρύτητα της «φυσιολογικότητας» σε καταστάσεις και απαιτήσεις.

β) Η αρχή της ελεύθερης θέλησης.

η ιστορία της εκπαίδευσης δεν είναι σίγουρα υπεύθυνη για την σημερινή κατάσταση. Γι' αυτό και οι διαδικασίες των μεταβολών της πρέπει να εξελιχθούν μέσω της ελεύθερης συμμετοχής. Η προέκταση της ειδικής Παιδαγωγικής εργασίας από τα Ειδικά Σχολεία στα κανονικά απαιτεί δομικές αλλαγές, οι οποίες μπορούν

μόνο τότε να πραγματοποιηθούν, και μάλιστα σιγά σιγά, όταν υπάρχει η ανάλογη πολιτική θέληση. Μακροπρόθεσμα, θα πρέπει η Κοινή Αγωγή όλων των παιδιών να συμπεριληφθεί στο «*Νομικό Εκπαιδευτικό Πλαίσιο*», όπως έγινε και με την Κοινή Αγωγή κοριτσιών και αγοριών.

γ) Η αρχή του ανοίγματος του κανονικού σχολείου σε σχολείο θεμελίωσης της μόρφωσης.

Στην 70χρονη περίπου ιστορία της, η βασική υποχρεωτική εκπαίδευση δεν απέκτησε ακόμη σταθερό προσανατολισμό. Εξακολουθεί να αντιφάσκει, με δυο διαφορετικούς στόχους: από τη μια πρέπει να δημιουργήσει τις εκπαιδευτικές βάσεις για όλα τα παιδιά και από την άλλη πρέπει να κάνει επιλογή και αξιολόγηση για τα διάφορα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Το βάρος αυτής της επιλεκτικής λειτουργίας του σχολείου αυξάνεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Ως επιλεκτικό, το σχολείο παίρνει τη μορφή ενός προκαταρτικού σχολείου που η λειτουργία του καθορίζεται από εξωσχολικούς παράγοντες.

Έτσι το σχολείο δεν ενδείκνυται ως σχολείο που θεμελιώνει την γνώση και γι' αυτό το λόγο δεν ενδείκνυται και ως σχολείο που θα ασχοληθεί με την εργασία και την ένταξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΈΝΤΑΞΗΣ ΤΩΝ ΑΜΕΑ

Δεν πιστεύουμε ότι υπάρχει κάποιος που να αμφισβητεί το γεγονός ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες έχουν τα ίδια δικαιώματα με τα φυσιολογικά μέσα στην κοινωνία. Οι διακηρύξεις των διεθνών οργανισμών, τα συντάγματα των κρατών, οι σχολικοί και επαγγελματικοί προσανατολισμοί, επικύρωσαν επίσημα αυτή τη θεμελιώδη αρχή και τις δικές της δυνατές εφαρμογές. Στη συνέχεια βγαίνει το συμπέρασμα ποια πρέπει να είναι η στάση της κοινωνίας : αποδοχή, διαθεσιμότητα, υποχρέωση για μια ανθρώπινη λύση του προβλήματος, που αφορά εκατομμύρια παιδιά με ειδικές ανάγκες.

Για να μπορέσουμε όμως να ενεργήσουμε και να βοηθήσουμε χρειάζεται να διαθέτουμε νομοθετικές πράξεις και ικανοποιητικά μέσα. Όλοι οι πολίτες έχουν την ηθική και κοινωνική υποχρέωση να αποδεχθούν και να σεβαστούν την παρουσία του «*διαφορετικού παιδιού*». Οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί οργανισμοί έχουν την υποχρέωση να διευκολύνουν, όσο γίνεται περισσότερο, την προσωπικότητα αυτών των παιδιών. Ούτε μπορεί να παραμεληθεί το γεγονός, ότι η ενεργός συμμετοχή των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα στην κοινωνική ζωή, ενώ από τη μια μεριά ικανοποιεί αναγκαίες ατομικές απαιτήσεις, από το άλλο μέρος επιφέρει, οποιαδήποτε και αν είναι το μέγεθος της συμβολής, μια αναντίρρητη συνεισφορά μέσα στην κοινότητα.

Το πρόβλημα για μια καλύτερη προσαρμογή στη ζωή, στηρίζεται στην τελική φάση του έργου της επανάκτησης, πάνω σε δύο σχέδια. Το πρώτο αφορά την τεχνικο-επαγγελματική προετοιμασία και το δεύτερο την κοινωνικο-επαγγελματική. Συχνά γίνεται το λάθος του περιορισμού της επέμβασης στην πρώτη μορφή, θεωρώντας μοναδικό όρο της ενεργούς ένταξης του «*διαφορετικού παιδιού*» μέσα στην κοινωνία την απόκτηση παραγωγικής ικανότητας. Απ' αυτό εξάγεται η απόλυτη αναγκαιότητα στο να συνεχισθεί μια πολυδιάστατη μεταχείριση ειδικευμένη ακόμη και στην επιφυλακτική φάση, όταν επικρατεί, στην επαγγελματική εκπαίδευση.

Ακόμη σ' αυτή την περίοδο, υπάρχει ανάγκη από ιατρικές θεραπείες, από ψυχοθεραπείες που πρέπει να συνοδεύονται από ειδική αγωγή, τόσο για τη μόρφωση, όσο και για την εξασφάλιση της επαγγελματικής εκπαίδευσης, που θα βοηθήσει στην προσαρμογή της κοινωνικής ζωής.

Οι θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να προσανατολίσουν κάθε επέμβαση στο χώρο των «*διαφορετικών παιδιών*» είναι, από τη μια μεριά η αναγκαιότητα να εξασφαλισθούν σ' αυτά τα άτομα οι ίδιες ευκαιρίες για την υγεία, της αξιοπρέπεια, την εκπαίδευση και την εργασία, που προσφέρονται σ' όλους τους άλλους πολίτες. Από την άλλη μεριά η αναγνώριση ότι η αποκατάσταση και η κοινωνικοποίηση πρέπει να θεωρηθούν δυο επεμβάσεις αδιαχώρητες και να οδηγηθούν παράλληλα όσο το δυνατόν συντομότερα. Πάνω σ' αυτό το σημείο ο F. Foschi¹ επιβεβαιώνει: «*Η είσοδος των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα στο σχολείο και η ένταξη αυτών στον κόσμο της εργασίας, απαιτεί μια βαθιά αναθεώρηση της οργάνωσης που αφορά τη σχολική πολιτική και πρέπει να εγκαταλειφθούν τα εκλεκτικά κριτήρια και το αποτέλεσμα, για να προωθηθούν η αυτοπραγματοποίηση στην εκπαίδευση και στην εργασία ακόμη και σ' αυτούς που αρχίζουν από μια μειονεκτική κατάσταση. Πρόκειται για μια πολύ μεγάλη επιχείρηση μορφωτικού μετασχηματισμού που απαιτεί μια ευαισθητοποίηση του προσωπικού και ολόκληρου του λαού, για μια ομαλή αποδοχή της παρουσίας του διαφορετικού παιδιού*».

Αυτές οι προτάσεις επιτρέπουν να εξετάσουμε προσεκτικά με δίκαιο τρόπο ένα από τα πιο σπουδαία προβλήματα της ένταξης του «*διαφορετικού παιδιού*» σε φυσιολογικά περιβάλλοντα εργασίας. Ποια, όμως, είναι τα προβλήματα που σ' αυτό τον τομέα παραμένουν ακόμη ακάλυπτα;

Κατά τον R. Zavalloni², μια πρώτη προφύλαξη που πρέπει να πάρουμε είναι ότι πρέπει να καταστήσουμε τις δραστηριότητες της επαγγελματικής διαμόρφωσης μέρος ολόκληρου του όλου διαμορφωτικού συστήματος και όχι ένα κομμάτι ξεχωριστό που έχει σαν σκοπό την απάντηση στις απαιτήσεις για απασχολήσεις. Με άλλα λόγια στους ηλικιωμένους πρέπει να προσφέρονται ευκαιρίες κατά περιόδους: προσανατολισμένες στην τεχνολογική και μορφωτική προώθηση, ενώ στους νέους πρέπει να προσφέρεται ένα σύστημα μορφωτικό, κοινωνικό και μαζί μια γνώση από επαγγέλματα και από τεχνολογίες.

¹ F. FOSCHI, La formazione professionale per gli handicappati, in "Ragazzi d' oggi" n. 8-9 (1974)

² R. ZAVALLONI, Sviluppo e prospettive...

Η διαπραγμάτευση, στο πρόβλημα του σχηματισμού και της επαγγελματικής διαμόρφωσης του «*διαφορετικού μαθητή*» δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι έχει ένα διπλό πλεονέκτημα γιατί, εκτός ότι τον ξεκινάει σε μια εργασία και τον βοηθάει στο να καλύπτει ένα επαγγελματικό ρόλο, έχει επίσης και ένα αποτελεσματικό περιεχόμενο θεραπευτικό και κοινωνικοποιημένο. Στα προγράμματα του επαγγελματικού σχηματισμού των διαφορετικών παιδιών είναι απαραίτητο να στηριχθούμε στο αποτέλεσμα των ειδικών χαρακτηριστικών ανάλογα με την αρχή ότι, όσο πιο βαριά είναι η αναπηρία, τόσο πιο υψηλός πρέπει να είναι ο βαθμός της εξειδίκευσης. Μ' αυτή την προοπτική, πρέπει να εννοηθεί η εργασία στο εργοστάσιο, γιατί προσφέρει μεγαλύτερες δυνατότητες ειδίκευσης, ενώ θα αναδιοργανωθεί η εκπαίδευση της εργασίας του τεχνίτη, πάνω στην οποία έχουν στηριχθεί μέχρι σήμερα, αφού λάβουμε υπ' όψιν το γεγονός ότι αυτό το επάγγελμα προσφέρει δυνατότητες επαφής με άλλα άτομα.

Για τα άτομα με βαριές αναπηρίες, όπως υπάρχουν οι ειδικές υπηρεσίες για την αποκατάσταση και την εκπαίδευση, έτσι θα πρέπει να ιδρυθούν και ειδικά τμήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης. Θα είναι τμήματα με καλές βάσεις, με μια ειδική θεραπεία, με εξατομικευμένες μεθόδους όπου θα διδάσκει εξειδικευμένο και άριστο προσωπικό.

Αξίζει τον κόπο να αναφέρουμε εδώ τη λύση που δόθηκε στη Vicenza της Ιταλίας από μερικούς κοινωνικούς λειτουργούς που συνεργάστηκαν με τις ενδιαφερόμενες οικογένειες και με όλα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες που, μετά τη λήξη των επαγγελματικών σπουδών θα έμεναν χωρίς εργασία. Πρόκειται για ένα συνεταιρισμό που άρχισε τη παραγωγή με εργάτες- συνεταιίρους καθοδηγούμενους από ένα φυσιολογικό εργάτη, που προσλήφθηκε σαν υπάλληλος στο συνεταιρισμό. Το δικαστήριο της Vicenza κατοχύρωσε το συνεταιρισμό από νομικής πλευράς, που τα νέα «*διαφορετικά παιδιά*» θέλησαν να τον ονομάσουν Nostro Domani (δικό μας αύριο).

Μπροστά στο διαφορετικό παιδί τίθεται το πρόβλημα με ποια μέτρα θα ενεργήσει για να ευνοήσει την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του και της δικής του κοινωνικής ολοκλήρωσης. Πολύ συχνά η ένταξή του εμποδίζεται από τους άλλους από άγνοια σε επίπεδο ψυχοπαιδαγωγικότητας να δημιουργήσει με το διαφορετικό παιδί μια σημαδεμένη σχέση πάνω στην αξία του δικού του ατόμου και πάνω στη συμμετοχή της δικής του ανάγκης. Τις περισσότερες φορές ο δικός μας τρόπος

συμπεριφοράς και ενέργειας έναντι αυτού του ατόμου δεν κάνει τίποτα άλλο από το να χειροτερεύει μερικές φορές απροσαρμοστικότητα.

Σε γενικές γραμμές σε σχέση με το πρόβλημα της κοινωνικής ένταξης των διαφορετικών παιδιών, χρειάζονται προϋποθέσεις ανανέωσης κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η μορφωτική δράση να μετακινείται προς μια δραστηριότητα δημιουργικού τύπου και προς μορφές επέμβασης περισσότερο προσωπικές και κοινωνικές. Πρόκειται για αλλαγή νοοτροπίας, να ανακαλύψουμε σε κάθε μαθητή που υπήρξε λίγο τυχερός, την αξία ενός ατόμου που έχει το δικαίωμα όπως κάθε άλλος να αναπτυχθεί ανάλογα με τις ικανότητές του, να γίνεται αποδεκτός «*επί ίσοις όροις*» και όχι να γίνεται ανεκτός με κόπο από την κοινότητα στην οποία βρίσκεται να ζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΤΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΣΑ Σ' ΑΥΤΟ

Αν ριζούμε το παιδί με προβληματική συμπεριφορά στην κοινωνική πίσσινα, θα παρατηρήσουμε ότι η καθυστέρησή του θα ερευνηθεί. Στο χορό του προβλήματος λαμβάνουν το ίδιο το παιδί, οι γονείς, τα' αδέρφια, ο δάσκαλος, οι φίλοι και γενικά όλος ο κοινωνικός περίγυρος που διαμορφώνει τη συμπεριφορά του παιδιού. Δεν είναι λίγες οι φορές που ο κοινωνικός έλεγχος επιδεινώνει το πρόβλημα της προβληματικής συμπεριφοράς.

Τα περισσότερα από τα παιδιά με ειδικές ανάγκες παρουσιάζουν υποδεέστερες συναισθηματικές διαταραχές και εξαρτώνται από την προσωπικότητα των παιδιών και από την που τους προσφέρουν οι άλλοι, οι δάσκαλοι, η οικογένεια, οι φίλοι, οι συμμαθητές του.

Μια κρίσιμη στιγμή του παιδιού είναι εκείνη που βρίσκεται σε σύγχυση και αμηχανία, όταν το διπλανό παιδί δεν μπορεί να κάνει αυτό που το διπλανό παιδί μπορεί. Η αντίδραση μπορεί να είναι η απομάκρυνση από την εργασία και η άρνηση στο διάβασμα. Η απομάκρυνση στην εργασία συμβαίνει περισσότερο στα παθητικά εξαρτώμενα παιδιά. Η πίεση αυτή που γίνεται στο παιδί να διαβάσει συνήθως δημιουργεί και σωματικά συμπτώματα, πόνους στην κοιλιά και πονοκεφάλους.

Οι γονείς άλλοτε ταυτίζονται με το πρόβλημα του παιδιού, το υποστηρίζουν συναισθηματικά, άλλοτε κατέχονται από συναισθήματα ενοχής γιατί έχουν φέρει στον κόσμο ένα τέτοιο πλάσμα και άλλοτε επιδίδονται σε κατηγορίες προς κάθε κατεύθυνση: εναντίον του σχολείου και δασκάλου. Βγάζουν από την ευθύνη τους εαυτούς τους που ενδεχομένως με την υπερένταση που δημιουργούν στο σπίτι χειροτερεύουν την κατάσταση.

Η λύση του προβλήματος απαιτεί πρόσθετη εργασία στο σπίτι, καλόπιασμα. Συνήθως επακολουθούν: τιμωρία, συναισθηματικές εκρήξεις θυμού και έντονες ψυχικές αναστατώσεις.

Σημαντική συνεπικουρία στην ψυχολογική κατάσταση του παιδιού αποτελεί ο δάσκαλος. Μπορεί να ανακαλύψει τη ριζική αιτία της ανεπάρκειας. Αρνητικά στοιχεία για το παιδί αποτελούν: το υπερπροστατευτικό και υπερεπιεικές σπίτι. Οι γονείς σ' αυτό το είδος σπιτιού βρίσκουν δυσκολίες στο να πειθαρχήσουν το παιδί τους ή μπορεί να έχουν μια διαταραγμένη άποψη σχετικά με το τι αποτελεί η πειθαρχία και έτσι επιτρέπουν στα παιδιά τους μεγάλη ελευθερία να ενεργούν σύμφωνα με τις παραξενιές ή τις επιθυμίες τους. Καθώς το παιδί δεν είναι πειθαρχημένο ελέγχει πολύ λίγο ή και καθόλου τα συναισθήματά του και αντιδρά σε ορισμένες καταστάσεις και άμεσες συναισθηματικές εκρήξεις, είτε αυτές είναι μίσος, ζήλια, θυμός ή αγάπη. Είναι απαιτητικό και αναζητά την προσοχή των άλλων. Καταφεύγει σε θεατρνισμούς και γίνεται υστερική προσωπικότητα.

Στο υπερπροστατευτικό σπίτι το παιδί βρίσκει τη ζωή του ως τρομερό φορτίο και είναι σχεδόν ανίκανο να εκτελέσει και το πιο απλό πράγμα χωρίς τη βοήθεια από τους άλλους.

Φοβάται να προσπαθήσει για οτιδήποτε από μόνο του μήπως και αποτύχει και προτιμά να κάθεται περιμένοντας κάποιον να το βοηθήσει ή ακόμη καλύτερα να αναλάβει ολόκληρο καθήκον. Πολλές επιβραδύνσεις είναι αποτέλεσμα τραυματικής σύνδεσης με την υπερπροστατευτικότητα. Είναι δυνατό η σκληρή αυτή στάση να συνδεθεί με πόνο ή δυνατά συναισθήματα και το παιδί να παραλύει όταν βλέπει βιβλίο.

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες σχετικά με το σχολικό περιβάλλον είναι επίκαιρο σχεδόν σε όλες τις χώρες και έγινε αντικείμενο μελετών και ερευνών και στη Δυτική Γερμανία, όπου συναντάται ένα μεγάλο ενδιαφέρον εκ μέρους των ειδικών σχολικών λειτουργιών. Ο W. Lichtenberger³ ανάμεσα στους άλλους διαπραγματευόμενος την αγωγή και τη διδασκαλία των παιδιών με ειδικές ανάγκες μέσα, ή έξω από το δημόσιο σχολείο μπορεί να αποτελέσει ένα φρένο στην κοινωνική ένταξη πιστεύει ακόμη ότι είναι προτιμότερο να πραγματοποιούνται ειδικά τμήματα στο εσωτερικό του δημόσιου σχολείου. Ο E. Buck και ο M. Klemmi⁴ τονίζουν τη δυνατότητα της κοινωνικής ένταξης των

³ W. LICHTENBERGER, Erziehung und Unterricht der Lerhbehinderten innerhalb oder ausserhalb Gesamtschule, in "schule Psychol", 20 (1973) n. 2.

⁴ E. BUCK- M. KLEMM, Möglichkeiten der socialen integration körperbehinderter, in "Rehabilitation", 11 (1972) n. 4.

παιδιών με ειδικές ανάγκες με σωματικές αναπηρίες μέσω της συνεργασίας των δημοσίων κανονικών σχολείων.

Για ότι αφορά τη Γαλλία και ο E. Boltanski⁵ εξέτασε τις προοπτικές της σχολικής και κοινωνικής ένταξης των παιδιών με ειδικές ανάγκες με σωματικές αναπηρίες. Ο τρόπος να αντισταθμίσει το δικό του αίσθημα κατωτερότητας και να του επιτρέψει να αποκτήσει την αυτονομία στην κατάσταση αυτή μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά οι παιδαγωγικές equipes, όσο και οι γονείς. Ο G. Zribic⁶ περιγράφει τη λειτουργία των κέντρων βοήθειας μέσω της εργασίας για τα ειδικά παιδιά με διανοητικές αναπηρίες και αποδεικνύει ότι το δικό τους αντικείμενο είναι η ομαλοποίηση. Ο L. Lefevre και ο R. Delchet⁷ μελετώντας της αγωγή των παιδιών με κινητικές αναπηρίες, ψυχικές και κοινωνικές ασχολούνται ιδιαίτερα με τα προβλήματα της μαθητείας αυτών των παιδιών που τόσο έχουν πληγεί.

Πολλές έρευνες που έχουν γίνει αναφέρονται πάνω στις εμπειρίες της σχολικής ένταξης. Για παράδειγμα ο H. Delande⁸ αναφέρεται σε μια εμπειρία σ' ένα νηπιαγωγείο του Παρισιού. Πρόκειται για μια έρευνα που άρχισε το 1962 με την τοποθέτηση μιας τάξης από νήπια με ειδικές ανάγκες μέσα σ' ένα νηπιαγωγείο με σκοπό να προσαρμοστεί το ειδικό παιδί. Και να προτρέψει τα φυσιολογικά παιδιά να το δεχτούν. Η έρευνα έδωσε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Ο P. Arthand⁹ διαπραγματεύτηκε τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνικοποίηση και τη μαθητεία του παιδιού σε ειδική ολοκληρωμένη τάξη.

Στην Αυστρία ο E. Zigo – Nauerhofer υποστηρίζει ότι η εμπειρία απέδειξε ότι μόνο ένας μικρός αριθμός από τα παιδιά με ειδικές ανάγκες πρέπει να παρακολουθούν τα ειδικά σχολεία και ότι ένας μεγάλος αριθμός απ' αυτά, μπορούν να παρακολουθήσουν τα δημόσια σχολεία, όπου μαζί με την κανονική διδασκαλία θα διδαχθούν και την ειδική.

Ο συνδυασμός αυτός της διδασκαλίας θα επιτρέψει σε πολλά παιδιά με ειδικές ανάγκες να προετοιμαστούν για μια φυσιολογική ζωή. Πάντα στην Αυστρία ο

⁵ E. BOLTANSKI, L' enfant handicapé physique et son devenir: perspectives de savie scoloure et professionnelle, Toulouse, Privat, 1974.

⁶ G. ZRIBI, Les centers d' aide parle travail pour handicaps mentaux, in "Reeducation", 29 (1974).

⁷ L. LEFEVRE- R. DE;CHET, L' education des enfants et des adoleschents handicapes, Paris, Ed. E. S. F., 1970

⁸ H. DELANDE, Un' eperience de "clusses integrees" dans une ecole maternelle de Paris- Nord, in "Readaptation" n. 196 (1973).

⁹ P. ARTHAND, Socialisation et scolarisation de l' enfanten classe spécialisée integrée, in "Readaptation", n. 196 (1973).

U.Kowark υποστηρίζει ότι το παραπάνω σύστημα μπορεί να βοηθήσει πάρα πολύ τα παιδιά με δυσλεξία γιατί τα παιδιά αυτά ανάμεσα στους συντρόφους τους με φυσιολογική ανάπτυξη μπορούν να ξεχωρίσουν καλύτερα τις δικές του ανάγκες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

▪ *Η ευθύνη των ειδικών*

Η εξασφάλιση μιας ανθρώπινης ζωής και υπάρξεως, αποτελεί ιδιαίτερα για τους ειδικούς το πιο βασικό τους καθήκον. Ειδικότερα όλοι οι ειδικοί φέρουν την ευθύνη για την:

- ✧ Αξίωση της σωματικής και ψυχοπνευματικής αναπτύξεως στη μορφή της ολοκληρωμένης βοήθειας.
- ✧ Ανάπτυξη των δεξιοτήτων για κοινωνική ένταξη και την εφαρμογή μέτρων θεραπευτικο-παιδαγωγικής αγωγής, στον τομέα της Νομικής, Ιδρυματικής, οικονομικής και ατομικής πολιτικής.
- ✧ Αφύπνιση και αύξηση της διαθέσεως στο λαό ν' αναγνωρίσει το ειδικό άτομο να το αγκαλιάσει, να το εκτιμήσει και να το δεχθεί στη ζωή.

▪ *Η ευθύνη της οικογένειας*

Η οικογένεια πρέπει να απαλλαγεί από το άγχος και τον καταλογισμό ευθυνών. Η κοινωνία πρέπει χωρίς συναισθηματισμούς να προσφέρει βοήθεια για μια άμεση αντιμετώπιση της κατάστασεως. Η οικογένεια όμως πρέπει να αναλάβει και να συνειδητοποιήσει την όλη κατάσταση και να δεχθεί τον προγραμματισμό για μια βοήθεια και να προσφέρει και την προσωπική συμμετοχή στην οικονομική εφαρμογή αυτής, ανάλογα με την οικονομική της κατάσταση.

Ένας προγραμματισμός στα μέτρα βοήθειας σημαίνει:

- ✧ Εντατική συμβουλευτική αγωγή από τους ειδικούς
- ✧ Δημιουργία ενός περιβάλλοντος με πλήρη κατανόηση και ενημέρωση όλων των μελών της οικογένειας αλλά και του ευρύτερου περιβάλλοντος.
- ✧ Πλήρη και ολοκληρωμένη μορφή βοήθειας για όλη του τη ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΣΚΟΠΟΣ ΜΙΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

i) Μέριμνα για τον κύκλο των ειδικών

Κάθε μέτρο βοήθειας για το ειδικό παιδί, συνδέεται άμεσα, και με την αναγνώριση της προσφοράς των ειδικών που πρέπει ν' αναφέρεται και στην εξασφάλιση της επαγγελματικής των καριέρας με καλύτερους όρους και την αναγνώριση της προσφοράς των από την κοινωνία

Αυτό σημαίνει:

- ✧ Δημιουργία δυνατοτήτων για μια σταθερή μετεκπαίδευση.
- ✧ Μισθολογική ένταξη και ειδικά επιδόματα ανάλογα της προσφοράς.
- ✧ Δημιουργία συνθηκών εργασίας ανάλογα με την προσφορά.
- ✧ Δημιουργία σταθερής επαγγελματικής εικόνας για τον κάθε ειδικό.

ii) Λύση του προβλήματος

Κάποτε το πρόβλημα του Ειδικού ατόμου ήταν άλυτο. Σήμερα με την πρόοδο της επιστήμης μπορεί ν' αντιμετωπισθεί σωστά και να έχει αυτή η μέριμνα, σοβαρά αποτελέσματα. Μια λύση του προβλήματος σημαίνει έναν πολύπλευρο προγραμματισμό, που αναφέρεται:

- ✧ Στην προφύλαξη, δηλαδή:

Ενημέρωση για την αποφυγή της βλάβης.

Εντατική παρακολούθηση της εγκυμοσύνης.

Ειδικές προφυλακτικές εξετάσεις.

- ✧ Αξίωση – βοήθεια για όλη τη ζωή.
- ✧ Πρώιμη διάγνωση, συμβουλευτική αγωγή, αντιμετώπιση.
- ✧ Ειδικός Παιδικός Σταθμός ή Ειδικά Κέντρα Αγωγής.
- ✧ Εργοθεραπευτήρια
- ✧ Προστατευτικά Εργαστήρια
- ✧ Κέντρα Εργασίας
- ✧ Ειδικά Οικοτροφεία

Το μεγάλο πρόβλημα που απασχολεί τους γονείς των ειδικών παιδιών είναι, πώς θα τα' αφήσουν μόνο στη ζωή, χωρίς την ανάλογη προστασία. Η λύση του μεγάλου αυτού κοινωνικού προβλήματος είναι να ζήσει, το παιδί μετά το 14^ο χρόνο σ' ένα ειδικό οικοτροφείο όπου του προσφέρεται οικογενειακή ατμόσφαιρα. Ταυτόχρονα να υπάρχει μέριμνα για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών της ζωής, απασχόληση, ελεύθερο χρόνο και περίθαλψη.

- ✧ Ιδρύματα

Για εκείνα τα ειδικά άτομα που χρειάζονται μια συνεχή προστασία, η μοναδική μέριμνα και βοήθεια, είναι να εισαχθούν στα ειδικά αυτά Ιδρύματα. Μια σωστή βοήθεια συνδέεται άμεσα στη δημιουργία ειδικών συνθηκών και για το προσωπικό.

iii) Μέτρα βοήθειας

Μια ολόκληρη μορφή βοήθειας για το ειδικό παιδί- άτομο δεν υπάρχει ακόμα στη χώρα μας. Τα υπάρχοντα Ιδρύματα δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες. Ο αριθμός των ειδικών παιδιών- ατόμων περιορισμένος μόνο στις νοητικές ανεπάρκειες μ' οργανικά αίτια, εμφανίζεται στο 1,5% του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει πως χρειάζονται:

- ✧ Για το Ειδικό Παιδικό Σταθμό ή Κέντρα Αγωγής, 9 χρόνια βοήθειας, τουλάχιστον 20.000 θέσεις.

- ✧ Για Εργοθεραπευτήρια 14.000 θέσεις.
- ✧ Για Κέντρα Εργασίας, Προστατευτικά Εργαστήρια 15.000 θέσεις.
- ✧ Για τα Ειδικά Οικοτροφεία ανάλογα με τις οικογενειακές συνθήκες 15.000 θέσεις.
- ✧ Για τα Ειδικά Ιδρύματα 5.000 θέσεις.

Μόνο η ολοκληρωμένη αυτή μέριμνα και πρόνοια για το ειδικό παιδί- άτομο, που θα γίνει σ' ένα σταδιακό πρόγραμμα θα δώσει στην οικογένεια τη δυνατότητα ν' απαλλαγεί από το άγχος, τον πόνο και την πικρία.

iv) Βασικά αξιώματα της κοινωνικής Πολιτικής

Το ειδικό παιδί χρειάζεται πρώτα απ' όλα την οικογένεια.

Αυτό όμως σημαίνει πως και η οικογένεια θα 'χει την δυνατότητα να εφαρμόσει τα πρώτα μέτρα βοήθειας προς το ειδικό παιδί. Το κράτος οφείλει να της προσφέρει όλα τα μέσα για να παραμένει το ειδικό παιδί στην οικογένεια. Η σύγχρονος βοήθεια όμως απαιτεί το ολοκληρωμένο πρόγραμμα αγωγής να εφαρμόζεται.

Σαν ομάδα- σύλλογοι- σχολείο

- ✧ Ενημέρωση για τις ανάγκες του ειδικού παιδιού.
- ✧ Παραδοχή και αναγνώριση αυτού, όχι με την έννοια της συμπόνιας.
- ✧ Υπεύθυνη συμμετοχή στην εφαρμογή των διάφορων προγραμμάτων της κοινωνικής εντάξεως (γιορτές, εκδρομές, κατασκήνωση)

Σαν βιοτέχνης- Εργαστήρια

- ✧ Μερική απασχόληση
- ✧ Ανάθεση εντολής εκτελέσεως μιας εργασίας στα Κέντρα Εργασίας

- ✧ Ειδική προσφορά τιμής των παραγόμενων ειδών προς τα Ιδρύματα και τις οικογένειες αυτών.

Σαν υπηρεσιακοί παράγοντες

- ✧ Κατανόηση του ειδικού προβλήματος.
- ✧ Ειδική αναγνώριση της κατάστασεως με την έννοια της αμέσου εξυπηρετήσεως.
- ✧ Ενημέρωση και των άλλων παραγόντων για το ειδικό πρόβλημα.
- ✧ Άμεση εξυπηρέτηση των φορέων, μέτρων βοήθειας προς το ειδικό παιδί.

Ο καθένας πρέπει να καταλάβει πως:

- ✧ Τα ειδικά άτομα στα μέσα κυκλοφορίας και στους λοιπούς, δημοσίους χώρους, ρεστωράν, ξενοδοχεία κ.λ.π. πρέπει να γίνονται δεκτά χωρίς επικρίσεις και ψιθύρους.
- ✧ Το ειδικό παιδί έχει ανάγκη της συντροφιάς και του δικού σου παιδιού. Άφησε ανεπιφύλακτα το παιδί σου να παίζει μαζί του, και φρόντισε να του ενημερώσεις πως το ειδικό παιδί δεν παύει να είναι παιδί
- ✧ Μην ξεχνάς πως ένας άνθρωπος χρειάζεται ανθρώπους.

ΤΟΜΕΙΣ	TEAM
I. Ψυχοδιαγνωστική Αγωγή	Ιατροί διαφόρων ειδικοτήτων Ψυχολόγος Θεραπευτές διαφόρων ειδικοτήτων Κοινωνικοί Λειτουργοί Επισκέπτριες Αδελφές
II. Σχολική Επαγγελματική Αγωγή	Γονείς Ιατροί Ψυχολόγοι Θεραπευτές Εκπαιδευτικοί Κοινωνικοί Θεραπευτές Παιδαγωγοί Επισκέπτριες Αδελφές Κοινωνικοί Λειτουργοί Τεχνίτες Εκπαιδευτές
III. Κοινωνική Ένταξη	Γονείς Ψυχολόγοι Κοινωνικοί Θεραπευτές Παιδαγωγοί Κοινωνικοί Λειτουργοί Υπηρεσιακοί Παράγοντες
IV. Βιοποριστικοί Αποκατάσταση	Υπουργεία Κοινωνικοί Νόμοι Κοιν. Υπηρεσιών Παιδείας Εργασίας Δικαιοσύνης Βιομηχανίας
V. Εκπαίδευση- Έρευνα Αυτόνομη μορφή λειτουργίας Ινστιτούτου μ' εκπροσώπηση στη Διοίκηση των Επιστημόνων των Ιδρυμάτων	Ασφαλιστικοί Φορείς Δημιουργία συντονιστικού οργάνου μ' εκπροσώπηση των φορέων πρακτικών μέτρων βοήθειας και Ασφαλιστικών Οργανισμών
VI. Επαγγελματική- βιοποριστική αποκατάσταση των αποφοίτων των Ειδικών Σχολείων	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ- ΒΙΟΠΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

- Κατά τη θεώρηση των γερμανόφωνων χωρών -

Οι απόφοιτοι των Ειδικών Σχολείων κατά τη θεώρηση των γερμανόφωνων χωρών διαχωρίζονται σε τρεις ομάδες:

1. Σε κείνους που μετά την αποφοίτησή τους είναι σε θέση να μάθουν ένα επάγγελμα με μια συνηθισμένη μορφή εκπαίδευσης.
2. Σε κείνους που είναι σε θέση να μάθουν ένα επάγγελμα, αλλά χρειάζονται μια ειδική μορφή εκπαίδευσης για την επαγγελματική τους κατάρτιση, ιδιαίτερα στον θεωρητικό τομέα.
3. Σε κείνους που για να μάθουν μια εργασία, χρειάζονται ειδικά προγράμματα. Η επαγγελματική εκπαίδευση αυτών των ατόμων απαιτεί ειδικά μέτρα επαγγελματικής και εργοθεραπευτικής μορφής.

Η μορφή αυτή της ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης είναι εμπειρική και πραγματοποιείται σε ειδικές Βιοτεχνικές Μονάδες.

Οι ειδικοί αυτοί έφηβοι παρουσιάζουν τις παρακάτω διαταραχές:

α. στον νοητικό τομέα:

- ✧ Μια γενικά περιορισμένη χαμηλή νοημοσύνη.
- ✧ Διαταραχές σ' ορισμένους τομείς της νοημοσύνης. π.χ. διαταραχές στην παρατηρητικότητα, στην αφαιρετική ικανότητα στον προσανατολισμό στο χώρο κ.λ.π.
- ✧ Διαταραχές αυτοσυγκεντρώσεως και προσοχής.
- ✧ Οπτικές και ακουστικές αισθητηριοκινητικές διαταραχές.
- ✧ Διαταραχές στο συντονισμό της μυϊοκινητικής.

β. Διαταραχές στην εξέλιξη της όλης προσωπικότητας.

- ✧ Περιορισμό στην ψυχική και φυσική αντοχή.
- ✧ Περιορισμένα κίνητρα για τη μάθηση και την απόδοση.
- ✧ Νευρωσιακοί τρόποι αντιδράσεως και φοβίες.
- ✧ Περιορισμένη αυτενέργεια και κοινωνική προσαρμογή.

▪ ***Επαγγέλματα***

Για τους αποφοίτους των Ειδικών Σχολείων που χρειάζονται την εφαρμογή ειδικού προγράμματος επαγγελματικής εκπαίδευσεως και εργοθεραπευτικής αγωγής έχουν κριθεί ότι μπορούν υπεύθυνα να εξασκήσουν τα κατωτέρω επαγγέλματα:

1. Μεταλλοτεχνίτη
2. Βοηθού φυλοτεχνίτη
3. Βοηθού γραφείου
4. Επεξεργαστή εργασιών χάρτου
5. Ζωοτεχνίτη
6. Κηπουρού
7. Γαζώτριας ετοιμών ενδυμάτων
8. Ηλεκτροτεχνίτη
9. Οικιακού τεχνίτη

▪ *Εκπαίδευση*

Η επαγγελματική εκπαίδευση και εργοθεραπευτική αγωγή διαρκεί 4-5 χρόνια. Στο χρονικό αυτό διάστημα ο μαθητευόμενος συμμετέχει και στο ειδικό εργαστήριο παραγωγής που σαν ανεξάρτητο τμήμα υπάγεται, στη βιοτεχνική μονάδα. Έτσι οι μαθητευόμενοι γνωρίζουν τον κόσμο της εργασίας και αποκτούν εμπειρίες και βιώματα για τη μελλοντική τους κοινωνική ένταξη.

Γι' αυτό το σκοπό τους χορηγείται το ειδικό επίδομα που όσο μικρό κι αν είναι δεν παύει να διαδραματίζει γι' αυτούς ένα βασικό κίνητρο για μια ορθή τοποθέτηση στην εργασία και την σωστή διαχείριση. Για την αξιολόγηση σ' αυτό το σκοπό υπάρχει ένα σταθερό σύστημα που επεξηγείτε στον μαθητευόμενο.

Στις Γερμανόφωνες χώρες, φορέας της εργασίας εξακολουθεί να παραμένει η ιδιωτική πρωτοβουλία που εκπροσωπείται από την Εκκλησία (Ευαγγελική ή Καθολική ή άλλων Αιρέσεων), Συλλόγους και ειδικούς επιστήμονες. Ιδιαίτερα δε για την Επαγγελματική αποκατάσταση μετά από το 1977 έχει επικρατήσει ο θεσμός του Συλλογικού Οργάνου Εκπροσωπήσεως των ειδικών σε Φ.Σ. ή μη στη Νομική μορφή της Ο.Ε. και Α.Ε. το κράτος συμμετέχει μ' ένα ποσό επιχορηγήσεως που καλύπτει το 90% των εξόδων λειτουργίας. Τοποθετεί όμως και την αξίωση για μια προσφορά τους σ' ένα ποσοστό 5,5% επί των εσόδων εκ της παραγωγής αφαιρούμενων των λειτουργικών εξόδων. Το όλο προσωπικό σ' αυτά τα Ιδρύματα και Μονάδες, απολαμβάνει μια κοινωνική αναγνώριση που συνδέεται και με την ανάλογη ειδική μισθολογική μεταχείριση. Τα άτομα που απασχολούνται σ' αυτή την εργασία σε σύγκριση με τους άλλους συναδέλφους της αυτής ειδικότητας έχουν μια μισθολογική διαφορά ανερχόμενη στο 30%.

Σε μια Βιοτεχνική Μονάδα ανήκει σαν απαραίτητο τμήμα και το παραγωγικό. Το τμήμα αυτό λειτουργεί ανεξάρτητα σαν αυτοτελές τμήμα και ολοκληρώνει τα μέτρα βοήθειας για τη βιοποριστική αποκατάσταση και κοινωνική ένταξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ

Το έτος 1980 έχει θεωρηθεί μετά από ψήφισμα στα Η.Ε. σαν «ορόσημο έτος» για τα μέτρα αντιμετώπισης του ειδικού παιδιού- ατόμου. Τα μέτρα που θα ληφθούν βασίζονται στο ψήφισμα που έγινε στην 21-1-1972 στην 26^η Συνεδρίαση, στο 12 θέμα της Η.Δ. των Η.Ε. που αφορούσε τα δικαιώματα των ειδικών ανθρώπων και την αναγνώρισή τους από την κοινωνία.

Έτσι εκπροσωπήθηκαν οι θέσεις ως:

1. Το ειδικό άτομο έχει τα' αυτά δικαιώματα όπως οι άλλοι άνθρωποι.
2. Το ειδικό άτομο έχει τα' αυτά δικαιώματα για μια ειδική αγωγή- περιθαλψη εκπαίδευση, βιοποριστική αποκατάσταση και κοινωνική ένταξη. Όλη του η αγωγή πρέπει να βασίζεται στην αξίωση των δεξιοτήτων του για μια ανθρώπινη διαβίωση.
3. Το ειδικό άτομο έχει το αυτό δικαίωμα στη ζωή για μια οικονομική εξασφάλιση και κοινωνική πρόνοια. Έχει το δικαίωμα για μια εργασία που ν' ανταποκρίνεται στις προσωπικές του δυνατότητες και ικανότητες.
4. Κατά το δυνατό θα πρέπει το ειδικό άτομο να ζει σε μια κοινωνική ομάδα που να διατηρεί το χαρακτήρα της οικογένειας. Η όλη διαβίωσή του οφείλει να διατηρεί τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας ομαλής ζωής.
5. Το ειδικό άτομο έχει κάθε δικαίωμα ν' απαιτεί από την κοινωνία κάθε ορθή μορφή αγωγής που ν' ανταποκρίνεται στις προσωπικές του ανάγκες.
6. Το ειδικό άτομο έχει κάθε δικαίωμα ν' απαιτεί από την κοινωνία κάθε μέτρο πρόνοιας που να 'χει σαν σκοπό την αναγνώριση της προσωπικής του ελευθερίας σαν ισότιμο μέλος αυτής.
7. Τα ειδικά άτομα δεν είναι σε θέση συνεπείας της όλης καταστάσεως να εκπροσωπούν τα προσωπικά τους δικαιώματα στην κοινωνία, οφείλει αυτή να τους κηδεμονεύει με μια πλήρη ευθύνη της εκπροσωπήσεώς των. Την ευθύνη αυτή οφείλει εις ειδικούς επιστήμονες διακεκριμένους για την κοινωνική τους προσφορά εις την αξίωση των δικαιωμάτων των ειδικών ατόμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΈΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΚΩΦΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες πριν από οποιαδήποτε επιμέρους κοινωνική ομάδα, ανήκουν στην ευρύτερη κοινωνία από την οποία και προέρχονται. Η «ειδικοποίηση», η κοινωνική απομάκρυνση, η στιγματική απομόνωση και η υποχρεωτική γκετοποίηση σε κάθε είδους ιδρύματα, οργανισμούς ή ειδικά σχολεία, δεν συντελεί σε τίποτε άλλο παρά στην κοινωνική τους απομόνωση και «φυσικώ τω λόγω» στην κοινωνική περιθωριοποίηση.

Η ένταξη και η συνακόλουθα στοχευόμενη ενσωμάτωση δεν εκφράζει τίποτε άλλο παρά την προσπάθεια για την ομαλή λειτουργία μέσα στο φυσικό τους κοινωνικό περιβάλλον. Την ισότιμη και ισόνομη λειτουργία τους σαν πολιτών που πρέπει να απολαμβάνουν πλήρως τα ατομικά τους δικαιώματα γιατί τα προβλήματα που θέτουν σήμερα τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι θέματα απλών εξισώσεων ή παράμετροι στατιστικών μεταβλητών. Είναι προβλήματα διατομικών και διασυλλογικών σχέσεων που λειτουργούν μέσα στην κοινωνία και συνεπώς απαιτούν λύσεις από την κοινωνία για την κοινωνία.

Τα τελευταία χρόνια βρισκόμαστε μάρτυρες ουσιαστικών αλλαγών στην εκπαίδευση των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

Θεσπίζονται νέοι νόμοι υιοθετούμε καινούριες παιδαγωγικές αρχές και κυρίως καταρτίζονται καινούρια ειδικά προγράμματα στη βάση της απομάκρυνσης οποιουδήποτε χαρακτηρισμού. Όλοι οι παιδαγωγοί σήμερα, συμφωνούν στην παροχή ίσων ευκαιριών για μάθηση και στην όσο το δυνατόν απομάκρυνση από το περιοριστικό περιβάλλον των «ειδικών» σχολείων.

Έτσι άρχισε να παίρνει όλο και περισσότερο μεγαλύτερη σημασία μια τυπική κίνηση που είναι γνωστή σαν «ένταξη» παιδιών με ειδικές ανάγκες στον κύριο κορμό της εκπαίδευσης. Στον ευρωπαϊκό χώρο είναι γνωστή σαν «*integration*» ενώ στις ΗΠΑ σαν «*mainstreaming*».

Η αρχή έγινε γύρω στα 1960. στην αρχή δειλά αλλά κατόπιν σταθερά με σειρές από επιστημονικές ανακοινώσεις αλλά και θέσπιση ειδικών νόμων καθώς και αποφάσεις δικαστηρίων, (ειδικά στις ΗΠΑ), που συνηγορούν υπέρ της κοινής δημόσιας εκπαίδευσης όλων των παιδιών. Εξάλλου και οι κοινωνιολογικές επιστημονικές θέσεις θεωρούν επιτακτική της εκπαίδευση, μια και ο διαχωρισμός κατά τη διάρκειά της διευρύνει τις όποιες ανισότητες ευκαιριών και προδιαγράφει το μέλλον τόσο των παιδιών σαν άτομα, όσο και των ομάδων των παιδιών με τα ίδια χαρακτηριστικά.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε απαραίτητο να κάνουμε ένα διαχωρισμό ανάμεσα σε δυο όρους, που χρησιμοποιούνται για το ίδιο ακριβώς αντικείμενο, στην πραγματικότητα όμως διαφέρουν τόσο χρονικά όσο και εννοιολογικά και η δεύτερη προϋποθέτει οπωσδήποτε την πρώτη.

Η ένταξη (*integration* ή *mainstreaming*), σημαίνει την απόδοση μιας «θέσης» σε ένα άτομο ή μιας κατηγορίας ατόμων από ένα κοινωνικό σύνολο μέσα στα πλαίσια της οργάνωσής του.

Η ενσωμάτωση, σημαίνει την από μέρους ενός συνόλου ή μιας ομάδας αποδοχή ενός ατόμου ή μιας μικρότερης ομάδας και την ανάπτυξη σχέσεων αλληλεξάρτησης. Στοιχείο που προδιαγράφει και την απόδοση, από μέρους του ατόμου ή της μικρής ομάδας, του συνόλου.

Έτσι θεωρούμε την ένταξη σαν την «ικανή και αναγκαία συνθήκη» για την επίτευξη της ενσωμάτωσης. Εξάλλου η διαφορά των δύο παραπάνω όρων καθίσταται πιο δηλωτική από το γεγονός της χρονικής διαφοράς για την επίτευξη της πλήρους κοινωνικής ταυτοποίησης, που είναι η ενσωμάτωση, από την ένταξη η οποία είναι προϋπόθεση της.

Η επιλογή της ένταξης είναι υπόθεση φιλοσοφικής τοποθέτησης απέναντι στο σχετικό πρόβλημα και υπάρχουν σε σχέση μ' αυτή τόσο θετικές όσο όμως και αρνητικές απόψεις. Τόσο η μεν όσο και η δε, εντοπίζονται σε γενικές γραμμές:

- α. Στο φιλοσοφικό επίπεδο
- β. Στο εκπαιδευτικό επίπεδο
- γ. Στο κοινωνικό επίπεδο
- δ. Στο ψυχολογικό επίπεδο
- ε. Στο διοικητικό- οικονομικό επίπεδο

Το ίδιο ακριβώς φαινόμενο παρουσιάζεται και στα αποτελέσματα διαφόρων ερευνών που αποδεικνύουν αφενός την ύπαρξη του προβλήματος και αφετέρου την επιστημονική του αντιμετώπιση.

Βασικός φορέας της αρχής της ένταξης είναι ο δάσκαλος της ειδικής εκπαίδευσης που προσφέρει εξατομικευμένα προγράμματα στα παιδιά, ανάλογα με το πρόβλημά τους, χωρίς να αναγκάζονται να αποχωρίζονται από τους συμμαθητές τους. Αντίθετα είναι ενταγμένα στην τάξη που αντιστοιχεί στην ηλικία τους και η βοήθεια που δέχονται είναι συγκεκριμένη, ορισμένη και όχι καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού προγράμματος.

Ο δάσκαλος, αυτός όπως θα φανεί παρακάτω, θα πρέπει να έχει τουλάχιστον πεντάχρονη διδακτική πείρα «κανονικών» τάξεων και ειδική εκπαίδευση στη διδασκαλία και τις απαιτήσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης παιδιών με ειδικές ανάγκες διότι όπως και να το κάνουμε η εποχή μας είναι πλήρους εξειδίκευσης και οι γενικότητες ή φαινόμενα της μορφής «λίγο απ' όλα» στην ουσία σημαίνουν «απ' όλα και τίποτα».

Οι κατηγορίες των παιδιών που μπορούν να ωφεληθούν από ένα πρόγραμμα ένταξης είναι:

- α. Παιδιά με ελαφρά νοητική καθυστέρηση
- β. Παιδιά με προβλήματα ομιλίας
- γ. Παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς
- δ. Παιδιά με εκπαιδευτική καθυστέρηση
- ε. Παιδιά με κώφωση ή βαρηκοΐα
- στ. Παιδιά με πολύ υψηλό δείκτη νοημοσύνης

Για να θεωρηθεί σαν πετυχημένη η συμμετοχή ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες στο «κανονικό» σχολείο, είναι απαραίτητο να υφίστανται τουλάχιστον οι παρακάτω προϋποθέσεις.

1. Η λειτουργική ένταξη του παιδιού (ή και τάξης ολόκληρης όπως θα δούμε παρακάτω), έτσι ώστε να ωφεληθεί τόσο από το γενικό σχολικό πρόγραμμα όσο και από το ειδικό της τάξης του.
2. Η αποφυγή δημιουργίας προβλημάτων εξαιτίας της ένταξης στην όλη λειτουργία του σχολείου.
3. Απόλυτη συνεργασία όλων όσων εμπλέκονται στη διαδικασία εκπαίδευσης του παιδιού, σχολείο- σπίτι- άμεσο κοινωνικό περιβάλλον.

Φυσικά θεωρείται σαν δεδομένη η από μέρους των γονέων κατανόηση του προβλήματός τους και η θετική προσφορά τους τόσο στο σχολείο όσο και στον κοινωνικό τους περίγυρο.

i) Μορφές ένταξης και η διαδικασία ένταξης σε σχέση με τα προβλήματα ακοής

Σε σχέση με τα παιδιά με ακουστικά προβλήματα και σε συνδυασμό με το είδος και το μέγεθος του προβλήματός τους η ένταξη μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά τους παραπάνω τρόπους:

- α. Ένταξη ολόκληρης τάξης στο σχολείο ακουόντων
- β. Ένταξη ομάδας μαθητών σε τάξη ακουόντων
- γ. Ένταξη μαθητή σε τάξη σχολείου ακουόντων

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις ο δάσκαλος που θα είναι υπεύθυνος για την τάξη, τους μαθητές ή τον μαθητή, πρέπει να είναι έμπειρος σε σχέση με τη λειτουργία και τα προγράμματα των τάξεων ακουόντων αλλά και πλήρως ειδικευμένος ως προς το πρόβλημα και τις δυνατότητες των παιδιών που εντάσσονται.

Τα εντασσόμενα παιδιά κατ' ουδένα λόγο ακολουθούν ειδικό πρόγραμμα διαφοροποιημένο ποσοτικά. Ακολουθούν το πρόγραμμα διαφοροποιημένο μόνο

όταν χρειάζονται βοήθεια σε σχέση με τις ανάγκες τους επεμβαίνει ο δάσκαλος για να βοηθήσει. Σε καμιά απολύτως περίπτωση άμεσα ή έμμεσα, ούτε λέγεται απλά ούτε και δίνεται η δυνατότητα διαισθητικής αντίληψης ότι γίνεται οποιαδήποτε παραχώρηση ή ελαστικοποίηση του προγράμματος εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων των παιδιών. Στην αντίθετη περίπτωση είναι προτιμότερο να σταματήσει η διαδικασία γιατί αν συνεχισθεί θα δημιουργήσει μια αμφίπλευρα αρνητική κατάσταση που θα συσπειρώσει εντονότερα και τελεσίδικα τις προς ένταξη ομάδες.

Επειδή όμως κάτω από τις σημερινές συνθήκες είναι πολύ δύσκολο να υπάρχουν πολλοί δάσκαλοι με εξειδίκευση για παιδιά με ακουστικά προβλήματα είναι προσφορότερη μια άλλη διαδικασία που έχει δοκιμαστεί σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες και δοκιμάζεται αυτή τη στιγμή, σε πειραματικό επίπεδο και στην Ελλάδα, στα πλαίσια του κοινοτικού προγράμματος «*HELIOS*». Η ύπαρξη του δασκάλου βοηθού επισκέπτη.

Ο δάσκαλος αυτός ακολουθεί καθημερινά και για ορισμένες ώρες, τους εντασσόμενους μαθητές και συνυπάρχει μαζί με τον δάσκαλο της τάξης υποδοχής προσφέροντας τη βοήθειά του όταν και όπου χρειάζεται μέσα στην τάξη.

Η όλη διαδικασία παρακολουθείται από ομάδα, αποτελούμενη από το δάσκαλο, ψυχολόγο, λογοθεραπευτή, κοινωνικό λειτουργό και μελλοντικά θα υπάρξουν μετρήσεις για τον ολόπλευρο έλεγχο της πορείας του προγράμματος από εκπαιδευτική και ψυχολογική άποψη.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που ανακύπτουν στη διαδικασία της ένταξης είναι η πολύ αυστηρή επιλογή:

- α. Αυτών που θα αποφασίσουν την ένταξη
- β. Των ομάδων ή των ατόμων που θα ενταχθούν
- γ. Αυτών που θα εμπλακούν στη διαδικασία
- δ. Των χώρων που θα πραγματοποιηθεί η ένταξη
- ε. Των μεθόδων της εξέλιξής της

είναι απαραίτητη η ύπαρξη ασφαλιστικών δικλείδων έτσι ώστε όχι μόνο να αποφεύγεται αλλά να προβλέπεται και η παραμικρότερη παρέκκλιση τόσο της φιλοσοφικής βάσης της ένταξης όσο και της πρακτικής εκτέλεσης του προγράμματος πραγματοποίησής της.

ii) Βασικές κατηγορίες παιδιών με ακουστικά προβλήματα και δυνατότητες εκπαίδευσής τους

Η εκπαίδευση των παιδιών με ακουστική μειονεξία, σαν θεωρία και πράξη, έχει αλλάξει ουσιαστικά τα τελευταία 15- 20 χρόνια. Οι επελθούσες αλλαγές οφείλονται σε μια σειρά λόγων όπως, λ.χ. η σύνθεση του ακουστικά μειονεκτούντος πληθυσμού, η καταπολέμηση μολυσματικών ασθενειών που προκαλούν ακουστικά προβλήματα, η βελτίωση της τεχνολογίας και, σε μεγαλύτερο βαθμό, η αλλαγή της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας των εκπαιδευτικών σε παιδιά με ακουστική μειονεξία.

Μάλιστα οι επελθούσες 3 αλλαγές υπήρξαν τόσο ουσιαστικές και γρήγορες, σε μεγάλο βαθμό που πολλοί σημερινοί ερευνητές δεν θεωρούν σαν έγκυρα για το σημερινό πληθυσμό, τα ερευνητικά δεδομένα των δειγμάτων πριν από το 1970.

Τα παιδιά με ακουστική μειονεξία υπήρξαν πάντα μια ομάδα χαμηλής αποδοχής στα πλαίσια του συνολικού πληθυσμού των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Κατά τους Kirk και Gallagher (1983) το 8,2%- 16,2% του σχολικού πληθυσμού έχει κάποια μειονεξία. Το εμφανιζόμενο εύρος στην ποσότητα υπάρχει επειδή είναι δύσκολο να προσδιοριστούν επακριβώς τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και συναισθηματικές διαταραχές.

Οι ίδιοι εντοπίζουν το ποσοστό των μειονεκτούντων μαθητών 1,8- 6 %, ποσοστό όμως το οποίο πιστεύουν ότι είναι πολύ μικρότερο αρκετοί εκπαιδευτικοί καθώς και ενήλικες κωφοί. Αυτή η διαφορά στην εκτίμηση υφίσταται γιατί σε μερικά σχολεία η λειτουργική ροή του προγράμματος μπορεί να ταιριάζει σε κάποιους μαθητές με ακουστικά προβλήματα έτσι ώστε αυτοί να φαίνονται ότι έχουν μαθησιακές δυσκολίες.

Όλοι οι εκπαιδευτικοί που ασχολούνται με παιδιά που έχουν ακουστικά προβλήματα θα πρέπει να έχουν υπόψη του κάτι που ισχύει και για τα ακούοντα, αλλά που γίνεται πιο επιτακτικά ουσιαστικό γι' αυτά. Κατά γενικό κανόνα οι άνθρωποι μαθαίνουν πολύ καλύτερα διάφορα πράγματα κάνοντάς τα να μαθαίνουν λιγότερα ακούγοντάς τα, ή ακούγοντας κάποιον άλλον να μιλάει για το πώς κάνουμε τα πράγματα αυτά. Συνεπώς η διδακτική προσφορά στα παιδιά με ακουστικά προβλήματα δεν πρέπει να είναι λογοκοπία και βερμπαλισμός αλλά πράξη. Μέσα από την πρακτική της μετατροπής όλων των εννοιών σε οπτικές. Γι' αυτό όμως πρέπει να

ασκηθεί το παιδί και μετά να αρχίσει η συστηματική του διδασκαλία. Εδώ ακριβώς είναι που καθίσταται επιτακτικός ο όσο το δυνατόν ενωρίτερος εντοπισμός του προβλήματος αλλά ταυτόχρονα και η όσο το δυνατόν ενωρίτερη επαφή του παιδιού με την εκπαιδευτική διδασκαλία, με απώτερο σκοπό να αποκτήσει, πριν ακόμα πάει στο σχολείο, γλώσσα, όποια και να 'ναι αυτή, για να έχει τη δυνατότητα επαφής με το περιβάλλον του και πρόσληψης εννοιών. Στο σημείο αυτό θεωρούμε απαραίτητο να διευκρινιστούν ορισμένοι όροι. Έτσι θεωρούμε ότι:

- α. Βαρήκοο άτομο είναι γενικά αυτό που η ακουστική του δυνατότητα κυμαίνεται από 35- 69 dB, στο φάσμα των ανθρώπινων συχνοτήτων (500- 200 Hz), ενώ,
- β. Κωφό αυτό που στις αντίστοιχες συχνότητες έχει δυνατότητες πάνω από 70 dB.

Οι παραπάνω ορισμοί είναι πολύ γενικευμένοι μια και στην εκπαιδευτική διαδικασία υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες, όπως λ.χ. το είδος της βαρηκοΐας ή της κώφωσης, η καλλιέργεια των ακουστικών υπολειμμάτων, η νοημοσύνη, η ψυχοσωματικές ασθένειες, η αιτία της ακουστικής βλάβης, η προγλωσσική ή μεταγλωσσική ακουστική βλάβη. Παράλληλα είναι απαραίτητο να εντοπισθούν και οι πιθανότητες της δυσακουσίας και της ακουστικής αγνωσίας.

Έχοντας υπόψη αυτές τις παραμέτρους και για καθαρά εκπαιδευτικούς λόγους, μπορεί κανείς να διακρίνει τις παρακάτω κατηγορίες παιδιών με ακουστική μειονεξία: (σημ. ακουστικά προβλήματα στην ουσία αρχίζουν από τα 27dB).

1η. (35- 54 dB). Τα παιδιά της κατηγορίας αυτής, νοουμένου ότι έχουν υποστεί τόσο ιατρικές όσο και ψυχοπαιδαγωγικές εξετάσεις, δεν χρειάζονται ειδικό σχολείο. Μπορούν να φοιτήσουν σε «κανονικό» σχολείο, όπου όμως χρειάζονται βοήθεια τόσο στην άρθρωση όσο και στην ακουστική καλλιέργεια.

2η. (55- 69 dB). Τα παιδιά αυτά, μερικές φορές χρειάζονται ειδική τάξη γιατί συχνά έχουν ανάγκη παροχής ειδικών προγραμμάτων άρθρωσης και ακουστικής καλλιέργειας.

3η. (70- 89 dB). Στην κατηγορία αυτή τα παιδιά χρειάζονται συνήθως ειδικό σχολείο, έχουν ανάγκη από ειδική βοήθεια στην άρθρωση, ακουστική καλλιέργεια στη γλώσσα και στ' άλλα μαθήματα.

4η. (90 dB και πάνω). Χρειάζονται ειδικό σχολείο.

iii) Διαδικασίες πριν από την ένταξη.

Είναι ολοφάνερο πως, ένταξη σαν θεωρία και σαν πρακτική δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί αμέσως χωρίς προεργασία. Αυτό γιατί δεν είναι δυνατό να εκτιμηθούν εκ των προτέρων ακόμη και θεωρητικά, οι αντιδράσεις των δυο πλευρών. Έτσι χρειάζεται συντονισμένη, σταδιακή και συστηματική διαδικασία προετοιμασίας, ευαισθητοποίησης επαφών, ανταλλαγών απόψεων και διευκρινίσεων πριν γίνει η τελική κίνηση της ένταξης, η οποία και πάλι σ' ένα πρώτο χρονικό διάστημα θα είναι πειραματικού επιπέδου, προκειμένου να αποφευχθούν συναισθηματικές διαταραχές ή αμυντικές τάσεις κοινωνικού περιεχομένου. Στο στάδιο αυτό θα ενημερωθούν λεπτομερέστατα όλοι οι παράγοντες που εμπλέκονται στην διαδικασία, δηλαδή οι δάσκαλοι, οι μαθητές, οι γονείς και ιδιαίτερα οι γονείς του σχολείου υποδοχής που κατά της άποψή μας παίζουν τον βαρύνοντα ρόλο στη διαδικασία για ψυχολογικούς και κοινωνικούς λόγους. Πραγματοποίηση της διαδικασίας χωρίς την λεπτομερή προετοιμασία, μπορεί να οδηγήσει σε μια αλυσιδωτή σειρά αντιδράσεων που το αποτέλεσμα τους ίσως είναι οριστικά αρνητικό όχι μόνο για την επιχειρούμενη, αλλά και για οποιαδήποτε προσπάθεια ένταξης.

iv) Ένταξη στο σχολείο ακουόντων παιδιών με προβλήματα ακοής

Η κοινωνία είναι ένα οργανωμένο σύνολο ατόμων σε αλληλεξάρτηση.

Από τη στιγμή που δύο άτομα αναπτύζουν οργανωμένες σχέσεις αποτελούν μια μορφή κοινωνίας που ο χαρακτήρας της είναι ανάλογος τόσο με τον τρόπο σύνδεση των ατόμων όσο και με τις κάθε είδους σχέσεις που αναπτύσσουν μεταξύ τους. Οι σχέσεις αυτές λειτουργούν μέσα στα πλαίσια κάποιων κανόνων που καθορίζουν τα πάντα από το πιο απλό μέχρι το πιο σύνθετο και είναι καθολικά παραδεκτοί.

Μέσα στα πλαίσια των κάθε είδους κοινωνιών, λειτουργούν δύο δυνάμεις. Μια ελκτική, που στη συνέχεια γίνεται και εδώ αναφερόμαστε σε περιπτώσεις πρόσληψης και ενσωμάτωσης νέων μελών και μια απωστική που λειτουργεί σε περιπτώσεις απόρριψης, που μπορεί να συμβεί είτε για λόγους αμυντικούς (περιθωριοποίηση) είτε

για λόγους ομαδοποίησης ατόμων που έχουν κάποιο χαρακτηριστικό που θεωρείται από το σύνολο της κοινωνίας σαν διαφοροποιητικό.

Μικροαντίγραφο κάθε κοινωνίας αποτελεί το σχολείο μια και λειτουργεί σαν γνήσιο υποσύνολο της ευρύτερης κοινωνίας. Έτσι μέσα σ' αυτό υφίστανται τα ίδια φαινόμενα και λειτουργίες με μόνη διαφορά τη φύση και τις ιδιαιτερότητες των παιδιών.

Μπορούμε συνεπώς να μιλούμε για κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση εφόσον είναι δυνατό να λειτουργεί η σχολική ένταξη και ενσωμάτωση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να κάνουμε μια διευκρίνιση: πολλοί συγχέουν την έννοια της ένταξης με την αντίστοιχη της κοινωνικοποίησης. Αυτό όμως είναι κάτι περισσότερο από απλουστευμένο. Στην ένταξη δεν έχουμε καθολική λειτουργία των μηχανισμών της κοινωνικοποίησης, (εννοείται ότι μιλούμε για σχολική ένταξη), αλλά λειτουργία των μηχανισμών των ομάδων οι οποίες έχουν ήδη υποστεί την ίδια κοινωνικοποιητική διαδικασία εφόσον υπάρχουν στο ίδιο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Πιο απλά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ένταξη είναι και κοινωνικοποίηση όχι όμως κοινωνικοποίηση.

Έτσι στις περιπτώσεις της ένταξης ενδιαφέρον και ουσιαστικό είναι να εντοπισθούν τα στοιχεία εκείνα των ατόμων ή των ομάδων που παρέχουν κοινά στοιχεία. Αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν συγκλητικά, σαν σημεία επαφής που μπορεί να φέρει την τελική συνολική και στοχευόμενη ενσωμάτωση.

ν) Ποιος, πώς και γιατί αποφασίζει την ένταξη.

Η εφαρμογή της αρχή της ένταξης προϋποθέτει μια ξεκάθαρη ολοκληρωμένη γνώση της έννοιας και του περιεχομένου της. Αυτό γιατί υπάρχει ο κίνδυνος της παράσυρσης, λόγω υπερβολικού ενθουσιασμού, στην αντίληψη ότι είναι δυνατό όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από το βαθμό και την ένταση τόσο του ακουστικού όσο όμως και του ψυχοσωματικού προβλήματος που υπάρχει πιθανότητα να συνυπάρχει με το ακουστικό, να ενταχθούν. Δεν είναι λίγες οι φορές που στην έννοια της ένταξης

μπορεί να δοθεί η απόλυτη ερμηνεία του όρου και να προσπαθήσουμε να την εφαρμόσουμε με τον ίδιο τρόπο σε οποιοδήποτε περιστατικό.

Η ένταξη ενός παιδιού με ακουστικά προβλήματα μπορεί να εκτείνεται από την πλήρη συνεκπαίδευση σε σχολείο ακουόντων ως την μερική του σε ειδική τάξη μέσα στον ίδιο χώρο του σχολείου ακουόντων. Προηγούμενα, αναφέρθηκαν τρεις κατηγορίες μαθητών μέσω των οποίων μπορεί να πραγματοποιηθεί η ένταξη.

Το κύριο περιεχόμενο της ουσίας της ένταξης, στοχεύει στη βοήθεια του παιδιού και αυριανού πολίτη να ζήσει όσο πιο άνετα γίνεται μέσα στην ελεύθερη κοινωνία. Κάτι που δεν είναι μόνο κοινωνικά απαραίτητο αλλά και συνταγματικά επιβεβλημένο μια και το σύνταγμα προβλέπει την πλήρη ισότητα των πολιτών χωρίς να ξεχωρίζει πολίτες, πρώτης, δεύτερης ή άλλης κατηγορίας. Φυσικά η στοχοθεσία αυτή πρέπει να είναι μακριά από απόλυτες καταστάσεις του τύπου «ή πλήρης ένταξη ή τίποτα». Κάτι τέτοιο προδικάζει αποτυχία και απογοήτευση. Συνεπώς όχι ένταξη για την ένταξη.

Η απόφαση για την ένταξη, το είδος της, την ομάδα, ή το παιδί που θα ενταχθεί, δεν μπορούν να επιλεγούν αυθαίρετα από ένα άτομο (π.χ. το δάσκαλο), ένα κέντρο αποφάσεων, (π.χ. την διοικητική γραφειοκρατία), ή μια ομάδα που παίρνει μέρος στον καθορισμό και την εφαρμογή των εκπαιδευτικών στόχων, μεθόδων και προγραμμάτων. Είναι μια σύνθετη διαδικασία στην οποία συναποφασίζει μια πλήρως ειδική ομάδα από άτομα που εμπλέκονται στη διαδικασία και η οποία είναι απαραίτητο να λειτουργεί πάνω από συναισθηματικούς και αναπόδεικτους πειραματισμούς. Σε μια τέτοια ομάδα μπορούν να συμμετέχουν:

- α. Δάσκαλοι (ειδικής αγωγής και του σχολείου υποδοχής)
- β. Αντιπρόσωποι της διοίκησης
- γ. Ψυχολόγος
- δ. Λογοθεραπευτής
- ε. Κοινωνικός λειτουργός
- στ. Κλινικός ψυχολόγος
- ζ. Οι γονείς των παιδιών

Η απόφαση της ομάδας πρέπει να λαμβάνεται με απόλυτη πλειοψηφία και να αιτιολογείται.

Απαιτείται μεγάλη προσοχή. Πάντα, γνώμονας πρέπει να είναι και μόνο το καλώς εννοούμενο συμφέρον του παιδιού. Σ' αυτό μπορεί να οδηγήσει η πολυθεματική εξέταση, της κάθε περίπτωσης χωριστά και ακριβής κατά το δυνατόν εξακρίβωση του ουσιαστικού προβλήματος χωρίς την επέμβαση συναισθηματισμών ή άκρατου ενθουσιασμού. Η ένταξη πρέπει να είναι, και μόνο αυτή, ο πόλος έλξης κάθε προσπάθειας και συνισταμένη όλων των ενεργειών. Φυσικά, έχοντας πάντα υπόψη μας τη μορφή και τον τύπο που θα επιλεγεί για την κάθε περίπτωση. Στις περιπτώσεις που οι ειδικές ανάγκες ενός παιδιού είναι τέτοιες ώστε να θεωρείται εντελώς αδύνατο να παρακολουθήσει της εργασία μιας κανονικής ομάδας συνομηλίκων του, δεν πρέπει να διστάσουμε να εισηγηθούμε την φοίτησή του σε ειδικό σχολείο και μόνο σ' αυτό.

▪ *Η διαδικασία της ένταξης*

Αφού σταθμιστούν όλοι οι παράγοντες και αποφασισθεί η ένταξη θα πρέπει να αρχίσει μια διαδικασία προετοιμασίας κατά την οποία θα προετοιμασθούν όλοι όσοι θα εμπλακούν στη διαδικασία. Θα συγκεντρωθούν τα στοιχεία και το εποπτικό υλικό που θεωρείται απόλυτα αναγκαίο για το διδακτικό έργο.

Παρακάτω θα εξετάσουμε λεπτομερώς τους βασικούς παράγοντες που εμπλέκονται στη διαδικασία παίρνοντας υπόψη μας:

1ο. Τις τέσσερις κατηγορίες παιδιών με ακουστικά προβλήματα

2ο. Τους τρεις τρόπους ένταξης.

▪ *Ο δάσκαλος*

Ένα πρόγραμμα ένταξης όσο καλά κι αν είναι προγραμματισμένο θα οδηγήσει σε παταγώδη αποτυχία αν οι εκπαιδευτικοί που εμπλέκονται δεν έχουν ενστερνιστεί τη φιλοσοφία και δεν έχουν υποστεί την κατάλληλη εκπαίδευση γι' αυτό. Κυρίως όμως, αν δεν έχουν αντιληφθεί το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η σχολική ένταξη στην κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση.

Η αποδοχή της ένταξης δεν ξέρουμε κατά πόσο έχει γίνει αποδεκτή από τους εκπαιδευτικούς στην χώρα μας. Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις που κυμαίνονται από την ενθουσιώδη θετική αποδοχή ως την πλήρη απόρριψη. Ερευνητικά όμως αποτελέσματα δεν υπάρχουν ακόμη. Μια ερευνητική εργασία του εξωτερικού που μπορεί να αναφερθεί είναι αυτή των Hudsins, Graham και Worners που έγινε το 1979 στις ΗΠΑ. Η έρευνα αυτή απέδειξε ότι το 47% των εκπαιδευτικών των «κανονικών» σχολείων δεν αποδέχεται, δεν υποστηρίζει και είναι απρόθυμοι να δεχθούν παιδιά με ειδικές ανάγκες στην τάξη τους.

Στην αλλαγή στάσης δεν μπορούν να συμβάλλουν ούτε νόμοι ούτε μια στείρα μετεκπαίδευση. Πριν από όλα προηγείται μια ορθή πληροφόρηση και ακολουθεί η θεωρητική κατάρτιση.

Σε σχέση τώρα με την ένταξη παιδιών με ακουστικά προβλήματα, ο βασικός εκπαιδευτικός της φορέας είναι ο ειδικός δάσκαλος ο οποίος ακολουθεί το παιδί είτε εντάσσεται σε ολόκληρη την τάξη, είτε με ομάδα, είτε μόνος του. Σε καμιά περίπτωση, κατά τη γνώμη μας, δεν πρέπει να πραγματοποιηθεί ένταξη παιδιών με ακουστικά προβλήματα χωρίς την ύπαρξη στην τάξη υποδοχής δασκάλου με εμπειρία τόσο σε ακούοντα όσο και σε παιδιά με ακουστικά προβλήματα

Η εργασία του δασκάλου αυτού θα πρέπει να είναι λειτουργικά ενταγμένη στο σχολείο υποδοχής, οργανικά όμως στο σχολείο αποστολής. Αυτό το δεύτερο θα κατευθύνει και θα παρακολουθεί συστηματικά την όλη διαδικασία, ενώ στην ένταξη είναι απαραίτητο να βοηθήσουν κυρίως οι δάσκαλοι του σχολείου υποδοχής τόσο με τη στάση τους απέναντι στα εντασσόμενα παιδιά, όσο όμως και με τη συστηματική και συνεχή ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση των υπόλοιπων παιδιών.

Στην περίπτωση των παιδιών με προβλήματα ακοής, δεν νομίζουμε να ταιριάζει η μορφή του επισκέπτη κατά ορισμένα χρονικά διαστήματα, ειδικού δασκάλου της ένταξης. Αυτό γιατί οι ανάγκες τους είναι εντελώς διαφορετικές από αυτές των άλλων κατηγοριών, αλλά και οι λύσεις στα προβλήματά τους πρέπει να είναι άμεσες. Ας μη μας διαφεύγει της προσοχής ότι εδώ πολλές φορές έχουμε να κάνουμε με παιδιά που θέλουν να μαθαίνουν. Αυτή η μάθηση πρέπει να είναι όσο πιο ολοκληρωμένη γίνεται, αλλά και η αντιληπτική τους ικανότητα και η νοημοσύνη είναι τέτοια που δεν επιδέχονται αναβολές που θα μειώνουν την εμπιστοσύνη τους στον δάσκαλο της τάξης σε σχέση με τον επισκέπτη.

▪ **Τα παιδιά του σχολείου υποδοχής.**

Το πρόβλημα των παιδιών που θα εμπλακούν στην ένταξη είναι διπλό.

Από τη μια έχουμε να κάνουμε επιλογή των υπό ένταξη παιδιών και από την άλλη να προετοιμάσουμε κατά τον κατάλληλο τρόπο τα παιδιά του σχολείου υποδοχής.

Μέχρι σήμερα η σχέση των παιδιών χωρίς ειδικές ανάγκες, με αυτά με ειδικές ανάγκες στηρίζονταν σε αισθήματα οίκτου αλλά και αλαζονικές ειρωνείες. Ας μη μας διαφεύγει της προσοχής ότι τα παιδιά στις μεταξύ τους σχέσεις είναι πολύ σκληρά και αυτό γιατί στην προσπάθειά τους για αυτοεπιβεβαίωση και επιβολή, χρησιμοποιούν πολλά μέσα μερικές φορές πέραν του δέοντος σκληρά και βίαια μια και λειτουργούν περισσότερο παρορμητικά παρά λογικά.

Έτσι θα πρέπει να τους δημιουργηθούν εκείνες οι συναισθηματικές καταστάσεις που θα τους κάνουν να δεχθούν στην ομάδα τους τα καινούρια μέλη. Η ενημέρωση αυτή θα πρέπει να είναι:

α. Σταδιακή

β. Συστηματική

γ. Στηριγμένη στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη των παιδιών

δ. Απαλλαγμένη από υπερβολές

ε. Όχι επιβαλλόμενη αλλά να βγαίνει από συζήτηση

στ. Σε καμιά περίπτωση να μην προκαλεί οίκτο

ζ. Να περιέχει μόνο αλήθεια.

Ο ρόλος τον οποίο διαδραματίζουν τα παιδιά του σχολείου υποδοχής είναι το ίδιο σημαντικός όσο και αυτός του δασκάλου. Αυτό γιατί η θετική ή αρνητική τους (απορριπτική) στάση είναι απόλυτα καθοριστική στην όλη διαδικασία. Μπορεί να προκαθορίσει και να συμβάλει στην εκ των προτέρων επιτυχία της ή στην εκ των προτέρων αποτυχία. Μπορούν να λειτουργήσουν σαν τον βασικό παράγοντα ομαλής ένταξης στην ομάδα, μια και αποτελούν τα μέλη της που θα δεχθούν κάποιο ή κάποια νέα μέλη για τα οποία, τόσο τα κοινωνικά στερεότυπα όσο και η νοοτροπία έχουν

σχηματίσει μια εικόνα που είναι ανάλογη με το λειτουργικό επίπεδο ανάπτυξης της συνολικής κοινωνίας.

Έχει παρατηρηθεί ότι σχολεία με παιδιά που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά στρώματα μπορούν να συμβάλλουν διαφορετικά, (θετικά ή αρνητικά), στη διαδικασία της ένταξης. Γεγονός που δείχνει το σημαντικό ρόλο της νοητροπίας των παιδιών του σχολείου υποδοχής.

▪ *Τα παιδιά που εντάσσονται*

Εδώ θα πρέπει να γίνει μια σοβαρή προεργασία η οποία θα έχει σαν βασικό γνώμονά της:

- α. Τις ακουστικές δυνατότητες των παιδιών
- β. Την όλη ψυχοσωματική τους κατάσταση.

Συναισθηματισμοί και προχειρότητες μπορούν να δημιουργήσουν αξεπέραστες καταστάσεις που μπορούν να ανατρέψουν όχι μόνο την επιχειρούμενη αλλά και οποιοσδήποτε μελλοντικές προσπάθειες ένταξης.

Έτσι σε σχέση με τις ακουστικές δυνατότητες των παιδιών που αναφέρθηκαν προηγούμενα, μπορούμε να πούμε ότι τα παιδιά της πρώτης ομάδας (35- 54 dB) και της δεύτερης (55-69 db) μπορούν να ενταχθούν είτε σαν ολόκληρη τάξη είτε σαν άτομα πολύ ευκολότερα από τις δυο άλλες. Φυσικά, με την προϋπόθεση ότι υπάρχει πλήρης ιατροπαιδαγωγική γνώση και περιγραφή της συνολικής του κατάστασης.

Για τις άλλες δύο κατηγορίες μπορούμε να πούμε ότι άμεση ένταξή τους, υπό τις παρούσες συνθήκες, θα οδηγήσει σε αποτυχία. Η παρεμβολή του ειδικού σχολείου, κρίνεται απολύτως αναγκαία για το χρονικό διάστημα που θα δοθεί η δυνατότητα της άσκησης τόσο στην άρθρωση όσο και στην χειλεανάγνωση καθώς και η ουσιαστική καλλιέργεια.

Πλην του καθαρά διδακτικού έργου τα παιδιά που θα ενταχθούν έχουν ανάγκη από ψυχολογική και κοινωνική στήριξη. Αυτό γιατί μπορεί αυτομάτως και κάτω από την πίεση της συμπεριφοράς του νέου σχολικού περιβάλλοντος να εμφανιστούν φαινόμενα αυτοαπομόνωσης που είναι ότι χειρότερο μπορεί να εμφανιστεί μέσα από την προσπάθεια της ένταξης.

▪ *Οι γονείς*

Οι γονείς λειτουργούν ταυτόχρονα σαν φορείς αλλά και σαν αποδέκτες της διαδικασίας και διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο γιατί είναι βασικοί ρυθμιστές της συμπεριφοράς και της τύχης των παιδιών τους.

Όσον αφορά τους γονείς των υπό ένταξη παιδιών δεν νομίζουμε να υπάρχει ιδιαίτερο πρόβλημα να αποδεχτούν την ένταξη. Αντιθέτως, τόσο ψυχολογικά, κυρίως αυτό, όσο και κοινωνικά θα αισθανθούν τονωμένοι και θα μπορέσουν να ξεπεράσουν μια σειρά από αναστολές, γιατί και μόνο η απάλειψη της «ετικέτας» του ειδικού παιδιού είναι ικανή να επιφέρει μια εκρηκτική αλλαγή στην όλη αντιμετώπιση του προβλήματός τους.

Εδώ όμως ελλοχεύει και ο κίνδυνος. Μην ενθουσιάσουμε υπερβολικά και άκριτα τους γονείς και δημιουργήσουμε μια φρούδα ιδέα ότι από την ένταξη και μετά τελειώνουν όλα τα προβλήματα τόσο τα δικά τους όσο και των παιδιών. Ίσως είναι μια στιγμή όπου ο ρεαλισμός και η ψυχρή αντιμετώπιση των υφισταμένων αλλά και των μελλοντικών καταστάσεων θα δώσει σε όλους τη δυνατότητα να δουν την ουσία του οποίου προβλήματος ξεκάθαρα και κάτω από τη σωστή οπτική γωνία.

Η εμπειρία έδειξε, ότι σε όσες περιπτώσεις, γονείς, είτε μόνοι τους, είτε με την παρότρυνση «ειδικών» επιχείρησαν μια μορφή ένταξης παιδιών με ακουστικά προβλήματα σε «κανονικά» σχολεία και δεν προετοιμάστηκαν οι ίδιοι αλλά και τα παιδιά, όχι μόνο απογοητεύτηκαν οικτρά, αλλά και δημιούργησαν πιο έντονες αναστολές στα παιδιά, και κυρίως στον εαυτό τους.

Αν θέλουμε να μιλήσουμε για μια όσο το δυνατό, ποσοτικά πιθανότερα επιτυχημένη ένταξη θα πρέπει να αποκλείσουμε τους γονείς των παιδιών και τους έξω από το επίσημο και υπεύθυνο εκπαιδευτικό σύστημα ειδικούς από του να αποφασίσουν αποκλειστικά για την ένταξη. Οι γονείς είναι, και πρέπει έτσι να μείνουν, αποδέκτες και συναποφασιστές της λειτουργίας και συντελεστές της. Αυτοί που θα την αποφασίσουν θα αναλάβουν και την ευθύνη της δοκιμασίας, αλλά και της επιτυχίας ή της αποτυχίας. Αυτοί θα σταθμίσουν και θα μετρήσουν τα όποια αποτελέσματα τα οποία θα αποτελέσουν μέτρο παραπέρα ενεργειών μαζί με τους ειδικούς.

Οι γονείς θα ενεργήσουν στο μέτρο και στο πλάτος που οι υπεύθυνοι θα τους υποδείξουν. Θα τους τονισθεί ότι η οποιαδήποτε αυθαίρετη πράξη τους που φυσικά

θα προέρχεται από την αγάπη, το ενδιαφέρον, τον ενθουσιασμό για το παιδί τους, μπορεί να έχει ολέθρια αποτελέσματα και να γίνει μπούμερανγκ της προσπάθειας. Πρέπει να τους γίνει βίωμα ότι ερασιτεχνισμοί στην περίπτωση αυτή δεν συγχωρούνται.

Η ενεργητικότητα, σε αντιδιαστολή με την παθητικότητα που δυστυχώς αντιμετωπίζουμε καθημερινά, χρειάζεται μόνο στο μέτρο που καθίσταται θετικός και προσθετικός συντελεστής της προσπάθειας.

Πιθανό πρόβλημα θα υπάρξει με τους γονείς των παιδιών του σχολείου υποδοχής.

Είναι προκατειλημμένοι, μια και η περιρρέουσα άποψη στην κοινωνία για όλα γενικώς τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι αρνητική. Θα δουν την ένταξη στις τάξεις για το σχολείο των παιδιών τους σαν ένα εμπόδιο για την πρόοδο των δικών τους παιδιών και πιθανώς σαν μέσο για «ετικετάρισμα» και μείωσή τους. Δεν μπορούν να κατανοήσουν, γιατί είναι αυτό το πρόβλημα, τα δικαιώματα που έχουν όλα τα παιδιά ανεξαιρέτως για ίσες εκπαιδευτικές και κοινωνικές ευκαιρίες. Δεν αναγνωρίζουν τις υποχρεώσεις όλων απέναντι στα αποκλίνοντα μέλη της κοινωνίας. Δεν αναγνωρίζουν ότι και η διαφορά είναι δικαίωμα. Κατοχυρώνονται πίσω από τα συναισθήματα του οίκτου και μόνο, και η άμυνά τους αυτή τις περισσότερες φορές μεταφράζεται σε δυναμική προσπάθεια για απομάκρυνση των υπό ένταξη παιδιών και σαν εναντίωση σ' αυτούς που επιχειρούν άμεσα ή έμμεσα την ένταξη.

Έτσι χρειάζονται σύνθετη, συντονισμένη και συστηματική προσπάθεια πληροφόρησής τους, για να κατανοήσουν την όλη διαδικασία και να την αποδεχθούν. Η σωστή ενημέρωσή τους μπορεί να τους μεταβάλει σε θετικούς συντελεστές της προσπάθειας αλλά ταυτόχρονα να τους δημιουργήσει ψυχική έξαρση ότι αυτοί και τα παιδιά τους αποτελούν άτομα τα οποία συντελούν στην αλλαγή της κοινωνικής αντίληψης που υπάρχει και γίνονται πρωτοπορία μιας κοινωνικής αλλαγής που αποδίδει κοινωνική δικαιοσύνη και κάνει την κοινωνία τους να εμφανίζεται σαν σύγχρονη και προοδευτική. Τα παραδείγματα αναπτυγμένων κοινωνιών που πραγματοποιείται, κατά απόλυτα αποδεκτό τρόπο η ένταξη, ίσως να αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο μεταβολής της στάσης τους.

Εξαιτίας του παραπάνω αστάθμητου παράγοντα νομίζουμε ότι η σε πρώτη φάση, και εφόσον είναι εξασφαλισμένη απόλυτα η υλικοτεχνική υποδομή του

σχολείου υποδοχής, ένταξη ολόκληρης τάξης παιδιών με ακουστικά προβλήματα, σε σχολείο ακουόντων θα αποτελέσει το βαρόμετρο, για να μετρήσουμε τις αντιδράσεις και τα αποτελέσματα και εκ των υστέρων να εντοπίσουμε τα σημεία στα οποία μπορούμε να επέμβουμε αλλά και τα μέτρα που θα χρησιμοποιήσουμε. Σε αντίθετη περίπτωση η ένταξη μεμονωμένων μαθητών μέσα σε μια τάξη περίπου είκοσι ακουόντων μαθητών είναι η προσφορότερη και πρακτικά ρεαλιστικότερη μορφή ένταξης παιδιών με ακουστικά προβλήματα.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σημαντικό να αναφέρουμε κάποια δεδομένα μετρήσεων που πραγματοποίησε το Πανεπιστήμιο της Βόννης στη Δ. Γερμανία στα πλαίσια ενός προγράμματος ένταξης στο οποίο περιλαμβάνονταν και μαθητές με ακουστικά προβλήματα.

Σε μια συνεχή λοιπόν ερευνητική διαδικασία του παιδαγωγικού τμήματος του παραπάνω πανεπιστημίου η ομάδα έρευνας υπό τον καθηγητή Dumke διατύπωσε τα εξής, σχετικά με την ένταξη των μαθητών του προγράμματός τους:

Στο ερώτημα αν οι γονείς των παιδιών χωρίς κάποιο πρόβλημα δέχονται στην τάξη των παιδιών τους να φοιτήσουν παιδιά με κάποιο πρόβλημα απάντησαν:

- α. ΝΑΙ 66%
- β. ΙΣΩΣ 29%
- γ. ΟΧΙ 5%

Επίσης επιβεβαίωσαν την υπόθεση ότι η σχολική επίδοση των παιδιών τους είναι ίση ή και ανώτερη:

- α. Στην ανάγνωση
- β. Στη γραφή
- γ. Στα μαθηματικά

Η ομάδα διατύπωσε ακόμα ότι τα παιδιά της τάξης υποδοχής έγιναν λιγότερο επιθετικά και λύνουν πιο εύκολα τις διαφορές τους.

▪ ***Το σχολείο, χωροταξική κατανομή, κατανομή χώρου***

Ο πυρήνας της διαδικασίας της ένταξης είναι το σχολείο αποστολής το οποίο είναι αποκλειστικά υπεύθυνο τόσο για την εξέλιξη, όσο για τη στάθμιση των στοιχείων, που προκύπτουν, την επιστημονική στήριξη. Το γεγονός αυτό καθαυτό καθιστά επιτακτική την ύπαρξη του σχολείου υποδοχής σε απόσταση τέτοια που να επιτρέπει την όσο το δυνατόν ευκολότερη και συντομότερη επαφή. Συνάμα είναι απαραίτητο, το κτιριακό συγκρότημα αλλά και ειδικά η αίθουσα διδασκαλίας, να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των εντασσόμενων παιδιών. Φυσικά θεωρείται σα δεδομένο ότι υπάρχει όλος ο υλικοτεχνικός εξοπλισμός που θα καταστήσει απρόσκοπτη την προσπάθεια του δασκάλου αλλά και των μαθητών. Δεδομένος θεωρείται επίσης ο συλλαβισμός, η συμμετοχή σ' όλες τις δραστηριότητες του σχολείου υποδοχής ακόμη και η ενδεικτική ταμπέλα έξω από την αίθουσα διδασκαλίας που αναφέρει απλώς το επίπεδο της τάξης π.χ. Α, Β, Γ κ.λπ.

Δεν γίνεται καμιά απολύτως προνομιακή μεταχείριση στα παιδιά, τόσο ως προς το χρόνο παραμονής στο σχολείο όσο και ως προς την εφαρμογή των προγραμμάτων στις ειδικές ανάγκες των παιδιών εφόσον αυτό καταστεί αναγκαίο και απαραίτητο.

Ειδική πρόνοια πρέπει να ληφθεί όταν η ένταξη πραγματοποιείται για ένα παιδί μόνο ή ομάδα παιδιών. Οι υποδοχείς δεν πρέπει κατ' ουδένα λόγο να αντιληφθούν την ειδικευση των μαθημάτων, αλλά και την διάθεση περισσότερου χρόνου στους εντασσόμενους.

Γενικά οι ισορροπίες που υφίστανται είναι πολύ λεπτές και κατά συνέπεια η συμπεριφορά τόσο του δασκάλου της τάξης, όσο και όλου του προσωπικού του σχολείου πρέπει να είναι το μεγάλο χρονικό διάστημα προσεγμένη και στην παραμικρότερη εκδήλωσή της.

vi) Σχολική ένταξη και κοινωνική ενσωμάτωση

Η σχολική ένταξη των παιδιών με ακουστικά προβλήματα σε σχολεία ακουόντων είναι μια απαίτηση παιδαγωγική και κοινωνική. Για να μπορέσουμε όμως να μιλούμε για πετυχημένη εφαρμογή του θεσμού χρειάζεται λεπτομερής προγραμματισμός που θα ακολουθεί μια πολύπλευρη, πολυθεματική εξέταση της κάθε περίπτωσης χωριστά. Εφαρμόζοντας το θεσμό, απλώς χάρη της εφαρμογής και για λόγους άλλους από την εξυπηρέτηση των παιδιών θα οδηγηθούμε σίγουρα στην απογοήτευση. Δεν είναι οδοστρωτήρας που θα ισοπεδώσει τα πάντα το «επαναστατικό» θαύμα . πρέπει να γνωρίζουμε ότι η πλήρης εφαρμογή της ένταξης και της ενσωμάτωσης για μερικές περιπτώσεις ίσως σημαίνει πλήρη απομόνωση.

Η σχολική ένταξη και ενσωμάτωση είναι στην ουσία ο σπόρος μιας σίγουρης κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης, είναι ένας πιο σίγουρος δρόμος της απάλειψης του στίγματος και της γκετοποίησης.

Πριν από όλα θεωρώ απαραίτητο να κάνω μια προσωπική δήλωση στηριγμένη σε κοινωνικοπολιτικά και ψυχοπαιδαγωγικά δεδομένα. Θεωρούμε τόσο τη συζήτηση όσο και τη διαδικασία της ένταξης, όπως και τον διαχωρισμό των σχολείων και ακόμα περισσότερο των τάξεων σε «κανονικές» και ειδικές, πέρα για πέρα αντιπαιδαγωγικές, αλλά και αντικοινωνικές.

Με εξαίρεση των πολύ βαριά κλινικών περιπτώσεων παιδιών με ειδικές ανάγκες, όλα τα παιδιά θα έπρεπε να φοιτούν στους ίδιους σχολικούς χώρους, στις ίδιες ενιαίες τάξεις και χωρισμένα μόνο ως προς την εφαρμογή των προγραμμάτων και τον ειδικά εκπαιδευμένο δάσκαλο. Φτάσαμε στο σημείο να συζητούμε την ένταξη αφού προηγουμένως χωρίσαμε ειδικές τάξεις και ειδικά σχολεία εφαρμόζοντας αυθαίρετα μια διαδικασία ετικέτας του στίγματος και τώρα προσπαθούμε να την απαλείψουμε. Και αυτό το κάνουμε ξεκινώντας πάλι από θεωρητικές συζητήσεις και αντιγνωμίες.

Αυτό για μας δεν είναι παιδαγωγική, ψυχολογική ή όπως θέλετε πέστε το, προσπάθεια. Είναι διαδικασία απόκρυψης ρατσισμού.

vi) Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση τυπικά αρχίζει στα 5 χρόνια, αλλά θα πρέπει πολύ νωρίτερα να προετοιμάσουμε το κωφό παιδί. Πολλά, πάρα πολλά μπορεί να γίνουν πριν απ' αυτήν την ηλικία. Το παιδί, με κάποιου βαθμού ακουστική απώλεια παρουσιάζει ποικίλα προβλήματα συμμετοχής και ανάμειξης στις δραστηριότητές του με τα' άλλα παιδιά, γι' αυτό είναι βασικό να προβλέψουμε να προλάβουμε, να αντιμετωπίσουμε και να ξεπεράσουμε τις δυσκολίες όσο το δυνατόν νωρίτερα. Αν το παιδί έχει αδέρφια, μικρότερα ή μεγαλύτερα, το πρόβλημα είναι λιγότερο από την οικογένεια που το κωφό παιδί είναι μοναχοπαιδί ή πολύ μικρότερο από τα' άλλα του αδέρφια. Μικροί φίλοι της ηλικίας του μπορεί να έρχονται στο σπίτι για παιχνίδι και όταν φτάσει η κατάλληλη στιγμή θα μπορεί να πηγαίνει λίγες ώρες σ' ένα κανονικό νηπιαγωγείο. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην προφορική επικοινωνία με τα' άλλα παιδιά δεν θα πρέπει να υποτιμούνται, αλλά είναι σίγουρο ότι τα μικρά παιδιά των 2 ή 3 ετών μπορούν να κερδίσουν πάρα πολλά από την φοίτησή τους σ' ένα κανονικό νηπιαγωγείο.

Κατ' αρχάς το παιδί μαθαίνει να συναναστρέφεται με άλλα παιδιά. Τα παιδιά είναι μια εξάισια πηγή λεκτικών ερεθισμάτων. Τα παιδιά μιλάνε δυνατά, απλά και πάντα στο ίδιο επίπεδο χωρίς να σκύβουν στο αυτί του κωφού ή βαρήκουου παιδιού και να ξεφωνίζουν. Άλλωστε η επικοινωνία είναι πολύ παραπάνω από την ομιλούμενη γλώσσα και η γλώσσα από μόνη της είναι εν μέρει μια υψηλή κοινωνική δραστηριότητα. Η φοίτηση στο νηπιαγωγείο προσφέρει και στη μητέρα μια ανάπαυλα από το άγχος της συνεχούς φροντίδας και βέβαια της δίνει μια ενθάρρυνση βλέποντας τις προόδους του παιδιού και το γεγονός ότι συναναστρέφεται τα άλλα παιδιά.

Οπωσδήποτε η είσοδος του παιδιού στον κόσμο του σχολείου θα είναι ευκολότερη αν έχει ήδη φοιτήσει σ' ένα νηπιαγωγείο. Κι είναι μια μεγάλη στιγμή όταν ένα βαρήκουο ή κωφό παιδί κατορθώνει να μπει σ' ένα κανονικό σχολείο, χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι και το τέλος των προσπαθειών μας, γι' αυτό δεν θα πρέπει να μείνει αβοήθητο. Γονείς και θεραπευτές μπορούν να κάνουν πάρα πολλά για να προετοιμάσουν το δρόμο του παιδιού προς το κανονικό σχολείο, ενημερώνοντας, βοηθώντας και ευαισθητοποιώντας τους δασκάλους να καταλάβουν τα ειδικά

προβλήματα του κωφού παιδιού. Πώς όμως φτάνουμε σ' αυτή την απόφαση, της ένταξης του κωφού παιδιού στο κανονικό σχολείο;

Το ακουόγραμμα του παιδιού, μόνο του δεν μπορεί να δώσει τη σωστή απάντηση. Υπάρχουν πολλά παιδιά με φαινομενικά καλή υπολειμματική ακοή και με απώλεια όχι μεγαλύτερη από 70- 80 dB, που δεν κατόρθωσαν να αναπτύξουν λόγο και που θα πρέπει να παρακολουθήσουν σχολείο κωφών. Τα αίτια γι' αυτό μπορεί να είναι διάφορα. Μπορεί να έχει καθυστερήσει η διάγνωση, μπορεί οι οικογενειακές συνθήκες να μην ήταν κατάλληλες για να αναπτυχθούν τα λεκτικά ερεθίσματα (γονείς που λείπουν όλη την ημέρα, πολύ περιορισμένη χρήση της γλώσσας στο σπίτι κλπ.).

Μπορεί το παιδί να παρουσιάζει κι άλλες αναπηρίες, όπως ελαττωματική όραση έλλειψη προσοχής και συγκέντρωσης ή κάποιο βαθμό νοητικής καθυστέρησης.

Συχνά είναι μια σειρά παραγόντων που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη του λόγου που δεν φαίνονται εκ πρώτης όψεως.

Απεναντίας άλλα παιδιά μπορεί να έχουν πολύ σοβαρή ακουστική απώλεια, ακόμη και στα 95 dB κι όμως να αναπτύξουν λόγο σε πολύ ικανοποιητικό επίπεδο, έτσι ώστε να δυσκολευόμαστε πλέον να σκεφτούμε την τοποθέτησή του σε ειδικό σχολείο. Αυτά τα θαυμάσια αποτελέσματα μας οδηγούν σε συμπεράσματα ότι πέρα από τα ακουστικά υπολείμματα του παιδιού υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που συνωμοτούν στην ελαχιστοποίηση του προβλήματος και στην επιτυχία της ένταξης του παιδιού στο κανονικό σχολείο. Όπως η νοημοσύνη του παιδιού, η προσωπικότητά του, οι γονείς κι όλο το οικογενειακό περιβάλλον.

Η πιο ικανοποιητική εκτίμηση για τις λεκτικές ικανότητες του παιδιού μπορεί να δοθεί από αυτούς που βλέπουν το παιδί συχνά. Οι γονείς μπορούν να δώσουν πολύτιμες πληροφορίες, αν και συνήθως υπερεκτιμούν τις ικανότητες του παιδιού κυρίως στην κατανόηση του λόγου. Χρειάζεται μεγάλη αντικειμενικότητα για να αξιολογήσουμε την κατανόηση του προφορικού λόγου στο παιδί και τις ικανότητές του να έχει σωστή άρθρωση, να προσφέρει λέξεις και να κάνει προτάσεις.

Οι άνθρωποι πάνω στους οποίους βασίζεται η εκτίμηση για τη σχολική τοποθέτηση του παιδιού είναι ο λογοπαιδικός κι ο περιπατητικός δάσκαλος. Αυτοί είναι σε συχνή και τακτική επαφή με το παιδί, αυτοί παρακολούθησαν την εξέλιξη των λεκτικών του ικανοτήτων, αυτοί γνώρισαν το παιδί και στις καλές και στις κακές

του στιγμές κι ήλθαν σε άμεση επαφή με όλο το οικογενειακό περιβάλλον και με το νηπιαγωγείο του παιδιού. Θα πρέπει να αναζητηθούν και να αξιολογηθούν οι ικανότητες του παιδιού όταν φτάσει η ώρα της τοποθέτησής του στο σχολείο. Οι ανάγκες κάθε παιδιού πρέπει να αξιολογηθούν ξεχωριστά, γιατί η εκπαίδευση πρέπει να είναι κομμένη στα μέτρα του κάθε παιδιού κι όχι προκατασκευασμένη.

Γονείς: Οι γονείς του παιδιού παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του λόγου και της ομιλίας. Η ξεκάθαρη αναγνώριση αυτού του γεγονότος παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της σωστής εκπαίδευσης του κωφού παιδιού. Η εκμάθηση της γλώσσας ξεκινά αμέσως μετά τη γέννηση και οποιαδήποτε καθυστέρηση ξεκινά από την ανικανότητα να ακούσει ότι λέγεται γύρω του. Γι' αυτό και θα πρέπει να δοθεί στους γονείς υποστήριξη και βοήθεια πολύ σύντομα. Ήδη είναι φορτισμένοι με αρκετά δικά τους προβλήματα και συναισθήματα ενοχής, ντροπής, απογοήτευσης κ.λπ. Μέχρι λοιπόν να δεχθούν την πραγματικότητα η πρόοδος του παιδιού είναι πολύ μικρή.

Η ένταξη του παιδιού είναι δυνατή όταν:

1. Η τάξη είναι με λίγα παιδιά
2. Η δασκάλα είναι ευαισθητοποιημένη στα προβλήματα της κώφωσης:
 - αποδοχή του παιδιού από μέρους της
 - η προσωπικότητα της δασκάλας παίζει σημαντικό ρόλο
3. Υπάρχει μεγάλη διαθεσιμότητα της μητέρας
4. Υπάρχει μεγάλη ικανότητα και προσπάθεια από την πλευρά του παιδιού
5. Έχει γίνει προσχολική προετοιμασία, ώστε το παιδί να είναι έτοιμο για τις κατακτήσεις που θα του ζητηθούν.

Υπάρχει ένας μεγάλος κίνδυνος να μη δώσουμε στο κωφό παιδί στην ώρα της, δηλαδή από το ξεκίνημα, μια εκπαίδευση προσανατολισμένη στις δυσκολίες του ώστε να αποφύγουμε καταστάσεις οδικής αποτυχίας και αποκλεισμού.

Πιστεύω ότι το κωφό παιδί θα κατορθώσει να γίνει ενήλικας όσο το δυνατό λιγότερο αποκομμένος από την κοινωνία μόνο όταν θα αναγνωριστεί απ' αυτήν με τις διαφορές του. Ο καθένας έχει την ανάγκη ν' αναγνωριστεί γι' αυτό που είναι για να είναι ικανός να αναπτύξει αρμονικές σχέσεις με τους άλλους.

Το κωφό παιδί είναι κατ' αρχάς **παιδί** και είναι επίσης ένα φυσιολογικό παιδί σε ότι αφορά τις νοητικές και τις γλωσσικές του ικανότητες.

«Σε κάθε παιδί, στη μικρή ηλικία, καίει μια ακατάπαυστη επιθυμία για μάθηση. Δεν μπορούμε να παρεμποδίσουμε αυτήν την επιθυμία και δεν παρεμποδίζουμε αυτήν την επιθυμία παρά μόνο καταστρέφοντας το ίδιο το παιδί»

Glenn Doman

Αντί ν' αφήσουμε την κώφωση να παρεμποδίσει και να τραυματίσει το μικρό παιδί στη λειτουργία του λόγου, ας το αφήσουμε ν' αναπτύξει από την αρχή αυτή τη λειτουργία. Σε κάθε παιδί δεν ζητά παρά να παρακινηθεί, δεν ζητά την παρόρμηση για ν' αναπτυχθεί.

Στόχος μας είναι να χειριστούμε το κωφό και βαρήκοο παιδί όσο το δυνατόν πιο φυσιολογικά. Έτσι επιθυμούμε το παιδί να εκπαιδευτεί με πολύ μικρή απόκλιση από τους φυσιολογικούς εκπαιδευτικούς κανόνες.

Όμως είναι βασικό να συνειδητοποιήσουμε ότι κανένα εκπαιδευτικό περιβάλλον δεν είναι ουσιαστικά καλύτερο από κάποιο άλλο. Το κριτήριο με το οποίο κρίνεται η απόφαση της τοποθέτησης πρέπει να είναι ο βοηθός στον οποίο κατορθώνεται η εναρμόνιση μεταξύ του παιδιού και του περιβάλλοντος μάθησης.

Τέσσερα καθοριστικά σημεία πρέπει να υπογραμμίσουμε, αν θέλουμε να επιτύχουμε την τοποθέτηση του κωφού παιδιού σ' ένα φυσιολογικό εκπαιδευτικό πλαίσιο:

1. Πλήρη χρήση της υπολειμματικής ακοής και συνεχή χρήση ακουστικού βαρηκοΐας.
2. Σωστή ανάπτυξη κοινωνικών ακαδημαϊκών, γνωστικών και λεκτικών ικανοτήτων (ακουστικών και προφορικών) στα φυσιολογικά επίπεδα συμπεριφοράς των μαθητών που ακούν σε κάθε σχολική βαθμίδα.
3. Καταληπτή ομιλία και την ικανότητα να κατανοεί και ν' ανταλλάσσει ιδέες με άλλους μέσω του γραπτού και προφορικού λόγου και της ανάγνωσης.
4. Ικανότητα να κατευθύνει και να διεκπεραιώνει τις διάφορες σχολικές εργασίες με εμπιστοσύνη, συνέπεια και ανεξαρτησία.

Το κωφό παιδί που είχε έγκαιρη και επιτυχή προσχολική καθοδήγηση μπορεί να επιτύχει στο κανονικό σχολείο, με τη βοήθεια και υποστήριξη του λογοπαιδικού.

Από τη στιγμή που γίνεται η τοποθέτηση στο σχολείο, το καθήκον μας είναι να κατευθύνουμε το παιδί μέσα στο δομημένο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Η ενσωμάτωση των ειδικών παιδιών μέσα στο κανονικό σχολείο είναι και θα πρέπει να είναι ο επιθυμητός στόχος όλης της ειδικής αγωγής. Η αποφασιστική και κρίσιμη ερώτηση είναι πότε και πώς αυτή η ενσωμάτωση μπορεί καλύτερα να επιτευχθεί, ενώ θα διασφαλιστούν κατά τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντα του παιδιού. Το κλειδί γι' αυτήν την επιτυχία είναι να εξασφαλίσουμε ότι τα παιδιά είναι κατάλληλα προετοιμασμένα για την ενσωμάτωσή τους, με την έγκαιρη παρέμβαση και τη χρήση της ακοής και των ακουστικών υπολειμμάτων τους, μέσω ενός εμπλουτισμένου προγράμματος λόγου και επικοινωνίας.

Ο αποφασιστικός παράγοντας για την ένταξη και την ενσωμάτωση του κωφού παιδιού στο κανονικό σχολείο είναι η ευκολία με την οποία το παιδί χειρίζεται την ακουστική και προφορική επικοινωνία .

Σκοπός των εκπαιδευτικών που ασχολούνται με το βαρήκοο παιδί είναι να δουλεύουν συνεχώς στη βελτίωση των εκφραστικών και αντιληπτικών ικανοτήτων επικοινωνίας των μαθητών τους, δίνοντάς τους συγχρόνως τις κατάλληλες ακαδημαϊκές γνώσεις.

viii) Η εμπειρία δύο βαρήκοων παιδιών σε σχολείο ακουόντων.

Μετά από κάθε ακουολογική εξέταση και πάνω στη συζήτηση των ακουολογικών ευρημάτων η πρώτη ερώτηση που κάνουν συνήθως οι γονείς είναι «*θα μιλήσει το παιδί μου;*» και η δεύτερη «*θα πάει στο κανονικό σχολείο;*»

Σίγουρα οι παραπάνω ερωτήσεις είναι πολύ σημαντικές για τους γονείς και οπωσδήποτε πολύ φορτισμένες διότι γίνονται σε μια δύσκολη στιγμή του ζευγαριού.

Προσωπικά θα ήθελα πολύ να απαντώ σε αυτές τις ερωτήσεις με ένα ναι, όμως λόγω της πραγματικότητας πάντα δίνω απαντήσεις που ενημερώνουν ρεαλιστικά τον

γονιό για τη σημασία αυτών των ακουολογικών ευρημάτων σε σχέση με το παιδί τους. Οι απαντήσεις μου πρέπει να κατευθύνουν τον γονιό και συγχρόνως να τον στηρίζουν θετικά σε αυτή την δύσκολη στιγμή του.

Εάν οι γονείς μπορούσαν να κάνουν ερωτήσεις παρόμοιες με τον παρακάτω τρόπο: *«Τι πρέπει να κάνουμε όλοι μαζί, σαν ομάδα έτσι ώστε το παιδί να φθάσει σε ένα καλό επικοινωνιακό στάδιο, να αναπτύξει τον λόγο και την ομιλία έτσι ώστε να μπορεί αργότερα να μάθει να διαβάζει και να γράφει και στη συνέχεια να ενταχθεί, στην υπόλοιπη κοινωνία;»* πιθανώς να μας ήταν πιο εύκολο να τους δώσουμε κάποιες σωστές συμβουλές. Όμως φυσικά για να μπορούμε να έχουμε μια καλύτερη εικόνα από το πώς πρέπει να λειτουργήσουμε σαν ομάδα είναι σημαντικό να έχουμε καλά τεκμηριωμένα τα στοιχεία των παιδιών που ακολουθούν κάποια συγκεκριμένα προγράμματα. Γι' αυτόν τον λόγο να βιντεοσκοπήσω δυο παιδιά με σοβαρή προγλωσσική βαρηκοΐα που παρακολουθούν σχολείο ακουόντων. Έτσι ένα κορίτσι 6 χρόνων με μέση τιμή επιπέδου ακοής (PTA) 65 dB HL που παρακολουθεί το νηπιαγωγείο και ένα αγόρι 6 ½ χρόνων με μέση τιμή επιπέδου ακοής (PTA) 47 dB HL που πάει πρώτη Δημοτικού.

Προσωπικά θέλησα να δω πως λειτουργούν αυτά τα παιδιά σε συνάρτηση με την ακουστική του χώρου εφόσον δεν χρησιμοποιούν εκπαιδευτικές συσκευές και φορούν μόνο ατομικά ακουστικά και επίσης ποια είναι η σχέση αυτών των παιδιών με τον εκπαιδευτικό και με τα άλλα παιδιά της τάξης τους.

Τα παρακάτω είναι στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στις αίθουσες που παρακολουθούν τα παιδιά. Είναι μεγάλες με πολλά παιδιά, με θόρυβο και με αντήχηση. Στοιχεία μη ιδανικά για βαρήκοα παιδιά που δεν χρησιμοποιούν τις ειδικές εκπαιδευτικές συσκευές.

Αρκετά δεκτική και συνειδητή η προσπάθεια των δυο εκπαιδευτικών να μειώσουν την αρνητική επίδραση που έχει ο θόρυβος και η αντήχηση του χώρου πάνω στα παιδιά με το να πλησιάζουν το κάθε παιδί και να του εφιστούν διαρκώς την προσοχή. Επίσης, αρκετά δυναμική η παρέμβαση αυτών των εκπαιδευτικών στο να προσπαθούν να αναπτύξουν και διαμορφώσουν τις απόψεις των παιδιών.

Τα δυο παιδιά έχουν καλό (πνευματικό δυναμικό) και αρκετά υπολείμματα ακοής ιδιαίτερα το κορίτσι. Είχαν και τα δυο αρκετά πρόωρη ακουολογική διάγνωση

και εφαρμογή κατάλληλων ακουστικών. Τα παιδιά παρακολουθούσαν συστηματικά μια ή δυο φορές την εβδομάδα ένα πρόγραμμα γλωσσικού εμπλουτισμού.

Οι γονείς των παιδιών, όλοι ακούοντες δείχναν θέληση και συμμετείχαν (κατά την πλειοψηφία μόνο οι μητέρες) σε συμβουλευτικό πρόγραμμα γονέων.

Η κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών σχετικά ώριμη και αρκετά ικανοποιητικές οι επικοινωνιακές τους ικανότητες. Και τα δυο παιδιά δείχνουν θέληση στη μάθηση, έχουν πλούσιο γλωσσικό περιεχόμενο και αρκετά ικανοποιητικό εκφραστικό λόγο.

Μερικά από τα παραπάνω στοιχεία που αναφέρθηκαν είναι στοιχεία που δείχνουν ότι τα δύο αυτά παιδιά λειτουργούν μέσα σ' αυτό το συγκεκριμένο σχολικό χώρο, όμως ποια απ' όλα αυτά τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν θα επιτρέψουν τα σ' αυτά τα βαρύνοντα παιδιά να ενσωματωθούν σε σχολείο ακούοντων; Είναι δύσκολο να το διευκρινίσουμε. Είναι δύσκολο διότι πάρα πολλοί παράγοντες συμβάλλουν σε μια τέτοια ενσωμάτωση.

Είναι πολύ σημαντικό όμως να συνεχιστεί η συγκέντρωση στοιχείων για να μπορέσει να αναπτυχθεί σωστά η έρευνα πάνω στη βαρηκοΐα και κώφωση στον Ελλαδικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο

ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΗ ΔΟΥΛΕΙΑ

Το θέμα της επαγγελματικής αποκατάστασης των αναπήρων γενικά έχει αρχίσει να απασχολεί τους αρμόδιους μόνο τα τελευταία χρόνια που άρχισαν να προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες δημιουργικής απασχόλησης στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτό οφείλεται κύρια στους ίδιους τους ανάπηρους και την αλλαγή νοοτροπίας τους, που έπαψαν να είναι δέκτες επιδομάτων και να ικανοποιούνται μένοντας στο περιθώριο με τις ιδιωτικές ή άλλες παροχές.

Ακόμα η απαίτησή τους και η αναγνώριση της ανάγκης τους για ισότιμη εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες όταν οι ικανότητές τους το επιτρέπουν, τους κατέστησε ικανούς να διεκδικούν και να πετυχαίνουν την ισότιμη επαγγελματική τους ένταξη.

Παλαιότερα η κοινωνική προκατάληψη, η αδιαφορία της πολιτείας, η έλλειψη θεσμών και η έλλειψη ειδικών εκπαιδευτικών μονάδων εμπόδιζαν την απασχόλησή τους στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας για την Επαγγελματική Αποκατάσταση των ατόμων με Ειδικές Ανάγκες έχει συστήσει ειδικά άρθρα που θα μπορούσαν να ισχύσουν και στη χώρα μας και που προβλέπουν:

1. Την έρευνα
2. Τη διαφώτιση του κοινού γενικά και των εργοδοτών ειδικά
3. Την τροποποίηση ορισμένου χώρου δουλειάς ώστε να είναι κατάλληλος
4. Την κράτηση ορισμένων θέσεων εργασίας για τα άτομα αυτά
5. Τον επαγγελματικό προσανατολισμό στα Εδικά Σχολεία.

Στη χώρα μας, ο πρώτος νόμος που ασχολήθηκε με το ζήτημα είναι ο 963/79 που καθόριζε ποιο άτομο είναι ανάπηρο, τι προϋποθέσεις πρέπει να έχει προκειμένου να γραφτεί στους καταλόγους του ΟΑΕΔ και να αποκτήσει την κάρτα ανέργου για να

δικαιούται στη συνέχεια επαγγελματική εκπαίδευση και εξεύρεση απασχόλησης στις Δημόσιες Υπηρεσίες και Οργανισμούς, κ.λπ., με την αναλογία 5% ή στον ιδιωτικό τομέα όπου επιχορηγούνται (από τον ΟΑΕΔ και το κοινοτικό ταμείο) οι εργοδότες που προσλαμβάνουν άτομα με ειδικές ανάγκες (17.000 δρχ), και επιπλέον επιδοτούνται οι εργοδότες για τυχόν εργονομική διευθέτηση.

Ο νόμος αυτός βελτιώθηκε από το νόμο 1648/86. Σημαντικό ρόλο στην εξεύρεση εργασίας παίζουν τα γραφεία ευρέσεως εργασίας που έχουν στόχο: α) τον επαγγελματικό προσανατολισμό και β) την εξεύρεση θέσεων απασχόλησης στον: 1) ιδιωτικό τομέα και 2) στο δημόσιο τομέα.

1. στον Ιδιωτικό Τομέα συνήθως γίνονται τοποθετήσεις σε μικρές επαγγελματικές επιχειρήσεις και συνήθως τα άτομα είναι ανειδίκευτα. Οι μεγάλες επιχειρήσεις που θα μπορούσαν να απασχολήσουν περισσότερα άτομα και σε πιο μόνιμη βάση δύσκολα προσλαμβάνουν.
2. στο Δημόσιο Τομέα οι προσλήψεις γίνονται με βάση το 5% που δίνεται από το νόμο, που όμως δεν τηρείται πάντα. Ο Δημόσιος Τομέας προτιμάται από τους κωφούς και ειδικότερα τα τελευταία χρόνια που αποφοιτούν από το Ειδικό Γυμνάσιο και Λύκειο κωφών. Αυτό συμβαίνει γιατί οι συνθήκες είναι ευνοϊκότερες. Εξασφαλίζεται η μονιμότητα σε κωφούς ενώ στον Ιδιωτικό Τομέα υπάρχει το άγχος ότι μετά τη λήξη της σύμβασης που σταματάει και η επιδότηση, μπορεί να απολυθεί. Ένας ακόμα λόγος είναι και ο κοινωνικός παράγοντας το είδος της δουλειάς καθορίζει και ως ένα βαθμό και την τοποθέτηση και την αναγνώριση.

Μια έρευνα που έκανε το γραφείο εργασίας του ΟΑΕΔ δείχνει ότι από το 1982 έως το 1985 σε σύνολο 2473 εγγεγραμμένων αναπήρων οι 460 προσελήφθησαν στο δημόσιο και οι 669 στον ιδιωτικό τομέα.

Οι υπάρχουσες λύσεις ειδικά για τα κωφά άτομα εκτός από το γραφείο του ΟΑΕΔ είναι:

1. Η κατεύθυνση προς το Ειδικό Γυμνάσιο Κωφών με στόχο την πρόσληψη στο Δημόσιο ή την εγγραφή σε ορισμένες Ανώτερες ή Ανώτατες σχολές χωρίς εξετάσεις με το κριτήριο της αναπηρίας 67%.

2. Η επιστροφή μετά την αποφοίτησή τους από το Δημοτικό Σχολείο στον τόπο καταγωγής και η απασχόληση στις δουλειές της οικογένειας ή κάποιων συγγενών.
3. Η τοποθέτηση σε κάποια από τις σχολές ταχύρυθμης εκπαίδευσης που λειτουργούν στο Ε.Ι.Α.Α. ή σε αυτή της κομμωτικής τέχνης που λειτουργεί στο ΕΠΙΚ Αθήνας και Θεσσαλονίκης από το 1987.

Επίσης στις σχολές ηλεκτρονικών υπολογιστών και γραφικών τεχνών που λειτουργούν στον δήμο Αργυρούπολης. Όλες αυτές είναι προγράμματα που επιδοτούνται από τον ΟΑΕΔ και το Κοινοτικό Ταμείο.

Η εμπειρία μου από τη δουλειά μου στον τομέα της αποκατάστασης στο ίδρυμα Κωφών των Αμπελοκήπων είναι ότι στο χώρο των κωφών ατόμων υπάρχει πρόβλημα στον τομέα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και αποκατάστασης και αυτό κυρίως γιατί δεν υπάρχει ενημέρωση και οι κωφοί δεν έχουν πληροφορίες σε θέματα επαγγελματικού προσανατολισμού- επαγγελματικής εκπαίδευσης και απασχόλησης.

Πολλές φορές οι ίδιοι και οι οικογένειές τους θέτουν εξωπραγματικούς στόχους, επιδιώκουν θέσεις χωρίς να έχουν τα τυπικά προσόντα, προτιμούν κύρια το Δημόσιο Τομέα, στην πλειοψηφία τους δεν είναι ειδικευμένοι σε μια τέχνη και τελευταία δημιουργήθηκαν τα Γυμνάσια –Λύκεια η πλειοψηφία ακολουθεί αυτή την οδό χωρίς περισσότερες φορές να έχουν τις γνώσεις για να τα παρακολουθήσουν με αποτέλεσμα να χάνουν πολύτιμο χρόνο.

Από την άλλη το Ίδρυμά μας που είναι επίσημος φορέας στον τομέα δεν έχει δώσει ιδιαίτερη έμφαση στο να δημιουργήσει επαγγελματικές σχολές. Αυτή της κομμωτικής είναι η μόνη διέξοδος που όμως δεν λύνει το πρόβλημα.

Η έλλειψη ενός οικοτροφείου για να στεγάζονται τα παιδιά της επαρχίας και παράλληλα να εκπαιδεύονται ενισχύει ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών που τελειώνοντας το Δημοτικό Σχολείο επιστρέφουν στα χωριά τους και να χάνονται.

Η έλλειψη επίσης ενός Τεχνικού Λυκείου και η δημιουργία από τι Ίδρυμα ενός Κέντρου που να ασχολείται με τον τομέα της εκπαίδευσης και της τοποθέτησης σε δουλειά και ακόμα της παρακολούθησης για ένα διάστημα πέρα από τον ΟΑΕΔ, είναι στα κύρια αίτια της δυσάρεστης αυτής κατάστασής τους.

Στόχος της Ομοσπονδίας Κωφών και του Τμήματος επαγγελματικής αποκατάστασης του ΕΠΙΚ είναι η δημιουργία ενός κέντρου με Ειδικές σχολές και

παραγωγικά εργαστήρια. Το πρόγραμμα αυτό εφαρμόζεται από χρόνια σε άλλες χώρες και στην Κύπρο.

Τα εργαστήρια αυτά, εφόσον οργανωθούν σωστά και αναπτυχθούν σε παραγωγική βάση, μπορούν προσφέροντας αμειβόμενη απασχόληση να βοηθήσουν στη λύση, ακόμα θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που υπάρχουν για την απασχόληση στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Κώφωση δεν σημαίνει ανικανότητα για εργασία, επομένως η δημιουργία ευκαιριών για εκπαίδευση και απασχόληση μαζί με την αλλαγή νοοτροπίας από την οικογένεια και την κοινωνία θα βοηθήσει στην αλλαγή νοοτροπίας των ίδιων των κωφών και τη συμμετοχή τους στην παραγωγική διαδικασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11^ο

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η κάθε αντιμετώπιση μιας καταστάσεως προϋποθέτει μια υπεύθυνη ενημέρωση.

Προσπαθήσαμε μ' απλά λόγια να καταστήσουμε γνωστό στον καλοπροαίρετο αναγνώστη να αναγνωρίσει το πρόβλημα του ειδικού παιδιού- ατόμου. Τα προτεινόμενα μέτρα απαιτούν ένα προγραμματισμό και εκφράζουν την ιδανική μορφή δομής. Κάποτε όμως επιβάλλεται το καυτό αυτό κοινωνικό θέμα ν' αντιμετωπισθεί στα πλαίσια του σήμερα, του καλύτερου αύριο και της σωστής ζωής μεθαύριο. Όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη στον προγραμματισμό εφαρμόζουν, αυτή τη βασική αξιολογική θέση και ιεράρχηση. Γονείς και ειδικοί εκπροσωπούν υπεύθυνα τον προγραμματισμό και ζητούν στην κοινωνική πολιτική να υπάρξει μια ιεράρχηση των αναγκών και γι' αυτά τα παιδιά. Και στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια γίνονται πολλά... Οι γονείς έχουν συνειδητοποιήσει πως το παιδί τους χρειάζεται *«βοήθεια ζωής»*, και εκπροσωπούν αυτή τη θέση υπεύθυνα με τα συλλογικά όργανα. Οι ειδικοί επιστήμονες τους συμπαρίστανται και οι υπηρεσιακοί παράγοντες προσπαθούν να καλύψουν τα αιτήματα... χωρίς όμως μέχρι σήμερα για το πρόβλημα να υπάρχει υπεύθυνος προγραμματισμός σταδιακής εφαρμογής και οικονομική μελέτη... αξία όμως έχει πως και στη χώρα μας έχει γίνει η αρχή... Έτσι περιμένουμε και τη συνέχεια για μια σταδιακή ολοκλήρωση.

Σ' αυτούς που υπηρετούν το μεγάλο αυτό κοινωνικό θέμα ανήκει η αναγνώριση της προσφοράς μα και η ευθύνη για μια συνεχή σύγχρονη δυναμική εκπροσώπηση των δικαιωμάτων του ειδικού- παιδιού- ατόμου στην κοινωνία με το βασικό μοτίβο *«ο άνθρωπος χρειάζεται τους ανθρώπους»*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12^ο

Παράρτημα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ
ΕΓΚΕΦΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΑΛΥΣΗΣ

Άμεση βοήθεια

Πρώτο μέλημα της Εταιρείας υπήρξε πάντοτε η παροχή άμεσης βοήθειας στα άτομα που πάσχουν από εγκεφαλική παράλυση. Σταδιακά, μεθοδικά, με προσεκτική προετοιμασία και επιστημονικά κριτήρια οργανώθηκε μία μεγάλη ποικιλία υπηρεσιών και προγραμμάτων. Σήμερα, στην Εταιρεία προσφέρονται υπηρεσίες για την διάγνωση, ιατρική περίθαλψη, θεραπεία, ειδική αγωγή, εκπαίδευση, κοινωνική ένταξη και επαγγελματική κατάρτιση ατόμων που πάσχουν από εγκεφαλική παράλυση :

- Εργαστήρια
- Λέσχη Ενηλίκων

- Ειδικό Παιδιατρικό Ιατρείο
- Κοινωνική Υπηρεσία
- Τμήμα Ψυχολογίας
- Τμήματα Φυσικοθεραπείας, Αγωγής Λόγου και Εργοθεραπείας
- Παιδαγωγικό Τμήμα - Ομάδες Ειδικής Αγωγής
- Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης

Συνολικά πάνω από 1.500 οικογένειες έχουν εξυπηρετηθεί στα χρόνια που πέρασαν.

Η Εταιρεία εξυπηρετεί καθημερινά τουλάχιστον 120 άτομα με εγκεφαλική παράλυση όλων των ηλικιών.

Το πρώτο Παιδικό Χωριό SOS βρίσκεται στη Βάρη Αττικής και δημιουργήθηκε σε μία έκταση 23 στρεμμάτων, η οποία παραχωρήθηκε δωρεάν το 1977 από το Υπουργείο Γεωργίας και τον ίδιο χρόνο ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας, αείμνηστος Κωνσταντίνος Τσάτσος, έθεσε τον θεμέλιο λίθο για την έναρξη των οικοδομικών εργασιών.

Το Παιδικό Χωριό SOS Βάρης πρωτολειτούργησε το 1982 και εγκαινιάσθηκε τον Μάιο του 1984 από την Υφυπουργό Κοινωνικών Υπηρεσιών.

Αποτελείται από 13 σπίτια οικογενειών δυναμικότητας 90 παιδιών, το σπίτι του Διευθυντή, το σπίτι του φύλακα, το σπίτι των υπό εκπαίδευση Μητέρων SOS, το Κοινοτικό, όπου βρίσκονται τα γραφεία, η βιβλιοθήκη, το μαγαζάκι και αίθουσες πολλαπλών χρήσεων. Επίσης στον περιβάλλοντα χώρο υπάρχει το εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής, ένα γήπεδο μπάσκετ, το ανοιχτό θέατρο ΕΛΛΗ ΛΑΜΠΕΤΗ και μία παιδική χαρά.

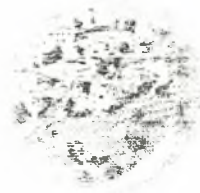
NEW! Το παιδικό Χωριό Βάρης συμπλήρωσε 15 χρόνια!

Ο ιδρυτής των Παιδικών Χωριών SOS Χ/ Γκράινερ από επίσκεψή του στη Βάρη.

Το Παιδικό Χωριό SOS Πλαγιαρίου είναι το δεύτερο που λειτουργεί στην Ελλάδα και δημιουργήθηκε σε μία έκταση 29 στρεμμάτων, η οποία αποκτήθηκε το 1991 χάρις στο κληροδότημα LEON PISANI.

Το Παιδικό Χωριό SOS λειτούργησε το 1997 και τον Οκτώβριο του 1998 εγκαινιάσθηκε επίσημα από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας

Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο.
Αποτελείται από 10 σπίτια
οικογενειών SOS
δυναμικότητας 70 παιδιών, το
σπίτι του Διευθυντή, το σπίτι
του φύλακα και το σπίτι των
υπό εκπαίδευση Μητέρων
SOS. Επίσης υπάρχει το
Κοινοτικό, όπου στεγάζονται
τα γραφεία, η βιβλιοθήκη, το
μελετητήριο, αίθουσα
πολλαπλών χρήσεων, το
μαγαζάκι κ.λ.π. Στον
περιβάλλοντα χώρο, υπάρχει
το εκκλησάκι του Αγ.
Σπυρίδωνα, ένα γήπεδο για
αθλητικές δραστηριότητες, δύο
παιδικές χαρές, το ανοικτό
θέατρο ΑΛΙΚΗ
ΒΟΥΓΓΙΟΥΚΛΑΚΗ και πολλοί
χώροι πρασίνου.

Το έργο της προστασίας ξεκινά από την παιδική ηλικία μέσα σε ένα Παιδικό Χωριό SOS και συνεχίζεται και μετά την ενηλικίωση, σε άλλους χώρους τους οποίους ονομάζουμε ΣΤΕΓΗ ΝΕΩΝ.

Με αυτό τον τρόπο τα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος, παρέχουν ολοκληρωμένη φροντίδα στα παιδιά, καθώς στόχος της φιλοσοφίας τους, είναι να πλαισιώνουν το μοναχικό παιδί από την πολύ τρυφερή του ηλικία μέχρι τη στιγμή που νέος ή νέα πια, έχοντας αποκτήσει τα απαραίτητα πνευματικά και επαγγελματικά εφόδια, μπορέσει να λειτουργήσει υπεύθυνα και ανεξάρτητα.

Το παιδαγωγικό πλαίσιο της Στέγης Νέων επιτρέπει στους εφήβους μέσα από επαγγελματικές και κοινωνιολογικές διαδικασίες, να προετοιμαστούν κατάλληλα για την σταδιακή αυτονόμηση και ανεξαρτητοποίησή τους.

Κτιριολογικά η Στέγη Νέων λειτουργεί με την μορφή μικρών διαμερισμάτων στο ίδιο κτίριο και σε κάθε ένα διαμέρισμα ζουν περίπου έξι παιδιά με την καθοδήγηση ενός φροντιστή, κάτω από την επίβλεψη του Διευθυντή, ο οποίος ζει με την οικογένειά του, στο ίδιο κτίριο.

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

[Faint, illegible text]

Τα Παιδικά Χωριά SOS Ελλάδος, στην προσπάθειά τους να βοηθήσουν με δωρεάν παροχή υπηρεσιών περισσότερα παιδιά, εφήβους αλλά και τις οικογένειές τους που βρίσκονται σε κρίση ή κάτω από το όριο της φτώχειας με στόχο την ευαισθητοποίηση, πρόληψη και θεραπεία στο μέτρο του δυνατού, προχώρησαν στην δημιουργία ενός Κοινωνικού Κέντρου που αντικείμενό του έχει:

- i. Διαγνωστική εξέταση παιδιών που πρόκειται να εισαχθούν στα Παιδικά Χωριά SOS.
- ii. Ψυχολογική φροντίδα παιδιών των Παιδικών Χωριών SOS.
- iii. Συνεργασία με Μητέρες SOS.
- iv. Ειδική αγωγή και λογοθεραπεία παιδιών.
- v. Κοινωνικό, ερευνητικό πρόγραμμα στην Κυψέλη, για τα παιδιά και τις οικογένειές τους που βρίσκονται σε κρίση.
- vi. Παροχή υπηρεσιών

ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΩΡΙΑ ΣΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

SOS CHILDREN'S VILLAGES
GREECE

ΕΡΜΟΥ 6,
105 63
ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ: 01-
323.8048, 01-
322.3455
FAX: 01-
322.6652

ΒΑΣΙΛΕΩΣ
ΗΡΑΚΛΕΙ
ΟΥ 26,
546 24
ΘΕΣΣΑΛΟ
ΝΙΚΗ
ΤΗΛ: 031-
226.644
FAX: 031-
282.844

Σωματείο
ειδικά
αναγνωρισμένο
σαν φιλανθρωπικό

ΕΡΜΟΥ 6,
195 63
ΑΘΗΝΣ
ΤΗΛ: 01-
323.8048, 01-
322.3455
FAX: 01-
322.6652

VASILEOS
IRAKLIΟΥ 26,
546 24
THESSALONIKI
TEL: 031-
226.644

ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Απο τον:
 Δημήτρη Καρδαράκο
 Σχολικό Σύμβουλο
 Α/θμιας Εκπαίδευσης
 Πειραιά

- *ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ**
- *ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΥΦΛΩΝ**
- *ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΩΦΩΝ**
- *Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ**
- ΜΕ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ**
- *ΑΓΩΓΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ**
- *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ**
- *ΜΕΤΑ ΤΟ 1970**
- *Σημερινή εικόνα και προοπτικές**
- *Διοικητική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος**
- *Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**
- *ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ**
- *Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**
- *ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ**

ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η ειδική Αγωγή στην Ελλάδα μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή μόνο, αν κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή και δούμε την πορεία της.

Δεν θα αναφερθούμε, βέβαια, στην Αρχαία Σπάρτη που σαν Πόλη-Κράτος είχε τους δικούς της νόμους και τρόπους για τη μοίρα των ανθρώπων της, που γεννιούνταν με σωματικές αναπηρίες. Ο Καιάδας, το Λακωνικό αυτό βάραθρο, που είχε γίνει ο βιολογικός καταστροφέας των ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, δυστυχώς μόνο θεωρητικά έχει καταδικαστεί σε πολλές χώρες και σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και στη χώρα μας.

Οι οργανωμένες και πολιτισμένες κοινωνίες έχουν υποχρέωση να προστατεύουν και να παρέχουν εκπαίδευση στα μέλη της με Ειδικές Ανάγκες.

Πάντως στην Ελλάδα πριν μερικές δεκαετίες δεν είχαμε να επιδείξουμε και πολλά πράγματα στα πλαίσια της εκπαίδευσης για άτομα με ειδικές σωματικές ή πνευματικές ανάγκες.

Από το 1900 μέχρι και το 1950 δεν υπάρχει μια συστηματική ανάπτυξη και δεν έχουν εφαρμοστεί προγράμματα στον τομέα της Εδικής Αγωγής.

Μεμονωμένες, αποσπασματικές και τις περισσότερες φορές ατομικές προσπάθειες αρχίζουν να διαφαίνονται από την πρώτη δεκαετία του 1900. Μόλις όμως εκλείπουν οι ιδρυτές σταματούν και αυτές.

Η απουσία του κρατικού τομέα, το κοινωνικό κλίμα, το επίπεδο των επιστημών, η έλλειψη έρευνας, η πολιτική αστάθεια, η αλλαγή κυβερνήσεων που σήμαινε πάντα και αλλαγή προγραμμάτων, είχαν σαν αποτέλεσμα τη στασιμότητα.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΥΦΛΩΝ

Το 1905 ιδρύεται στην Καλλιθέα το σωματείο “ΟΙΚΟΣ ΤΥΦΛΩΝ”. Στέλλεται η εκπαιδευτικός Ειρήνη Λασκαράτου στην Ευρώπη και ενημερώνεται στην εκπαίδευση τυφλών. Επιστρέφει το 1906 και ανοίγει το πρώτο σχολείο τυφλών στην Καλλιθέα. Δημιουργεί το ελληνικό αλφάβητο τυφλών με πρότυπο το γαλλικό BRAILLE. Το Σχολείο διαθέτει οικοτροφείο και εργαστήρι υφαντικής και πλεκτικής. Το 1910 σε τυφολογικό συνέδριο της Βιέννης βραβεύονται τα χειροτεχνήματα των μαθητών της. Αργότερα το σχολείο κλείνει και μέχρι το 1982 λειτουργεί στις εγκαταστάσεις του σωματίου με την κάλυψη της Αρχιεπισκοπικής Αθηνών.

Το 1939 στη Φιλοθέη ο σύλλογος: “ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΤΥΦΛΩΝ” ιδρύει τη Σχολή Τυφλών Κοριτσιών, που προσφέρει περισσότερο κοινωνική προστασία σε μικρά τυφλά κορίτσια. Μια ίδια σχολή με το όνομα “ΗΛΙΟΣ” λειτουργεί στην Θεσσαλονίκη.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΩΦΩΝ

Το 1923 η φιλανθρωπική οργάνωση “NEAR EAST RELIEF” ιδρύει το πρώτο σχολείο κωφών που

μεταφέρεται αργότερα στη Σύρο, αλλά κλείνει το 1932. Την ίδια εποχή στη Αθήνα με κρατική φροντίδα ανοίγει σχολείο κωφών με το όνομα “ΕΘΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΚΩΦΑΛΛΩΝ”. Λειτουργεί προβληματικά με ελλείψεις ειδικευμένου προσωπικού μέχρι το 1938.

Ένα μοναδικό στο είδος του στα Βαλκάνια είναι το “ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΩΦΑΛΛΩΝ-ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ”, που ιδρύεται το 1936 στους Αμπελοκήπους. Το κτίριο κτίστηκε με Αγγλικές και Γαλλικές προδιαγραφές με δαπάνη το Χαρ. Σπηλιόπουλου. Από εκείνη την εποχή η εκπαίδευση του κωφού παιδιού μπαίνει σε σωστές ψυχολογικές και παιδαγωγικές βάσεις.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.

Η ανάγκη και ο φόβος από την παρουσία πολλών παιδιών ανάμεσα στους εγκληματίες οδήγησε το κράτος να λάβει τα μέτρα του νωρίς. (Κατά το διάστημα 1926-1931 το ποσοστό των παιδιών που καταδικάζονταν για εγκλήματα ανερχόταν στο 9%). Έπρεπε, λοιπόν, για την προστασία τους και την προστασία της κοινωνίας να κλειστούν σε κάποια αναμορφωτικά ιδρύματα. Το πρώτο Αναμορφωτήριο θηλέων, για ηλικίες 8-16 ετών ιδρύθηκε το 1917 με σκοπό την επαναδιαπαιδαγώγηση, την γενική και επαγγελματική μόρφωση των παραμπτωματικών κοριτσιών. Για τα αγόρια ηλικίας 7-12 ετών ιδρύθηκε το 1918 στον Κορυδαλλό το Αναμορφωτήριο Κατάστημα Αρρένων. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν Αναμορφωτικά Καταστήματα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Ν.2729/1940), που δέχονται παιδιά πάνω από δώδεκα ετών. Πριν το 1950 αναπτύχθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων και η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων. Αρμόδιο Υπουργείο για την προστασία και την εκπαίδευση των παραμπτωματικών παιδιών ήταν το Υπουργείο Δικαιοσύνης μέχρι το 1974. Έκτοτε ορίστηκε το Υπουργείο Παιδείας ως φορέας εκπαίδευσης των παιδιών αυτών (Ν.1143/1981).

ΑΓΩΓΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ο Κώστας Καλατζής ήταν, πράγματι, στην Ελλάδα ο πρώτος άνθρωπος που έθεσε τα θεμέλια μιας σωστής προσπάθειας, για αγωγή του λόγου ως επιστήμης, κατά την δεκαετία του 50. Πριν και κατά το έτος 1905, ο δάσκαλος Αχιλλέας Διαμανταράς είχε ασχοληθεί με τη θεραπεία του λόγου και το 1935-1937 ο Σωκράτης Καρανδινός διδάξε αγωγή του λόγου στο Μαράσλειο. Ο ίδιος στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών το 1937 έκανε αγωγή λόγου σε μια ειδική τάξη 12-15 μαθητών που είχαν προβλήματα ομιλίας.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ

Πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο έγιναν κάποιες προσπάθειες από το Υπουργείο Παιδείας για την εκπαίδευση ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Το 1929 επιχειρείται Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και προβλέπεται ίδρυση σχολείων για την αγωγή παιδιών με προβλήματα νόησης. Το 1935 με νόμο ορίζονται τα ποσά που απαιτούνται για τα Ειδικά Σχολεία. Το 1937 ιδρύεται το Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών. Η παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη, διευθύντρια του σχολείου, εφαρμόζει τακτικές και πρακτικές για την αγωγή αυτών των παιδιών που φοιτούν στο σχολείο πρωτοποριακές. Με την δημιουργική της φαντασία κάνει προτάσεις να ιδρυθούν συμβουλευτικοί σταθμοί, ειδικά σχολεία σε μεγάλες πόλεις, οικοτροφεία και να διδάσκεται το μάθημα της θεραπευτικής αγωγής στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Προτείνει να σταλούν δάσκαλοι στο εξωτερικό για εξειδίκευση στην ειδική αγωγή, να εξειδικευθούν ψυχίατροι στην θεραπευτική αγωγή, γυμναστές στην θεραπευτική γυμναστική και δάσκαλοι στην λογοθεραπεία.

Δυστυχώς το ξέσπασμα του πολέμου, οι περιπέτειες της χώρας μας στη διάρκειά του και ο εμφύλιος πόλεμος όχι μόνο ανέστειλαν τις προσπάθειες, αλλά οι εκπαιδευτικοί που πρωτοστάτησαν σ' αυτές εξορίστηκαν σαν αντιφρονούντες.

Από το 1950 ως το 1970 γίνονται αξιόλογες κινήσεις για την ψυχική υγεία του παιδιού και την εκπαίδευση παιδιών με ειδικές ανάγκες. Έτσι έχουμε την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρίας Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού, τον Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό του Μορφωτικού Συλλόγου Αθηναίων (1954), το κέντρο Ψυχικής Υγιεινής (1956).

Συγχρόνως αναπτύσσεται η ιδιωτική πρωτοβουλία στον τομέα αυτό και ιδρύονται: Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παιδιών (1961) δυναμικότητας 350 παιδιών, το ίδρυμα Απροσάρμοστων Παιδιών “Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ” (1966), το Σικιαρίδιο, το Ψυχοπαιδαγωγικό Κέντρο Πειραματικής Υγειονομικής Μονάδας Θεσσαλίας, το Θεραπευτικό-Παιδαγωγικό Ίδρυμα Πατρών και μερικά ιδιωτικά ειδικά σχολεία.

Είναι φανερό ότι κατά την περίοδο 1950-1970 δραστηριοποιείται περισσότερο η ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ η πολιτεία καθυστερεί στην κίνηση για συστηματική εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Από πλευράς κρατικής μέριμνας είναι το Υπουργείο Πρόνοιας που επικεντρώνει την προσοχή του στην ίδρυση κοινωφελών ιδρυμάτων, για την περιθαλψη και την προστασία παιδιών με Εδικές Ανάγκες.

ΜΕΤΑ ΤΟ 1970

Στη δεκαετία το 70 το Υπουργείο Παιδείας ενεργοποιείται περισσότερο στην κατεύθυνση της αγωγής των ατόμων με Εδικές Ανάγκες. Η επιστημονική προσέγγιση γίνεται εντονότερη. Το 1970 το Ι.Κ.Υ. στέλλει στην Αμερική τον πρώτο υπότροφο δάσκαλο για σπουδές στην Ειδική Αγωγή (τον Πολυνείκη Μπάρδη από το Λευκοχώρι Γορτυνίας).

Το 1975 και στη δεκαετία του 80 τα πράγματα βελτιώνονται. Οι σύλλογοι γονέων πολλαπλασιάζονται, το Μαράσλειο Διδασκαλείο εκπαιδεύει δασκάλους για την Ειδική Αγωγή, η κοινή γνώμη ευαισθητοποιείται, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συμβάλλουν, ο κρατικός φορέας γίνεται πιο ορατός, η επίδραση της Ευρώπης με την παρουσία της Ε.Ο.Κ. βοηθάει για ανταλλαγή ιδεών και εφαρμογή προγραμμάτων.

Το 1972 και 1973 ιδρύονται τα πρώτα Εδικά Σχολεία για παιδιά με νοητική καθυστέρηση που χαρακτηρίζονται ως ασκήσιμα.

Ο δικτάτορας Παπαδόπουλος από το 1969, για να γίνει φιλολαϊκός, χωρίς να κινδυνεύει με ανατροπή του καθεστώτος από την εκπαίδευση ατόμων με νοητική καθυστέρηση, είχε υπογράψει την ίδρυση Του Γραφείου Ειδικής Εκπαίδευσης.

Το 1974 γίνεται το πρώτο σχέδιο αναλυτικού προγράμματος για ειδικά σχολεία, το 1975 κατοχυρώνεται το δικαίωμα εκπαίδευσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, επεκτείνεται η εκπαίδευση των δασκάλων στην ειδική αγωγή από ένα σε δύο έτη. Το Γραφείο Ειδικής Εκπαίδευσης μετατρέπεται σε τμήμα Ειδικής Αγωγής και το 1976 γίνεται διεύθυνση Ε.Α. Το 1981 ψηφίζεται στη Βουλή ο ν.1143, για την Εδική Εκπαίδευση.

Μετά το 1981 νέα σχολεία ιδρύονται και από το 1984 εφαρμόζεται ο θεσμός της ειδικής τάξης στα κανονικά σχολεία.

Σημερινή εικόνα και προοπτικές

Διοικητική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα θεωρείται ακόμη συγκεντρωτικό με τάσεις αποσυγκέντρωσης και τελικό σκοπό την αποκέντρωση.

Μολονότι η χώρα μας, για διοικητικούς λόγους, είναι χωρισμένη σε περιφέρειες και νομούς, κέντρο λήψεως αποφάσεων παραμένει το ΥΠ.Ε.Π.Θ. Στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας του συστήματος είναι ο Υπουργός με άμεσο συνεργάτη του τον Υφυπουργό και συμβουλευτικό εκπαιδευτικό οργανισμό το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Στην προς τα κάτω διαστρωμάτωση της πυραμίδας έπονται οι Διευθύνσεις και τα Τμήματα με ανάλογο διοικητικό έργο. Σε περιφερειακό επίπεδο αρμοδιότητες παρέχονται στις κατά τόπους Νομαρχίες, στις εκπαιδευτικές Διευθύνσεις με τα Γραφεία του εκπαιδευτικών προϊσταμένων. Τέλος το εκπαιδευτικό έργο εκτελούν βάσει νόμων και εγκυκλίων του Υπουργείου οι σχολικές μονάδες, στις οποίες προϊστάται ο Διευθυντής με τον Υποδιευθυντή, με κύριο όργανο για τις σχολικές αποφάσεις το Σύλλογο διδασκόντων και συμβουλευτικό όργανο το Σχολικό Συμβούλιο στο οποίο συμμετέχει και το Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων.

Την επιστημονική, παιδαγωγική και διδακτική καθοδήγηση στους διδάσκοντες ασκούν οι Σχολικοί Σύμβουλοι.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

α Στο Υπουργείο

MINISTRY
OF EDUCATION
ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΕΙΔΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙ
ΝΟΜΑΡΧΗΣ

ΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

β
Περιφερειακές
Υπηρεσίες

ΑΝΤΙΝΟΜΑΡΧΗΣ
ΘΕΜΑΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΣΧΟΛΙΚΟΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ
ΕΙΔΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ

ΣΧΟΛΙΚΕΣ
ΜΟΝΑΔΕΣ
ΕΙΔΙΚΗΣ
ΑΓΩΓΗΣ

ΕΙΔΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ
ΣΕ ΔΗΜ.
ΣΧΟΛΕΙΑ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Για κάθε βαθμίδα της ελληνικής εκπαίδευσης υπάρχει ένα αναλυτικό πρόγραμμα από το οποίο δεν επιτρέπονται παρεκκλίσεις σε ολόκληρη τη χώρα. Ακόμη και η ιδιωτική εκπαίδευση ελέγχεται από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. και ακολουθεί το ίδιο πρόγραμμα. Στις 30-9-1985 τέθηκε σε ισχύ ο Νόμος 1566 κι ένας νέος θεσμός ιδρύθηκε με σκοπό να βοηθάει το Υπουργείο για το σχεδιασμό προγραμμάτων, μεθόδων, τη σύνταξη

ή τη χρησιμοποίηση των διδακτικών βιβλίων και ό,τι έχει σχέση με την παροχή εκπαίδευσης. Ο καινούριος αυτός θεσμός είναι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το οποίο αποτελείται από 75 μέλη. Το Π.Ι. έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με το συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό μας σύστημα ο Υπουργός Παιδείας έχει το δικαίωμα να αποφασίζει για την εφαρμογή των προτάσεων του Π.Ι. πρέπει όμως να γίνει παραδεκτό ότι ο ρόλος του Π.Ι., παρόλες τις αδυναμίες του, (γιατί εκτός από τα υπαρκτά προβλήματα που κατά καιρούς βίωσε δεν έχει εξειδικευμένο προσωπικό), φαίνεται να είναι πολύ χρήσιμος στην Ειδική Αγωγή.

Οι Σχολικοί Σύμβουλοι, που αντικατέστησαν τους επιθεωρητές το 1981, προσπαθούν να πείσουν τους διδάσκοντες στα ειδικά σχολεία να τροποποιούν τις μεθόδους και τα διδακτικά βιβλία, που στέλλονται από το Υπουργείο τα οποία είναι γραμμένα για τα παιδιά χωρίς ειδικές μαθησιακές ανάγκες. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη δεν υπάρχουν ειδικά βιβλία για παιδιά των ειδικών σχολείων και οι διδάσκοντες σε αυτά ζητούν από το Υπουργείο να λύσει το πρόβλημα του διδακτικού υλικού. Έτσι η προοπτική της Κυβέρνησης είναι να φέρει στο φως νέα βιβλία και σύγχρονο διδακτικό υλικό.

Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ακόμη και σήμερα ο αριθμός των ειδικών σχολείων είναι μικρός και μόνο 13000-15000 βρίσκουν θέση σ' αυτά τα σχολεία. Δεν έχω ακριβή στατιστικά στοιχεία που αφορούν τον αριθμό των παιδιών με μαθησιακές ειδικές δυσκολίες, αλλά αν αποδεχτούμε το διεθνές νόμιμο ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες αποτελούν το 10% του μαθητικό πληθυσμού, τότε θα πρέπει να ανέρχονται σε 180.000-200.000 περίπου, αφού ο ολικός πληθυσμός των μαθητών της γενικής εκπαίδευσης είναι περίπου 200.000.000

Το 1991 υπήρχαν 37 Ειδικά Νηπιαγωγεία, 131 Ειδικά Δημοτικά Σχολεία, 7 Γυμνάσια και 5 Λύκεια.

Από το 1984 ιδρύθηκαν ειδικές τάξεις σε πολλά κανονικά δημόσια σχολεία. Πιστεύεται ότι οι ειδικές τάξεις εξυπηρετούν και το πνεύμα της ενσωμάτωσης, αλλά στην πραγματικότητα εξυπηρετούν αδύνατα στα

μαθήματα παιδιά και λιγότερο παιδιά με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες .

Το 1988 ένα πρόγραμμα που υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση με την επωνυμία HELIOS τέθηκε σε εφαρμογή για παιδιά με ειδικές δυσκολίες , που φοιτούν σε ειδικές τάξεις μαζί με τα κανονικά παιδιά. Αυτό φαίνεται χρήσιμο, γιατί τα αποτελέσματα κρίνονται ικανοποιητικά.

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η εκπαιδευτική πολιτική της Κυβέρνησης όσον αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες βαδίζει στην προοπτική της ενσωμάτωσης. Από έρευνα όμως που έγινε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το 1994, εκδόθηκε από τον οργανισμό Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων το 1995 και έφτασε στα χέρια μας το 1997, το 63% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης θεωρούν ότι δεν είναι ακόμη δυνατή η ενσωμάτωση των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες στα κανονικά σχολεία. Η κτιριακή υποδομή, η μη ακόμα σωστή ενημέρωση των εκπαιδευτικών, αλλά και της κοινωνίας είναι μερικοί από τους λόγους που αναφέρονται. Η ιδανική, πάντως λύση είναι η ενσωμάτωση που οδηγεί στην εκπαίδευση των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες όχι σε απομονωμένα σχολικά περιβάλλοντα, αλλά μαζί με το κύριο ρεύμα των μαθητών μας. Η ανάπτυξη του πνεύματος της ενσωμάτωσης είναι το κύριο μέλημα, που έκδηλα είναι ο καλύτερος δρόμος για τη σχολική, αλλά και κοινωνική ένταξη των παιδιών αυτών.

(Βιβλιογραφικές πηγές: Σημειώσεις παραδόσεων στο Μ.Δ.Δ.Ε. : ΚΩΝ. ΧΡΗΣΤΑΚΗ 1986
EUROPEAN JOURNAL OF SPECIAL NEEDS EDUCATION
Vol 5 -No 1-1990
ΜΠΑΡΔΗ ΠΟΛΥΝΕΙΚΗ: Νοητική καθυστέρηση Αθήνα 1985.
Του ίδιου:
Μαθησιακές δυσκολίες Καρδίτσα 1995.
ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ: Άρθρα σε Παιδαγωγικά Περιοδικά και εφημερίδες.
Ευχαριστώ.
Δ. ΚΑΡΔΑΡΑΚΟΣ).

Πισω

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Άρθρο 1

1. Το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.
2. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία.
3. Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα.

Άρθρο 2

1. Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.
2. Η Ελλάδα, ακολουθώντας τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωση της ειρήνης, της δικαιοσύνης, καθώς και την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών.

Άρθρο 3

1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού. Τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4ης Σεπτεμβρίου 1928.
2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου.
3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη.

Άρθρο 4

1. Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.
2. Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.
3. Έλληνες πολίτες είναι όσοι έχουν τα προσόντα που ορίζει ο νόμος. Επιτρέπεται να αφαιρεθεί η ελληνική ιθαγένεια μόνο σε περίπτωση που κάποιος απέκτησε εκούσια άλλη ιθαγένεια ή που ανέλαβε σε ξένη χώρα υπηρεσία αντίθετη προς τα εθνικά συμφέροντα, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία που προβλέπει ειδικότερα ο νόμος.
4. Μόνο Έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, εκτός από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους.

5. Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν χωρίς διακρίσεις στα δημόσια βάρη, ανάλογα με τις δυνάμεις τους.
6. Κάθε Έλληνας που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με του ορισμούς των νόμων.
7. Τίτλοι ευγένειας ή διάκρισης ούτε απονέμονται ούτε αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες.

Άρθρο 5

1. Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη.
 2. Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο.
- Απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση του υπέρ της ελευθερίας. 3. Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη. Κανένας δεν καταδιώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο περιορίζεται, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος.
4. Απαγορεύονται ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση ή εγκατάσταση στη Χώρα, καθώς και την ελεύθερη έξοδο και είσοδο σε αυτή. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης, και μόνο για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, είναι δυνατό να επιβληθούν τέτοια μετριάζω, ύστερα από απόφαση ποινικού δικαστηρίου, όπως νόμος ορίζει. Σε κατεπείγουσα περίπτωση η απόφαση μπορεί να εκδοθεί και μετά τη λήψη του διοικητικού μέτρου, το αργότερο όμως μέσα σε τρεις ημέρες, διαφορετικά το μέτρο αίρεται αυτοδικαίως.

Ερμηνευτική δήλωση:

Στην απαγόρευση της παραγράφου 4 δεν περιλαμβάνεται η απαγόρευση της εξόδου με πράξη του εισαγγελέα, εξαιτίας ποινικής δίωξης, ούτε η λήψη μέτρων που επιβάλλονται για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας ασθενών, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 6

1. Κανένας δε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα.
2. Όποιος συλλαμβάνεται για αυτόφωρο έγκλημα ή με ένταλμα προσάγεται στον αρμόδιο ανακριτή το αργότερο μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες από τη σύλληψη, αν όμως η σύλληψη έγινε έξω από την έδρα του ανακριτή, η προσαγωγή γίνεται μέσα στον απολύτως αναγκαίο χρόνο για τη μεταγωγή του. Ο ανακριτής οφείλει, μέσα σε τρεις ημέρες από την προσαγωγή, είτε να απολύσει τον συλληφθέντα είτε να εκδώσει ένταλμα φυλάκισης. Η προθεσμία αυτή παρατείνεται για δύο ημέρες, αν το ζητήσει αυτός που έχει προσαχθεί, ή σε περίπτωση ανώτερης βίας που βεβαιώνεται αμέσως με απόφαση του αρμόδιου δικαστικού συμβουλίου.
3. Όταν περάσει άπρακτη καθεμία από τις δύο αυτές προθεσμίες, κάθε δεσμοφύλακας ή άλλος, είτε πολιτικός υπάλληλος είτε στρατιωτικός, στον οποίο έχει ανατεθεί η κράτηση εκείνου που έχει συλληφθεί, οφείλει να τον απολύσει αμέσως. Οι παραβάτες τιμωρούνται για παράνομη κατακράτηση και υποχρεούνται να επανορθώσουν κάθε ζημία που έγινε στον παθόντα και να τον ικανοποιήσουν για ηθική βλάβη με χρηματικό ποσό, όπως νόμος ορίζει.
4. Νόμος ορίζει το ανώτατο όριο διάρκειας της προφυλάκισης, που δεν μπορεί να υπερβεί το ένα έτος στα κακουρήματα και τους έξι μήνες στα πλημμελήματα. Σε εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις τα

ανώτατα αυτά όρια μπορούν να παραταθούν για έξι και τρεις μήνες, αντίστοιχα, με απόφαση του αρμόδιου δικαστικού συμβουλίου.

Άρθρο 7

1. Έγκλημα δεν υπάρχει ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της. Ποτέ δεν επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλεπόταν κατά την τέλεση της πράξης.
2. Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει.
3. Η γενική δήμευση απαγορεύεται. Θανατική ποινή για πολιτικά εγκλήματα δεν επιβάλλεται, εκτός αν είναι σύνθετα.
4. Νόμος ορίζει με ποιους όρους το Κράτος παρέχει, ύστερα από δικαστική απόφαση, αποζημίωση σε όσους καταδικάστηκαν, προφυλακίστηκαν ή με άλλο τρόπο στερήθηκαν άδικα ή παράνομα την προσωπική τους ελευθερία.

Άρθρο 8

Κανένας δεν στερείται χωρίς τη θέλησή του το δικαστή που του έχει ορίσει ο νόμος.

Δικαστικές επιτροπές και έκτακτα δικαστήρια, με οποιοδήποτε όνομα, δεν επιτρέπεται να συσταθούν.

Άρθρο 9

1. Η κατοικία του καθενός είναι άσυλο. Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη. Καμία έρευνα δεν γίνεται σε κατοικία, παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος και πάντοτε με την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας.
2. Οι παραβάτες της προηγούμενης διάταξης τιμωρούνται για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας και υποχρεούνται σε πλήρη αποζημίωση του παθόντος, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 10

1. Καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα, τηρώντας τους νόμους του Κράτους, να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον, που υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με το νόμο.
2. Μόνο μετά την κοινοποίηση της τελικής απόφασης της αρχής στην οποία απευθύνεται η αναφορά, και με την άδειά της, επιτρέπεται η δίωξη εκείνου που την υπέβαλε για παραβάσεις που τυχόν υπάρχουν σε αυτή.
3. Η αρμόδια αρχή υποχρεούται να απαντά σε αίτηση πληροφοριών, εφόσον αυτό προβλέπεται από το νόμο.

Άρθρο 11

1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα.
2. Μόνο στις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις μπορεί να παρίσταται η αστυνομία. Οι υπαίθριες συναθροίσεις μπορούν να απαγορευτούν με αιτιολογημένη απόφαση της αστυνομικής αρχής, γενικά, αν εξαιτίας τους επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια, σε ορισμένη δε περιοχή, αν απειλείται σοβαρή διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής, όπως νόμος ορίζει.

Άρθρο 12

1. Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας τους νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια.
2. Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση.
3. Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο.
4. Με νόμο μπορεί να επιβληθούν περιορισμοί στο δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων να συνεταιρίζονται. Περιορισμοί του δικαιώματος αυτού μπορεί να επιβληθούν και στους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημόσιων επιχειρήσεων.
5. Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το Κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους.
6. Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν.

Άρθρο 13

1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.
2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.
3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.
4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.
5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.

Άρθρο 14

1. Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους.
2. Ο τύπος είναι ελεύθερος. Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται.
3. Η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων, είτε πριν από την κυκλοφορία είτε ύστερα από αυτή, απαγορεύεται.

Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται η κατάσχεση, με παραγγελία του εισαγγελέα, μετά την κυκλοφορία:

- α) για προσβολή της χριστιανικής και κάθε άλλης γνωστής θρησκείας,

β) για προσβολή του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας,

γ) για δημοσίευμα που αποκαλύπτει πληροφορίες για τη σύνθεση, τον εξοπλισμό και τη διάταξη των ενόπλων δυνάμεων ή την οχύρωση της Χώρας ή που έχει σκοπό τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος ή στρέφεται κατά της εδαφικής ακεραιότητας του Κράτους,

δ) για άσεμνα δημοσιεύματα που προσβάλλουν ολοφάνερα τη δημόσια αιδώ, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος.

4. Σε όλες τις περιπτώσεις της προηγούμενης παραγράφου ο εισαγγελέας, μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες από την κατάσχεση, οφείλει να υποβάλει την υπόθεση στο δικαστικό συμβούλιο, και αυτό, μέσα σε άλλες είκοσι τέσσερις ώρες, οφείλει να αποφασίσει για τη διατήρηση ή την άρση της κατάσχεσης. Διαφορετικά η κατάσχεση αίρεται αυτοδικαίως. Τα ένδικα μέσα της έφεσης και της αναίρεσης επιτρέπονται στον εκδότη της εφημερίδας ή άλλου εντύπου που κατασχέθηκε και στον εισαγγελέα.

5. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται δια του τύπου η πλήρης επανόρθωση ανακριβών δημοσιευμάτων.

6. Το δικαστήριο, ύστερα από τρεις τουλάχιστον καταδίκες μέσα σε μία πενταετία για διάπραξη των εγκλημάτων που προβλέπονται στην παράγραφο 3, διατάσσει την οριστική ή προσωρινή παύση της έκδοσης του εντύπου και, σε βαριές περιπτώσεις, την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος από το πρόσωπο που καταδικάστηκε, όπως νόμος ορίζει.

7. Τα αδικήματα του τύπου είναι αυτόφωρα και εκδικάζονται όπως νόμος ορίζει.

8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τα προσόντα για την άσκηση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.

9. Νόμος μπορεί να προσδιορίσει ότι τα μέσα χρηματοδότησης εφημερίδων και περιοδικών πρέπει να γίνονται γνωστά.

Άρθρο 15

1. Οι προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις του προηγούμενου άρθρου δεν εφαρμόζονται στον κινηματογράφο, τη φωνογραφία, τη ραδιοφωνία, την τηλεόραση και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο μετάδοσης λόγου ή παράστασης.

2. Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του Κράτους και έχουν σκοπό την αντικειμενική και με ίσους όρους μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης. Πρέπει πάντως να εξασφαλίζεται η ποιοτική στάθμη των εκπομπών που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή τους και η πολιτιστική ανάπτυξη της Χώρας

Άρθρο 16

1. Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες. Η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα.

2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλυσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

3. Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα.

4. Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

5. Η ανώτατη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από ιδρύματα που αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Τα ιδρύματα αυτά τελούν υπό την εποπτεία του Κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά από αυτό και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους. Συγχώνευση ή κατάτμηση ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μπορεί να γίνει και κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει.

Ειδικός νόμος ορίζει όσα αφορούν τους φοιτητικούς συλλόγους και τη συμμετοχή των σπουδαστών σε αυτούς.

6. Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό τους επιτελεί επίσης δημόσιο λειτουργήμα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει. Τα σχετικά με την κατάσταση όλων αυτών των προσώπων καθορίζονται από τους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων.

Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν μπορούν να παυθούν προτού λήξει σύμφωνα με το νόμο ο χρόνος υπηρεσίας τους παρά μόνο με τις ουσιαστικές προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 88 παράγραφος 4 και ύστερα από απόφαση συμβουλίου που αποτελείται κατά πλειοψηφία από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, όπως νόμος ορίζει.

Νόμος ορίζει το όριο ηλικίας των καθηγητών των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Εωσότου εκδοθεί ο νόμος αυτός οι καθηγητές που υπηρετούν αποχωρούν αυτοδικαίως μόλις λήξει το ακαδημαϊκό έτος μέσα στο οποίο συμπληρώνουν το εξηκοστό έβδομο έτος της ηλικίας τους.

7. Η επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση παρέχεται από το Κράτος και με σχολές ανώτερης βαθμίδας για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο από τρία χρόνια, όπως προβλέπεται ειδικότερα από το νόμο, που ορίζει και τα επαγγελματικά δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές.

8. Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους.

Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται.

9. Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους.

Το Κράτος επιχορηγεί και ελέγχει τις ενώσεις των αθλητικών σωματείων κάθε είδους, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει επίσης τη διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις σύμφωνα με τον προορισμό τους.

Άρθρο 17

1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.

2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρους αποζημίωσης, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο.

3. Η ενδεχόμενη μεταβολή της αξίας του απαλλοτριουμένου μετά τη δημοσίευση της πράξης απαλλοτριώσης, και μόνο εξαιτίας της, δεν λαμβάνεται υπόψη.

4. Η αποζημίωση ορίζεται πάντοτε από τα πολιτικά δικαστήρια. Μπορεί να οριστεί και προσωρινά δικαστικώς, ύστερα από ακρόαση ή πρόσκληση του δικαιούχου, που μπορεί να υποχρεωθεί κατά την κρίση του δικαστηρίου να παράσχει για την είσπραξη της ανάλογη εγγύηση, σύμφωνα με τον τρόπο που νόμος ορίζει.

Πριν καταβληθεί η οριστική ή προσωρινή αποζημίωση διατηρούνται ακέραια όλα τα δικαιώματα του ιδιοκτήτη και δεν επιτρέπεται η κατάληψη.

Η αποζημίωση που ορίστηκε καταβάλλεται υποχρεωτικά το αργότερο μέσα σε ενάμισι έτος από τη δημοσίευση της απόφασης για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης και, σε περίπτωση απευθείας αίτησης για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, από τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως.

Η αποζημίωση δεν υπόκειται, ως αποζημίωση, σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος.

5. Νόμος ορίζει τις περιπτώσεις υποχρεωτικής ικανοποίησης των δικαιούχων για την πρόσοδο, την οποία έχασαν από το ακίνητο που απαλλοτριώθηκε έως το χρόνο καταβολής της αποζημίωσης.

6. Όταν πρόκειται να εκτελεστούν έργα κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας, νόμος μπορεί να επιτρέψει την απαλλοτρίωση υπέρ του δημοσίου ευρύτερων ζωνών, πέρα από τις εκτάσεις που είναι αναγκαίες για την κατασκευή των έργων. Ο ίδιος νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης, καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση ή χρησιμοποίηση, για δημόσιους ή κοινωφελείς γενικά σκοπούς, των εκτάσεων που απαλλοτριώνονται επιπλέον όσων είναι αναγκαίες για το έργο που πρόκειται να εκτελεστεί.

7. Νόμος μπορεί να ορίσει ότι για την εκτέλεση έργων με προφανή κοινή ωφέλεια υπέρ του δημοσίου, νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, οργανισμών κοινής ωφέλειας και δημόσιων επιχειρήσεων, επιτρέπεται να διανοιχτούν υπόγειες σήραγγες στο επιβαλλόμενο βάθος, χωρίς αποζημίωση, υπό τον όρο ότι δεν θα παραβιάζεται η συνήθης εκμετάλλευση του υπερκείμενου ακινήτου.

Άρθρο 18

1. Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την ιδιοκτησία και τη διάθεση των μεταλλείων, ορυχείων, σπηλαιών, αρχαιολογικών χώρων και θησαυρών, ιαματικών, ρεόντων και υπόγειων υδάτων και γενικά του υπόγειου πλούτου.

2. Με νόμο ρυθμίζονται τα σχετικά με την ιδιοκτησία, την εκμετάλλευση και διαχείριση των λιμνοθαλασσών και των μεγάλων λιμνών, καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση γενικά των εκτάσεων που προκύπτουν από αποξήρανσή τους.

3. Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με τις επιτάξεις για τις ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης, ή για τη θεραπεία άμεσης κοινωνικής ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή υγεία.

4. Επιτρέπεται, σύμφωνα με τη διαδικασία που καθορίζει ειδικός νόμος, ο αναδασμός αγροτικών εκτάσεων για την επωφελέστερη εκμετάλλευση του εδάφους, καθώς και η λήψη μέτρων για την αποφυγή της υπέρμετρης κατάτμησης ή για διευκόλυνση της ανασυγκρότησης της κατατμημένης μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας.

5. Εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπονται στις προηγούμενες παραγράφους, μπορεί να προβλεφθεί με νόμο και κάθε άλλη στέρηση της ελεύθερης χρήσης και κάρπωσης της ιδιοκτησίας που απαιτείται από ιδιαίτερες περιστάσεις. Νόμος ορίζει τον υπόχρεο και τη διαδικασία καταβολής στο

δικαιούχο του ανταλλάγματος της χρήσης ή κάρπωσης, το οποίο πρέπει να ανταποκρίνεται στις υφιστάμενες κάθε φορά συνθήκες.

Μέτρα που επιβλήθηκαν με την εφαρμογή της παραγράφου αυτής αίρονται αμέσως μόλις εκλείψουν οι ιδιαίτεροι λόγοι που τα προκάλεσαν. Σε περίπτωση αδικαιολόγητης παράτασης των μέτρων αποφασίζει για την άρση τους, κατά κατηγορίες περιπτώσεων, το Συμβούλιο της Επικρατείας, ύστερα από αίτηση όποιου έχει έννομο συμφέρον.

6. Με νόμο μπορεί να ρυθμίζονται τα σχετικά με τη διάθεση εγκαταλειμμένων εκτάσεων για την αξιοποίησή τους υπέρ της εθνικής οικονομίας και αποκατάσταση ακτημόνων. Με τον ίδιο νόμο ορίζονται και τα σχετικά με τη μερική ή ολική αποζημίωση των ιδιοκτητών σε περίπτωση επανεμφάνισής τους μέσα σε εύλογη προθεσμία.

7. Με νόμο μπορεί να καθιερωθεί η αναγκαστική συνιδιοκτησία συνεχόμενων ιδιοκτησιών αστικών περιοχών, εφόσον η αυτοτελής ανοικοδόμηση αυτών ή μερικών απ' αυτές δεν ανταποκρίνεται στους όρους δόμησης που ισχύουν ή πρόκειται να ισχύσουν στην περιοχή αυτή.

8. Δεν επιτρέπεται να απαλλοτριωθεί η αγροτική ιδιοκτησία των Σταυροπηγιακών Ιερών Μονών της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας στη Χαλκιδική, των Βλατάδων στη Θεσσαλονίκη και του Ευαγγελιστή Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο, με εξαίρεση τα μετόχια. Επίσης δεν επιτρέπεται να απαλλοτριωθεί η περιουσία που βρίσκεται στην Ελλάδα των Πατριαρχείων Αλεξάνδρειας, Αντιόχειας και Ιεροσολύμων, καθώς και της Ιερής Μονής του Σινά.

Άρθρο 19

Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

Άρθρο 20

1. Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει.
2. Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.

Άρθρο 21

1. Η οικογένεια ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους.
2. Πολύτεκνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το Κράτος.
3. Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων.
4. Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους.

Άρθρο 22

1. Η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού.

Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας.

2. Με νόμο καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, που συμπληρώνονται από τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας συναπτόμενες με ελεύθερες διαπραγματεύσεις και, αν αυτές αποτύχουν, με τους κανόνες που θέτει η διαίτησία.

3. Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται.

Ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών.

4. Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει.

Ερμηνευτική δήλωση:

Στους γενικούς όρους εργασίας περιλαμβάνεται και ο προσδιορισμός του τρόπου και του υποχρέου εισπραξης και απόδοσης στις συνδικαλιστικές οργανώσεις της συνδρομής των μελών τους που προβλέπεται από τα καταστατικά τους.

Άρθρο 23

1. Το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.

2. Η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων.

Απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας. Το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία των δημοσίων υπαλλήλων και των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του.

Άρθρο 24

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΜΕ ΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ - ΕΙΔΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

ΙΔΡΥΜΑΤΑ - ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

(Στοιχεία ΥΠΕΠΘ/Δ/νση Ειδικής Αγωγής)

α. ΝΟΜΟΙ

1. Ν.Δ. 122/72 στο ΦΕΚ 153/31.8.72 τ. Α'.

"Περί μετεκπαιδύσεως του εκπαιδευτικού προσωπικού Δημοτικής Εκπαιδύσεως και αναδιοργανώσεως του Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαιδύσεως".

2. Ν.Δ. 227/75 στο ΦΕΚ 273/4.12.75.

"Περί της παρά τω Μαρασλείω Διδασκαλείω Δημοτικής Εκπαιδύσεως μετεκπαιδύσεως εις την ειδική αγωγή".

3. Ν. 963/79 στο ΦΕΚ 202/1979 τ. Α'.

"Περί επαγγελματικής αποκαταστάσεως αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων".

4. Ν. 1143/81 στο ΦΕΚ 80/31.3.81 τ. Α'.

"Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαιδύσεως, απασχολήσεως και κοινωνικής μερίμνης, των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων", άρθρα 17, 20, 22.

5. Ν. 1304/82 στο ΦΕΚ 144/7.12.82 τ.Α'.

"Για την επιστημονική - παιδαγωγική καθοδήγηση και τη διοίκηση στη γενική και στη μέση Τεχνική-Επαγγελματική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις".

6. **N. 1566/85** στο ΦΕΚ 167/30.9.85 τ.Α'.

"Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπ/σης και άλλες διατάξεις" Κεφάλαιο Ι'.

7. **N. 1771/88** στο ΦΕΚ 71/19.4.88 τ. Α'.

"Τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος εισαγωγής σπουδαστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και άλλες διατάξεις".

8. **N. 1824/88** στο ΦΕΚ 296, τ. Α' 30.12.88.

"Ρύθμιση εκπαιδευτικών θεμάτων", άρθρα 14 και 18.

9. **N. 1894/90** στο ΦΕΚ 110/27.8.1990 τ.Α'.

Άρθρο 8, Θέματα Ειδικής Αγωγής: Θέσπιση του Υπηρεσιακού και Πειθαρχικού Συμβουλίου Ειδικού Προσωπικού Ειδικής Αγωγής (ΥΠΣΕΠΕΑ) κ.λπ.

10. **N. 1943/91** στο ΦΕΚ 50/11.4.91, τ.Α'.

"Περί εκσυγχρονισμού της Δημόσιας Διοίκησης κ.λπ.". Άρθρο 66: παράταση - μετατροπή συμβάσεων εργασίας ατόμων με ειδικές ανάγκες.

11. **N. 1946/91** στο ΦΕΚ 69/14.5.1991 τ. Α'.

"Γενικά Αρχεία κράτους και άλλες διατάξεις". Άρθρο 46: εισαγωγή σπουδαστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση περίπτωση VII.

β. ΠΡΟΕΔΡΙΚΑ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

1. **Π.Δ. 147/76** στο ΦΕΚ 56/15.3.76 τ. Α.

"Ίδρυση Δ/σης Ειδικής Αγωγής στο ΥΠΕΠΘ".

2. **Π.Δ. 603/82** στο ΦΕΚ 117/21.9.82 τ.Α.

"Οργάνωση και λειτουργία των μονάδων ειδικής αγωγής".

3. **Π.Δ. 605/82** στο ΦΕΚ 118/21.9.82 τ.Α.

"Κατανομή θέσεων κατά κλάδους και Υπουργεία αρμόδια για τα εκπαιδευτήρια και λοιπές μονάδες ειδικής αγωγής και τους σχολικούς ψυχολογικούς σταθμούς".

4. **Π.Δ. 137/83** στο ΦΕΚ 60/11.5.83 τ.Α.

"Ίδρυση Σχολής Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Σ.ΕΙ.Ε.Ε.)".

5. Π.Δ. 472/83 στο ΦΕΚ 181/83 (άρθρο 9).

"Συγκρότηση ιατροπαιδαγωγικών διαγνωστικών ομάδων από το Νομόρχη".
(ερμηνευτική εγκύκλιος Στ. 5/69/19.12.83).

6. Π.Δ. 172/86 στο ΦΕΚ 65 τ.Α'/10.5.86.

"Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα γυμνασίων και λυκείων ειδικής αγωγής".

7. Π.Δ. 188/85 στο ΦΕΚ 75 τ. Α' 26-4-85 (άρθρο 5).

"Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων που ρυθμίζουν θέματα των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης".

8. Π.Δ. 238/88 στο ΦΕΚ 103 τ. Α' 25.5.1988 (άρθρο 13).

"Διενέργεια γενικών εξετάσεων, ορισμός βασικών μαθημάτων και διαδικασία επιλογής σπουδαστών για τις σχολές και τα τμήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης".

"Φυσικώς", αδύνατοι υποψήφιοι.

9. Π.Δ. 240/88 στο ΦΕΚ 104 τ.Α'/24.5.88.

"Γνωμοδοτικά συμβούλια πρωτοβάθμιας εκπ/σης, δευτεροβάθμιας εκπ/σης και Ειδικής Αγωγής".

γ. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

1. Υπ. Απόφαση Γ3/103/82 στο ΦΕΚ 276/20.5.82.

"Πρόγραμμα μαθημάτων των μετεκπαιδευομένων δασκάλων και νηπιαγωγών στο τμήμα ειδικής αγωγής του Μαρασλείου Διαδακαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΜΔΔΕ)".

2. Υπ. Απόφαση ΙΒ/4405 ΦΕΚ 415 τ.Β'/21-6-88.

"Προϋποθέσεις και τρόπος κάλυψης των δαπανών για τη δωρεά μεταφορά μαθητών της πρωτ/θμιας και δευτ/θμιας εκπ/σης".

3. Υπ. Απόφαση Φ 35411/11/Δ1/4875 στο ΦΕΚ 202/20.4.83.

"Καθορισμός της έδρας και της περιφέρειας των σχολικών συμβούλων ειδικής αγωγής και των σχολείων της δικαιοδοσίας τους".

4. Υπ. Απόφαση Γ6/90/84 στο ΦΕΚ 159/20.3.1984 τ. Β'.

"Κριτήρια αναγνώρισης τίτλων σπουδών ειδικής αγωγής, που έγιναν σε σχολές τοι εξωτερικού".

5. Υπ. Απόφαση Γ6/150 ΦΕΚ 186/6.4.1987 τ.Β'.

"Βασικές αρχές διασκευής, προσαρμογής και μεταγραφής των διδακτικών βιβλίων στο σύστημα BREILLE, για χρήση από τους τυφλούς μαθητές.

Κατάλογος ιατροπαιδαγωγικών σταθμών του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας

- 1) Κέντρο ψυχικής υγιεινής, Ιουλιανού 18 Α **Αθήνα**, Τηλ. 01-8210222.
- 2) Κέντρο παιδοψυχικής υγιεινής (ΙΚΑ), Αραχώβης 14, **Αθήνα**, Τηλ. 3604929, 3604972, 3604919.
- 3) Νοσοκομείο Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ) Τμήμα Ψυχολογικής Παιδιατρικής, Θηβών & Μ. Ασίας, **Γουδί**, Τηλ. 7798748 - 7757496.
- 4) Νοσοκομείο Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ), Ινστιτούτο υγείας του παιδιού, μονάδα κακοποίησης - παραμέλησης παιδιού. Θηβών & Μ. Ασίας, **Γουδί**, Τηλ.: 01-7793648.
- 5) Παράρτημα Νοσοκομείου παιδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ) Ολόρου 7. **Ζωγράφου** 157.73.
- 6) Ακουολογικό τμήμα Νοσοκομείου Παίδων (ΑΓ. ΣΟΦΙΑ). Θηβών και Μ. Ασίας, Γουδί, 115 27 **Ζωγράφου**.
- 7) Κρατικό θεραπευτήριο ψυχικών παθήσεων Αθηνών (Κ.Θ.Ψ.Π.Α.), Ιατροπαιδαγωγικός συμβ/κός Σταθμός, Ελανίκου 3, **Αθήνα**, Τηλ.: 7235 312 - 7235 313.
- 8) Δημόσιο παιδιατρικό νευροψυχιατρικό νοσ/μείο Νταού Πεντέλης, 109 09 **Ραφήνα**, Τηλ.: 0294-23540.
- 9) Κέντρο Προστασίας παιδων "Μιχαλίνειο". Ακτή Κουντουριώτη 3, 185 34 **Πειραιάς**, Τηλ. 01-4172 400.
- 10) Ίδρυμα προστασίας απροσάρμοστων παιδιών "Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ", 135 01 **Άγιοι Ανάργυροι**, Τηλ. 01-2311 070 & 2611 910 & 2633 295.
- 11) Κέντρο ψυχικής υγιεινής Ιατροπαιδαγωγικής υπηρεσίας **Πειραιά** - Νοταρά και Μπουμπουλίνας 15, Τηλ.: 4170500 - 4170546.
- 12) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο Ε.Ι.Π. Κωφαλάλων, Ζαχάρωφ 1, (Αμπελόκηποι) 115 21 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-6460 379 & 6431 818.
- 13) Κοινοτικό κέντρο Ψυχικής Υγείας, Παγκρατίου Φερεκύδου 5, 116 35, **Παγκράτι**, Τηλ.: 01-7519550.
- 14) Σχολιατρική υπηρεσία - μαθητική αντίληψη Υπουργείου Υγείας - Πρόνοιας, Αριστοτέλους 17, 104 33 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-5235 827.

- 15) Ψυχιατρική κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών - Κέντρο κοινοτικής ψυχικής υγιεινής Καισαριανής - Βύρωνα, Ιατροπαιδ/κές Υπηρεσίες, Δήλου 14, 161 21 **Καισαριανή**, Τηλ.: 01-7640 111.
- 16) Δημόσιο παιδιατρικό νευροψυχιατρικό νοσ/μείο (Πεντέλη), Ιατροπαιδ/κό κέντρο (Β' Κλινικής), Ελπίδας 8, 141 21 **Ν. Ηράκλειο**, Τηλ.: 01-2830 312.
- 17) Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο, 2ας Μαΐου 5, **Πλ. Ν. Σμύρνης**, Τηλ.: 01 - 9323 493.
- 18) Κέντρο ψυχικής υγιεινής - Ιατροπαιδ/κή υπηρ. Αθηνών, Ζαΐμη 2, 106 83 **Εξάρχεια**, - Τηλ.: 3615 711 - 3644 733.
- 19) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο παιδοψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής, Σισίνη 15, **Ιλίσια**, Τηλ.: 01 - 7220 133, 7245 048.
- 20) Γενικό Νοσ/μείο Αθηνών - μονάδα ψυχικής υγείας εφήβων, Μεσογειών 154, 156 69, **Παπάγου**, Τηλ.: 01 - 7778 901 .
- 21) Ίδρυμα ερευνών για το παιδί - ειδική διαγνωστική μονάδα, Διστόμου 5-7, 151 25 **Μαρούσι**, Τηλ.: 01 - 6820 168.
- 22) Κέντρο ψυχικής υγιεινής - Παρ/μα Αιγάλεω, Σούτσου 4 - 122 43 **Αιγάλεω**, Τηλ.: 01-5449 898.
- 23) Ειδική διαγνωστική μονάδα, Καρέα 11 (Αρχή Λεωφ. Βουλιαγμένης), 116 36 **Αθήνα**, Τηλ.: 01-9232 347.
- 24) Κέντρο Ψυχικής Υγείας (Κ.Ψ.Υ.) **Περιστερίου**, Ικαρίας 18 Τ.Κ 121 32, Τηλ.: 5756226 - 5753234.
- 25) Ψυχολογικό Κέντρο Βόρειας Ελλάδας, 567 01, **Ρετζίκι Θεσ/νίκης**, Τηλ.: 031-93221.
- 26) Κέντρο ψυχικής υγιεινής Θεσ/νίκης, Καυτατζόγλου 36, 546 39, **Θεσ/νίκη**, Τηλ. 031-845139, 1, 2, & 845900.
- 27) Κέντρο ψυχικής υγείας της Β' Παν/κής Ψυχιατρικής κλινικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. Μακένζυ Κινγκ 14, 54622, **Θεσ/νίκη**, Τηλ.: 031-270036.
- 28) Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός Α' πανεπιστημιακής, νευρολογικής κλινικής νοσ/μείου ΑΧΕΠΑ, Χορτατζήδων 1, **Θεσ/νίκη** Τηλ.: 031-205082.
- 29) Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός της Πανεπιστημιακής ψυχιατρικής κλινικής 681 00 **Αλεξ/πολη**, Τηλ.: 0551-25772.
- 30) Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο Καραμάνειου Νοσ/μείου Παίδων, Κορυλλών 3, 262 25 **Πάτρα**, Τηλ.: 061-2770 098.

31) Ιατροπαιδαγωγικός σταθμός Γεν. Νοσ/μείου Αλεξ/πολης, Δήμητρος 19, 681 00 **Αλεξ/πολη**, Τηλ.: 0551 - 25272 - 25293.

32) Κοινοτικό κέντρο ψυχικής υγείας (κινητή μονάδα), Δήμητρος 19, 681 00 **Αλεξ/πολη**.

33) Κινητή μονάδα ψυχιατρικής περίθαλψης υπαίθρου, τμήμα Κοιν. Πρόνοιας 331 00 **Άμφισσα**, Τηλ: 0265/28913 - 28927.

34) Ψυχολογικό κέντρο Βόρειας Ελλάδας, Παρ/μα Ξάνθης Βενιζέλου 5, 671 00 **Ξάνθη**, Τηλ.: 0541 - 23755.

35. **Εργαστήριο δυσλεξίας και οφθαλμοκίνησης** στην Α΄ Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπ. **Θεσ/νίκης** στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, Τηλ. 031-994417.

36. Κέντρο Αποκατάστασης Δυσλεκτικών Ατόμων, Ηχούς 3 πάρ. Τράλλεων - **Γαλάτσι**, Αθήνα, Τηλ: 01/2928333

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ (Σ.Μ.Ε.Α.)

(Στοιχεία ΥΠΕΠΘ)

Α. στο Νομό Αττικής

(Σχολ. έτος 1991-92)

1. Αθήνας

1. Ειδικά Νηπιαγωγεία

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στην ΕΛΕΠΑΑΠ, (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Κόνωνος 16, Παγκράτι, 11634 Τηλ. 01-72.25.178.

2. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο κωφών-βαρηκόων στο εθνικό ίδρυμα προστασίας κωφαλάλων (Ε.Ι.Π.Κ.), Ζαχάρωφ 1, (Αμπελόκηποι) 162.31 Αθήνα, Τηλ. 01-6428.082.

2. Ειδικά δημοτικά σχολεία

α. Δημόσια

1. Πειραματικό 10/Θ ειδικό σχολείο Μαρασλείου Διδασκαλείου Δ.Ε. (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Σολομωνίδου 68, 161 21 Καισαριανή, Τηλ. 01-72.11.289.

2. Πειραματικό 6/Θ ειδικό σχολείο Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Μαρασλή 4, 106 76 Αθήνα, Τηλ. 01-72.40.687.

3. 4ο 6/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Σωζοπόλεως 24, Πλ. Αττικής 104 64 Αθήνα, Τηλ. 01-86.10.410, 8676570.

4. 6ο 2/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Αριστάρχου 24 (Παγκράτι), 116 34 Αθήνα, Τηλ. 01-72.44.493.

5. 8ο 2/Θ ειδικό σχολείο Αθηνών (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Τέω 56, (Λαμπρινή), 112.42 Αθήνα, τηλ.: 01-29.21.577.

6. 1ο 4/Θ ειδικό σχολείο Ζωγράφου (για νοητ. καθυστ. παιδιά), Πάντου και Αγ. Θωμά, 115.27 Ζωγράφου, τηλ. 01-7798704.

7. 10/Θ ειδικό σχολείο στην ΕΛΕΠΑΑΠ (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Κόνωνος 16, Παγκράτι 16231 Αθήνα, τηλ. 01-72.25.178.

β. Ιδιωτικά (Ν.Π.Δ.Δ.)

1. 19/Θ σχολείο του Εθνικού ιδρύματος προστασίας κωφών Αθηνών (Ε.Ι.Π.Κ.), Ζαχάρωφ 1, Αμπελόκηποι, 162 31 Αθήνα, τηλ. 6411.940.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 31ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Παπαναστασίου και Κόρακα, τηλ. 8311.652, Αθήνα 104 45.

2. Ειδική τάξη στο 57ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Διστόμου 67, τηλ. 51.35.246 - 51.22.678, Αθήνα 104 44.

3. Ειδική τάξη στο 51ο 11/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Ακομινάτου 40, τηλ. 5231.470, 70.14.780, Αθήνα 104.38.

4. Ειδική τάξη στο 78ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Εναγρίου και Κρουσίου, τηλ. 86.12.829, Αθήνα 113 63.

5. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Ιοκάστης και Μακρυγιάννη 46, τηλ. 77.75.791 - 7708112, Ζωγράφου 117 42.

6. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Βύρωνα, Δωδεκανήσου και Ερυθραίας, 162 31 Βύρωνα, τηλ.: 01-76.61.966.

7. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Βύρωνα, τηλ.: 01-76.54.519, 172 37 Βύρωνα.

8. Ειδική τάξη στο 19ο δημοτικό σχολείο Ηλιούπολης, Μαρ. Αντύπα 34, 163.46 Ηλιούπολη, τηλ. 01-97.10.740.

9. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Χαλκηδόνας, Αγ. Αναργύρων 1, 143 43 Ν. Χαλκηδόνα, τηλ. 01-25.16.071.

10. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Καισαριανής, Εθν. Αντίστασης 113, 157 72 Καισαριανή, τηλ. 01-72.27.256.

11. Ειδική τάξη στο 18ο δημ. σχολείο Αθηνών, Αχαΐας 3, 115 23 Αθήνα, τηλ. 01-69 24 906.
12. Ειδική τάξη στο 2ο δημ. σχολ. Γαλατσίου, Δρυόπιδος 9, 111.47 Γαλάτσι, τηλ.: 01-29.15.890.
13. Ειδική τάξη στο 96ο 12/Θ δημ. σχολείο Αθηνών, Εκαταίου 80, 117 43 Ν. Κόσμος, τηλ. 9021.168.
14. Ειδική τάξη στο 50ό 12/Θ δημ. σχολ. Αθηνών, τηλ. 01-86.57.770, Αριστομένους 101, 104 46 Αθήνα.
15. Ειδική τάξη στο 21ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-86.75.965, Κύπρου 21, 112.53 Αθήνα.
16. Ειδική τάξη στο 4ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Φιλαδέλφειας, τηλ. 01-24.14.512, 25.17.246, Λαχανά 10, 143.42 Ν. Φιλαδέλφεια.
17. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Δάφνης, τηλ. 01-97.11.678, Έλλης 19, 172.35 Δάφνη.
18. Ειδική τάξη στο 4ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Υμηττού, τηλ. 01-97.32.294, Προύσσης και Ηλιουπόλεως 172 36 Υμηττός.
19. Ειδική τάξη στο 65ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-22.30.234, Ταυγέτου 60, 112. 55 Αθήνα.
20. Ειδική τάξη στο 17ο δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, τηλ. 01-77.50.283, Περιάνδρου 27, 157. 71 Ζωγράφου.
21. Ειδική τάξη στο 9ο δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, τηλ. 01-77.99.500, Κρίνων 28, 157.72 Ζωγράφου (Καταργήθηκε).
22. Ειδική τάξη στο 76ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-34.69.237, Κυκλώπων 6, 118 52 Αθήνα.
23. Ειδική τάξη στο 14ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-36.24.183, Σίνα 70, 106 72 Αθήνα.
24. Ειδική τάξη στο 10ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-77.78.445, Ζαγοράς 18, 106 23 Αθήνα.
25. Ειδική τάξη στο 62ο δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-51.24.309, Σμόλικα 6 και Καραγιάννη, 104 43 Σεπόλια (Καταργήθηκε).
26. Ειδική τάξη στο 56ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, τηλ. 01-51.40.669, Τιμαΐου 7, 104 41 Αθήνα.

27. Ειδική τάξη στο 4ο 10/Θ δημοτικό σχολείο Ταύρου, τηλ. 01-48.23.810, Τσακάλωφ 9, 177 78 Ταύρος.
28. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Φιλαδέλφειας, τηλ. 01-25.10.625, Γράμμου 2, 143 42 Ν. Φιλαδέλφεια.
29. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Καισαριανής, τηλ. 01-72.25.869, Εθν. Αντιστάσεως 113, 157 72 Καισαριανή.
30. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Μπιγλίστας 2, τηλ. 72.15.357, Καισαριανή.
31. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Κοργιαλενίου 2, 115 26 Αθήνα, τηλ. 6924505.
32. Ειδική τάξη στο 25ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Πανδοσίας - Τράλλεων, 112 42 Αθήνα, τηλ. 29.22.729.
33. Ειδική τάξη στο 46ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Ταυγέτου 60, 112 55 Αθήνα, τηλ. 2286.090.
34. Ειδική τάξη στο 44ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Μηλιαράκη-Κουρτίδου, 111 45 Αθήνα, τηλ. 8316.411.
35. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Περιάνδρου 27, 157 71 Ιλίσια, τηλ. 77.75.898.
36. Ειδική τάξη στο 8ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Μακρυγιάννη 46, 157 72 Ιλίσια, τηλ. 77.77.879.
37. Ειδική τάξη στο 10ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζωγράφου, Μ. Αλεξάνδρου, 157 73 Γουδί, τηλ. 77.79.959.
38. Ειδική τάξη στο 21ο 9/Θ δημοτικό σχολείο Ηλιούπολης, Γράμμου και Κρετίνου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 97.30.555.
39. Ειδική τάξη στο 105ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αθηνών, Σούκα και Χαρμοπούλου 115.22 Αθήνα, τηλ. 64.67.823.
40. Ειδική τάξη στο 128ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.
41. Ειδική τάξη στο 148ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.
42. Ειδική τάξη στο 26ο 12/Θ δημοτικό Σχολείο Αθηνών.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

1. Δημοτικό Ειδικό Γυμνάσιο σωματικά αναπήρων παιδιών Αθήνας, Ύδρας 2 και Αλκιβιάδου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 01-99.35.714.
2. Δημοτικό Ειδικό Λύκειο σωματικά αναπήρων παιδιών Αθήνας, Ύδρας 2 και Αλκιβιάδου, 163 45 Ηλιούπολη, τηλ. 01-99.35.714.

2. Ανατολικής Αττικής

1. Ειδικά Νηπιαγωγεία

1. 1/Θ ειδικό νηπιαγωγείο κωφών - βαρηκδων Αθηνών (για κωφά βαρήκοα παιδιά), Ευνάρδου 16 - Πλατεία Δροσοπούλου - Φιλοθέη 152 37, τηλ. 01-68.10.579.

2. Ειδικά Δημοτικά Σχολεία

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό σχολείο Χαλανδρίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Καραολή και Δημητρίου 32, 152 32 Χαλάνδρι, τηλ. 01-68.12.916.
2. 1ο 7/Θ ειδικό σχολείο στο Σικιαρίδειο ίδρυμα (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι, τηλ. 01-80.62.365, 80.20.301.
3. 2ο 7/Θ ειδικό σχολείο στο Σικιαρίδειο ίδρυμα (για νοητ. καθυστερημένα παιδιά), Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι, τηλ. 01-80.62.365, 80.20.301.
4. 3/Θ ειδικό σχολείο Χολαργού (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Β. Μελά 1, 155 62 Χολαργός, τηλ.: 01-65.33.325.
5. 3/Θ ειδικό σχολείο Περισσοῦ - Ν. Ιωνίας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Πλατ. Τσαλδάρη, 142 33 Περισσοῦς, τηλ. 01-27.91.801, 27.96.966.
6. 4/Θ ειδικό σχολείο στο δημόσιο παιδιατρικό νοσοκομείο Νταού πεντέλης (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), 190 09 Ραφήνα, τηλ.: 0294-23.540, 01-82.31.144.
7. 3/Θ ειδικό σχολείο Νέου Ηρακλείου (για εκπαιδευσιμα νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ν. Καζαντζάκη κα: Ε. Παπαδάκη, 142 21 Ν. Ηράκλειο, τηλ. 01-2754001.
8. 7/Θ ειδικό σχολείο του ιδρύματος για το παιδί, "Η Παμμακάριστος" (για κοινωνικά δυσπροσάρμοστα παιδιά), Μαραθώνος 1, 190 06 Νέα Μάκρη, τηλ. 0294-91.206.
9. 1/Θ ειδικό σχολείο Παπάγου ιδρύματος αγωγής ανηλίκων θηλέων (για κοινωνικά δυσπροσάρμοστα παιδιά), πίσω από το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Αθηνών, Παπάγου, τηλ. 01-77.88572.

10. 5/Θ ειδικό σχολείο ΠΙΚΠΑ Πεντέλης (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Πεντέλη Αττικής 152 36, τηλ. 01-8041.433.

11. 5/Θ ειδικό σχολείο κωφών-βαρηκόων Αθηνών (για κωφά-βαρήκοα παιδιά), Ευνάρδου 16 - Πλατεία Δροσοπούλου - 152.37 Φιλοθέη, τηλ. 01-68.10.579.

β. Ιδιωτικά

1. 1/Θ ειδικό σχολείο Αιμ. Θανάσουλα, "Η χλόη" (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Λ. Κηφισίας 307, 145 61 Κηφισιά, τηλ. 01-80.81.190.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Λ. Κηφισίας 211, 151 24 Μαρούσι, τηλ. 01-80.20.697.

2. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Μελισσίων Ανατ. Αττικής, Θερμοπυλών 4, 151 27 Μελίσσια, τηλ. 01-8042.342.

3. Ειδική τάξη στο 9ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών Ανατολικής Αττικής, 11η στάση Αγ. Άννα, 136 71 Αχαρναί, τηλ. 01-2466.394.

4. Ειδική τάξη στο 10ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Θηβών και Μαγνησίας, 136 71 Αχαρνές, τηλ. 01-2463.104.

5. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Σπάτων Ανατολικής Αττικής, Αδαμαντίου Κοραή 1, 190 04 Σπάτα, τηλ. 01-66.32.221.

6. Ειδική τάξη στο 7ο δημοτικό σχολείο Αγ. Παρασκευής, Παπαρηγοπούλου και Λυκούργου, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 01 65.70.914.

7. Ειδική τάξη στο 12ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Μαραθωνοδρόμων 54, Μαρούσι, 151 24, τηλ. 8052.552.

8. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Λυκόβρυσης, Αγ. Βαρβάρας 28, 141 23 Λυκόβρυση, τηλ. 28.29.814.

9. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Θεμιστοκλέους Ρέθυ 136.71 Αχαρνές, τηλ. 01-24.60.797.

10. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Αμαρουσίου, Καραολή και Δημητρίου 1, Μαρούσι 151 25, τηλ. 68.18.264.

11. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Α. Βαρελά 37, Αχαρνές 136 71, τηλ. 24.68.212.

12. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Αχαρνών, Μυστρά, 136 71 Αχαρνές, τηλ. 01-24.66.394.

13. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Ερυθραίας, Σπετσών και Ψαρρών, 146 71 Ν. Ερυθραία, τηλ. 01-8071.434.

14. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Λαυρίου, 195 00 Λαύριο, τηλ. 0292-25.324.

15. Ειδική τάξη στο 6/Θ δημοτικό σχολείο του Ζαννείου Ιδρύματος.

16. Ειδική τάξη στο 3ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Παιανίας.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

1. Ειδικό Γυμνάσιο Αθηνών για κωφά-βαρήκοα παιδιά, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 01-65.70.946.

2. Ειδικό Λύκειο Αθηνών για κωφά-βαρήκοα παιδιά, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγία Παρασκευή.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης

Ιδιωτικές (Ν.Π.Ι.Δ.)

1. Ειδική επαγγελματική σχολή ιδρύματος "Παμμακάριστος", Μαραθώνος 1, 190 05 Νέα Μάκρη, τηλ. 0294-91206 (για νοητ. καθυστερημένα παιδιά).

3. Δυτικής Αττικής

1. Ειδικά Δημοτικά Σχολεία

α. Δημόσια

1. 1ο 6/Θ ειδικό σχολείο Περιστερίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά) , Μ. Αλεξάνδρου και Παλαμά, 121 32 Περιστερί, τηλ. 01-57.12.669.

2. 1ο 8/Θ ειδικό σχολείο Ν. Λιοσίων (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Πολυτέκνων 20, 131 21 Νέα λιοσία, τηλ. 01-2625.172.

3. 6/Θ ειδικό σχολείο Αιγάλεω (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά) , Ολυμπίας και Κορίνθου, 122.43 Αιγάλεω, τηλ. 01-5906750.

4. 2/Θ ειδικό σχολείο Ελευσίνας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ιάκχου και Παγκάλου, 192 00 Ελευσίνα, τηλ. 01-55.46.276.

5. 2/Θ ειδικό σχολείο Μεγάρων (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά) , Λ. Τζαβέλα 54, 191 00 Μέγαρο, τηλ. 0290-29.181.

6. 1/Θ ειδικό σχολείο εθνικού ιδρύματος αποκατάστασως αναπήρων (Ε.Ι.Α.Α.) (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Λεωφόρος Χασιάς, 8η Στάση, 131 22 Άγιοι Ανάργυροι, τηλ. 01-23.14.103, 23.14.035.

7. 1/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Αθηνών (Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αγοριών), Λ. Αθηνών 238, 181 10 Κορυδαλλός, τηλ. 01-49.58.526.

8. 1ο 2/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Μακεδονίας 33, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 01-56.12.666, 56.20.131 (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά).

β. Ιδιωτικά (Ν.Π.Ι.Δ.)

1. 9/Θ ειδικό σχολείο Ιδρύματος Προστασίας και Αποκαταστάσεως Απροσαρμόστων Παιδιών (Ι.Π.Α.Α.Π) "Η Θεοτόκος", 131 22 Ν. Λιόσια, Λεωφ. Χασιάς, τηλ. 01-26.11.910, 23.11.070, 23.14.222.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Αγίου Βασιλείου και Ιασίου, τηλ. 5613.754, 122 44 Αιγάλεω.

2. Ειδική τάξη στο 22ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ιερολοχιτών 1, 122 44 Αιγάλεω, τηλ. 54.51.355.

3. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγίας Βαρβάρας, Κολοκυθά 31, 12 351 Αγία Βαρβάρα, τηλ. 5615.256.

4. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Σύρου 48, 181 22 Κορυδαλλός.

5. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Γράμμου και Ρόδου, 124 62 Χαϊδάρη.

6. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Κολοκοτρώνη και Ιερά Οδός, 124 61 Χαϊδάρη, τηλ. 59.00.653.

7. Ειδική τάξη στο 23ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιοσίων, Αργυροκάστρου 51, 131 23, Ν. Λιόσια, τηλ. 26.23.584.

8. Ειδική τάξη στο 25ο 8/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιοσίων, Δαβάκη 50, 131 23 Ν. Λιόσια, τηλ. 50.11.000.

9. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Σουλίου 50, 13 231 Πετρούπολη, τηλ. 50.10.528.

10. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Θεσσαλίας και Ρήγα Φερραίου, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.16.763.

11. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κωστή Παλαμά 189, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.12.339.

12. Ειδική τάξη στο 10ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κολοκοτρώνη και Αθ. Διάκου, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 50.16.555.
13. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Δημοκρατίας 33, 19.300 Ασπρόπυργος, τηλ. 5572.620.
14. Ειδική τάξη στο 4ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Τέρμα Θεμιστοκλέους 19 300 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.75.949
15. Ειδική τάξη στο 6/Θ δημοτικό σχολείο Γκορυτσάς Ασπροπύργου 19 300 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.74.782.
16. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Κερκύρας 15, 121 33 Περιστέρι, τηλ. 57.12.906.
17. Ειδική τάξη στο 14ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πτολεμαΐδος 1, 121 36 Περιστέρι, τηλ. 57.12.632.
18. Ειδική τάξη στο 26ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Φιλικών και Τσαλαβούτα, 121 31 Περιστέρι, τηλ. 57.35.220.
19. Ειδική τάξη στο 29ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ακαρνανίας 65, 121 35 Περιστέρι, τηλ. 57.34.245.
20. Ειδική τάξη στο 30ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ολυμπιονικών και Κοτζιά, 121 31 Περιστέρι, τηλ. 57.26.586.
21. Ειδική τάξη στο 36ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ιθάκης και Ρόδου, 121 33 Περιστέρι, τηλ. 57.16.958.
22. Ειδική τάξη στο 42ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πτολεμαΐδος 11, 121 36 Περιστέρι, τηλ. 57.51.080.
23. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, Β. Κων/νου 35, 193 00 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.75.800.
24. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Μάνδρας, Αχιλλέως 2, 196 00 Μάνδρα, τηλ. 55.55.435.
25. Ειδική τάξη στο 45ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Γρανικού 49, 121 37 Περιστέρι, τηλ. 57.23.777.
26. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Αγ. Αναργύρων, Γ. Παπανδρέου 98, 135 62 Άγιοι Ανάργυροι, τηλ. 26.11.305.
27. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Αγ. Βαρβάρας, Ραιδεστού 2, 12 351 Αγία Βαρβάρα, τηλ. 56.14.261.

28. Ειδική τάξη στο 18ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πελοπίδα 177, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.19.229.
29. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Ασπροπύργου, τέρμα Θρασυβούλου και Θεμιστοκλέως, 193 00 Ασπρόπυργος, τηλ. 55.74.010.
30. Ειδική τάξη στο 6ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Συγκρότ. Σχολ. κτιρίων, 18 122 Κορυδαλλός, 49.62.070.
31. Ειδική τάξη στο 11ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ιθάκης και Ρόδου, 121 33 Περιστερί, τηλ. 57.12.424.
32. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Κουτσονίκα και Σουλίου, τηλ. 24.75067, Ζεφύρι 134.51.
33. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Σερίφου και Ξάνθης, Αιγάλεω 122 43, τηλ. 59.81935.
34. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Αγ. Γρηγορούσης 3, Χαϊδάρι 124 61, τηλ. 5810487.
35. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Πετρούπολης, Κ. Βάρναλη 33, 132 31 Πετρούπολη, τηλ. 5012.729.
36. Ειδική τάξη στο 20ό 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ζήνωνος και Προμηθέως, 122. 41 Αιγάλεω, τηλ. 5612011.
37. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Περγάμου και Μιαούλη, 59.81.797, 122 42 Αιγάλεω.
38. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Πάρνηθος και Δόξας, 124 61 Χαϊδάρι, τηλ. 58.13.451.
39. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορυδαλλού, Μεσογειών και Αγίου Νικολάου, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 5616.606.
40. Ειδική τάξη στο 15ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Ακαρνανίας 65, 121 34 Περιστερί, τηλ. 57.13.301.
41. Ειδική τάξη στο 25ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Καρυάτιδος και Αλκίμου, 121 35 Περιστερί, τηλ. 5715659.
42. Ειδική τάξη στο 27ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πυργιωτίσσης και Λυκοσούρας, 121 36 Περιστερί, τηλ. 57.10.783.
43. Ειδική τάξη στο 2ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Άνω Λιοσίων, 24η στάση Φυλής, 133 41 Άνω Λιόσια, τηλ. 2473816.

44. Ειδική τάξη στο 3ο 9/Θ δημοτικό σχολείο Άνω Λιοσίων, τέρμα Σωκράτους, 133 41 Άνω Λιόσια, τηλ. 2471531.
45. Ειδική τάξη στο 8ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ελευσίνας, Κίμωνος και Παναγιωτίδη, 192 00 Ελευσίνα, τηλ. 55.46.785.
46. Ειδική τάξη στο 11ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ζήνωνος και Προμηθέως, 122 41 Αιγάλεω, τηλ. 56.11.233.
47. Ειδική τάξη στο 14ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Ραιδεστού 2 - Αγίας Βαρβάρας, 123 51 Αγ. Βαρβάρα, τηλ. 56.13.503.
48. Ειδική τάξη στο 18ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αιγάλεω, Αγίου Βασιλείου και Ιασίου, 122 44 Αιγάλεω, τηλ. 56.13.754.
49. Ειδική τάξη στο 7ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κορ/λού, Μεσογειών και Αγ. Νικολάου, 181 21 Κορυδαλλός, τηλ. 56.16.606.
50. Ειδική τάξη στο 4ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγ. Βαρβάρας, Πελοποννήσου 13, 123 51, Αγ. Βαρβάρα, τηλ. 56.14.785.
51. Ειδική τάξη στο 17ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Πεύκων και Κάκτου, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.59.938.
52. Ειδική τάξη στο 17ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Ν. Λιοσίων, Λ. Παλατιανής 24, 131 21 Ν. Λιόσια τηλ. 50.18.647.
53. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Καματερού, Τέρμα Γρ. Λαμπράκη, 134 51 Καματερό τηλ. 23.19.000.
54. Ειδική τάξη στο 7ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Καματερού, Τέρμα Αθ. Διάκου, 134 51 Καματερό τηλ. 23.13.666.
55. Ειδική τάξη στο 1ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Φιλικής Εταιρείας και Παπαφλέσσα, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 23.18.888.
56. Ειδική τάξη στο 4ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Κουτσονίκα και Σουλίου, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 24.74.940.
57. Ειδική τάξη στο 3ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Ζεφυρίου, Παν. Γρηγορούσας 55, 134 00 Ζεφύρι, τηλ. 23.18.888.
58. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Ηρ. Πολυτεχνείου και Αθ. Διάκου 31, 124 62 Χαϊδάρ, τηλ. 58.15.158.
59. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Χαϊδαρίου, Κυπρίων Αγωνιστών 33-35, 124 62 Χαϊδάρ, τηλ. 58.17.941.

60. Ειδική τάξη στο 16ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Χρυσάνθου και Π. Καβάλας, 12 136 Περιστερί, τηλ. 57.15.121.

61. Ειδική τάξη στο 32ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Γρανικού 49, 121 37 Περιστερί, τηλ. 57.23.777.

62. Ειδική τάξη στο 39ο δημοτικό σχολείο Περιστερίου, Καρυάτιδος και Αλίμου, 121 35 Περιστερί, τηλ. 57.38.067.

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

α. Δημόσια

1. Ειδικό γυμνάσιο για σωματικά ανάπηρα παιδιά στο Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφόρος Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 23.13.777, 23.10.733.

2. Ειδικό Λύκειο για σωματικά ανάπηρα παιδιά στο Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφ. Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 01-2313777, 2310733.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης

Ιδιωτικές (Ν.Π.Δ.Δ.)

Ειδική τεχνική επαγγελματική σχολή του Εθνικού ιδρύματος Αποκαταστάσεως Αναπήρων, Λεωφ. Χασιάς, 9η στάση (Ε.Ι.Α.Α.), 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 01-23.14.108.

4. Πειραιά

1. Ειδικά νηπιαγωγεία

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Αλίμου Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα νήπια). (Δεν λειτουργεί).

2. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ), Ελ. Βενιζέλου 210, 176 75 Καλλιθέα, τηλ. 95.88.066.

3. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο κωφών-βαρηκόων Πειραιά, Ηλεκτρουπόλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 99.32.648.

4. 1/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Βούλας (για σωματικά ανάπηρα νήπια), Αλκουονίδων 1, 166 73 τηλ. 8955-615.

5. 1/Θ ειδικό νηπιαγωγείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα νήπια).

β. Ιδιωτικά

1. 2/Θ ειδικό νηπιαγωγείο στο "Μιχαλίνειο" κέντρο προστασίας παιδιών του Π.Ι.Κ.Π.Α. Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά). Ακτή Κουντουριώτη 3, 185 34 Πειραιάς, τηλ. 4172.400.

2. Ειδικά Δημοτικά Σχολεία

α. Δημόσια

1. 2/Θ ειδικό δημοτικό σχολείο Σαλαμίνας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά).
2. 6/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Αγ. Παύλου 12 (Παλαιά Κοκκινιά), 185 42 Πειραιάς, τηλ. 49.16.302.
3. 2ο 2/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Μ. Χατζηκυριακού 27, 185 39 Πειραιάς, τηλ. 45.19.590.
4. 4ο 2/Θ ειδικό σχολείο Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Μάρκου Μπότσαρη 48 και Αγίου Παντελεήμονα, Δραπετσώνα 186 48, τηλ. 46.16.494.
5. 1ο 6/Θ ειδικό σχολείο Αγ. Δημητρίου (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Σουλίου 49, 173 43 Αγ. Δημητρίου (Μπραχάμι) τηλ. 99.20.604.
6. 1ο 2/Θ ειδικό σχολείο Καλλιθέας (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Σαφούς και Καλυψούς, 176 76 Καλλιθέα, τηλ. 9567892-9582320.
7. 6/Θ ειδικό σχολείο ΠΙΚΠΑ Πειραιά (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Ακτή Κουντουριώτη 3, 185 34 Πειραιάς, τηλ. 41.36.774.
8. 2/Θ ειδικό σχολείο Περάματος (για νοητικά καθυστερημένα παιδιά), Καραολή-Δημητρίου 25, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.15.600.
9. 3/Θ ειδικό σχολείο Π.Ι.Κ.Π.Α. Βούλας (για σωματικά ανάπηρα παιδιά), Αλκυονίδων 1, 166 73 Βούλα, τηλ. 89.55.615.
10. 6/Θ ειδικό σχολείο στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Κ.Ε.Α.Τ.) (για τυφλά παιδιά). Ελ. Βενιζέλου 210, 176 75 Καλλιθέα, τηλ. 95.88.066, 95.95.880.
11. 12/Θ ειδικό σχολείο κωφών-βαρηκόων Πειραιά, Ηλεκτροπούλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 01-9932814.

3. Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία

1. Ειδική τάξη στο 12ο δημοτικό σχολείο Κερατσινίου, Τέρμα Υψηλάντου, 187 58 Κερατσίνι, τηλ. 4316.757.

2. Ειδική τάξη στο 18ο δημοτικό σχολείο Κερατσινίου, Σηστού και Καίρη, 187 57 Κερατσίνι, τηλ. 43.19.690.
3. Ειδική τάξη στο 16ο δημοτικό σχολείο Κερατσινίου, Α. Μέρτου και Μπαλή, 187 58 Κερατσίνι, τηλ. 43.20.223.
4. Ειδική τάξη στο 12/Θ δημοτικό σχολείο Βουλιαγμένης, Ιάσωνος 54 και Αρτέμιδος, 166 71 Βουλιαγμένη, τηλ. 8960051.
5. Ειδική τάξη στο 1ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Βούλας, Ποσειδώνος και Παγκάλου, 166 73 Βούλα, τηλ. 8958373.
6. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Σαλαμίνας, Λεωφ. Σαλαμίνας 152, 189 00 Σαλαμίνα, τηλ. 46.51.275.
7. Ειδική τάξη στο 11ο δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης, Βοσπόρου 78 (Λειτουργεί στο 8ο δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης), 171 23 Ν. Σμύρνη, τηλ. 93.23.311.
9. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Αγ. Δημητρίου, Ξάνθης και Δημοσθένους, 173 41 Αγ. Δημήτριος, τηλ. 9346041.
10. Ειδική τάξη στο 5ο δημοτικό σχολείο Περάματος, Παπαδιαμάντη 2, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.11.010.
11. Ειδική τάξη στο 4ο δημοτικό σχολείο Μοσχάτου, Μιαούλη 66, 183 45 Μοσχάτο, τηλ. 94.24.603.
12. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αργυρούπολης, Ελ. Βενιζέλου 13, 164 51, Αργυρούπολη, τηλ. 96.10.234.
13. Ειδική τάξη στο 7ο δημοτικό σχολείο Αργυρούπολης, Κων/λεως 82, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 96.14.248.
14. Ειδική τάξη στο δημοτικό σχολείο Βάρης, Άττιδος 7, 166 72 Βάρη, τηλ. 89.71.502.
15. Ειδική τάξη στο 2ο δημοτικό σχολείο Γλυφάδας, Βουλιαγμένης και Σάκη Καράγιωργα 30, 166 75 Γλυφάδα, τηλ. 96.26.995.
16. Ειδική τάξη στο 12ο δημοτικό σχολείο Ν. Σμύρνης, Κοραή 20, 171 22 Ν. Σμύρνη, τηλ. 93.30.814.
17. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Π. Φαλήρου, Αρματωλών 29, 175 63 Π. Φάληρο, τηλ. 98.10.175.
18. Ειδική τάξη στο 8ο 11/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας, Αρμενίων Προσκόπων 11, 184 50 Νίκαια, τηλ. 49.18.921.

19. Ειδική τάξη στο 25ο δημοτικό σχολείο Νίκαιας, τέρμα Βουλγαροκτόνου, 184 52 Νεάπολη Νίκαιας, τηλ. 01-4972023.
20. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Ελληνικού, Ιασωνίδου 42, 167 77 Ελληνικό, τηλ. 9618534.
21. Ειδική τάξη στο 3ο δημοτικό σχολείο Δραπετσώνας (λειτουργεί στο 9ο δημοτικό σχολείο Πειραιά), Αγ. Δημητρίου 69, 185 46 Πειραιά, τηλ. 46.34.333.
22. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Αλίμου, Φον Βάικ 2, 174 55 Άλιμος, τηλ. 98.42.063.
23. Ειδική τάξη στο 8ο δημοτικό σχολείο Κερατσινίου, Κομνηνών και Χρυσοστόμου Σμύρνης, 187 55 Κερατσίνι, τηλ. 4617671.
24. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Κερατσινίου, Ζάππα 22, 187 56 Κερατσίνι, τηλ. 46.13.249.
25. Ειδική τάξη στο 2ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κερατσινίου.
26. Ειδική τάξη στο 13ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Κερατσινίου.
27. Ειδική τάξη στο 22ο 6/Θ δημοτικό σχολείο Κερατσινίου.
28. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Μοσχάτου.
29. Ειδική τάξη στο 3ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Αγίου Δημητρίου.
30. Ειδική τάξη στο 6ο δημοτικό σχολείο Πειραιά, Δερβενακίων 106, 185 44 Πειραιάς, τηλ. 46.13.665.
31. Ειδική τάξη στο 1ο δημοτικό σχολείο Περάματος, Καραολή και Δημητρίου 25, 188 63 Πέραμα, τηλ. 44.10.633.
32. Ειδική τάξη στο 12ο δημοτικό σχολείο Π. Φαλήρου, Αμφιθέας 29, 175 64 Αμφιθέα, τηλ. 94.16.773.
33. Ειδική τάξη στο 9ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
34. Ειδική τάξη στο 12ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
35. Ειδική τάξη στο 13ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας
36. Ειδική τάξη στο 45ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
37. Ειδική τάξη στο 5ο 12/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας.
38. Ειδική τάξη στο 6ο 7/Θ δημοτικό σχολείο Νίκαιας

4. Ειδικά Γυμνάσια - Λύκεια

α. Δημόσια

1. Ειδικό γυμνάσιο για κωφά-βαρήκοα παιδιά, Ηλεκτρουπόλεως 44, 164 52 Αργυρούπολη, τηλ. 99.32.732.

2. Λυκειακές τάξεις για κωφά-βαρήκοα παιδιά στο ανωτέρω Γυμνάσιο.

5. Σχολές ειδικής επαγγελματικής εκπ/σης

α. Δημόσιες

1. Σχολή ειδικής επαγγελματικής εκπ/σης Αθηνών (για εφήβους με νοητική καθυστέρηση), Ανδρομάχης 274, 176 74 Τζιτζιφιές Καλλιθέα, τηλ. 94.22.555.

ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΟΝ Ο.Α.Ε.Δ. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ Ή ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΑΝΑΠΗΡΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

1. **Αιγινήτειο Νοσοκομείο**, Τμήμα Κοινωνικής Ψυχιατρικής, Αργυροκάστρου και Ιωνίας - Παπάγου Τηλ.: 77.91.315 - 72.20.811 εσωτ. 346.

Εργαστήρια: κορνιζοποιίας, συσκευασίας, επεξεργασίας δερμάτων, κοπτικής-ραπτικής.

2. **Ίδρυμα Προστασίας Απροσαρμόστων Παιδιών "Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ"**, Νέα Λιόσια Αττικής, Λεωφ. Χασιάς, τηλ. 2311 070.

Τμήματα: γενικής χειροτεχνίας, κηπουρικής, ξυλουργικής, πηλοπλαστικής, οικοκυρικής, υφαντικής.

3. Κέντρα Ψυχικής Υγιεινής:

α) **Πειραιά**, Ζωσιμάδων 34, τηλ.: 4170 500.

Εργαστήρια: ραπτικής, υφαντικής, κορνιζοποιίας, ηλεκτρολογίας, κηπουρικής.

β) **Αιγάλεω**, Σούτσου 4, Πλατ. Δαβάκη, τηλ. 5449 898.

Εργαστήρια: κοπτικής-ραπτικής, ταπητουργικό, ξυλουργικό (ξυλογλυπτική).

γ) **Αθηνών**, Ιουστινιανού 37, τηλ. 8210 222 και 8218 020.

Εργαστήρια: πλεκτικής, κεντήματος, καλαθοπλεκτικής, πηλού, ζωγραφικής, κηπουρικής.

4. **Εργαστήριο Ειδικής Αγωγής "Μαργαρίτα"** (ΝΠΙΔ), Μεσολογγίου 5, Νέα Πεντέλη, τηλ.: 80.44.812.

Τμήματα: γενικής χειροτεχνίας, οικοκυρικής (ραπτική, μαγειρική, ζαχαροπλαστική, υφαντική), κηπουρικής, δένδροκομίας, ξυλουργείου, βιομηχανικής εργασίας.

5. **Εθνικό Ίδρυμα Αποκαταστάσεως Αναπήρων (ΝΓΔΔ)**, τηλ. 2314 113 Άγιοι Ανάργυροι Αττικής.

ΣΧΟΛΕΣ: μηχανοτεχνιτών, ηλεκτρολόγων, επιπλοποιών; ξυλουργών, ορθοπεδικών τεχνιτών, ωρολογοτεχνικών, υποδηματοποιών, βαφείων (ανδρικών ενδυμάτων), κοπτικής-ραπτικής, ραδιοτεχνιτών, μηχανοπλεκτικής, κεραμικής, οδοντοτεχνιτών, σχεδιαστών, βιβλιοδεσίας, μηχανών γραφείου, γραφικών υλών.

6. **Σικιαρίδειο Ίδρυμα Απροσαρμόστων Παιδιών**, τηλ. 8020 301, Πεντέλης 58, 151 26 Μαρούσι.

Τμήματα: ξυλουργείου, ξυλογλυπτικής, κεραμικής, γενικής χειροτεχνίας, υφαντικής, ραπτικής, δένδροκομίας, κηποτεχνίας, τυπογραφείου-βιβλιοδεσίας, υδραυλικών, χαλκογραφίας, ζωγραφικής.

7. **Πανελλήνια Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Απροσαρμόστων Παιδιών (ΠΕΓΚΑΠ)**, Πεντέλης 92, Χαλάνδρι, τηλ. 6814 125.

Τμήματα: υφαντικής, κηπουρικής, βιοτεχνικής μονάδας, ξυλουργείου, χειροτεχνίας.

8. **"Στέγη Ειδικής Αγωγής"** (ΝΠΙΔ), Πόντου 5-7, Νέα Ερυθραία, τηλ. 8017 287.

Τμήματα: υφαντικής, πλεκτικής, χαλκογραφίας, καλαθοπλεκτικής, κεραμικής.

9. **Κέντρο Αποκατάστασης Απροσαρμόστων Ατόμων "Δάμαρις"**, Λυκαβηττού 10, Άνοιξις (Π. Μπογιάτι), τηλ. 8114 736.

Τμήματα: υφαντηρίου, χειροτεχνίας, καλαθοπλεκτικής, κεραμικής.

10. **Κέντρο επαγγελματικής και πρακτικής κατάρτισης του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων των Απροσαρμόστων Παιδιών του ιδρύματος "Θεοτόκος"**, Σχιστού 1 - Σκαρμαγκάς, τηλ. 5572 728.

Τμήματα: αργαλειού, χειροτεχνίας, κατασκευών, συσκευασίας, οικ. οικονομίας.

11. Τεχνική επαγγελματική Σχολή Ειδικής Αγωγής Κωφών & Βαρηκδών Αγίας Παρασκευής, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή, τηλ. 6012 946.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ ΓΙΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ

(Στοιχεία ΥΠΕΠΘ - Δ/νση Ειδικής Αγωγής)

Α. Με έδρα την Αττική

1. Εθνικό Συμβούλιο Ατόμων με ειδικές ανάγκες, Χαλκοκονδύλη 25, 104 32 Αθήνα, τηλ. 5238961, 5238967.

2. Κοινωνική Αλληλεγγύη - Ισοτιμία στη Ζωή, Κηφισίας 36, 151 25 Μαρούσι, τηλ. 6851881.

3. Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων γονέων και κηδεμόνων αναπήρων τέκνων (ΠΟΣΓΚΑΤ) Φειδίου 18, 106 78 Αθήνα, Τηλ. 36.05.895.
4. Ανώτατη Συνομοσπονδία γονέων μαθητών Ελλάδος (Α.Σ.Γ.Μ.Ε), Βεραντζέρου 22, 104 32 Αθήνα, τηλ. 01-52.43.508.
5. Πανελλήνια ομοσπονδία ειδικής αγωγής, Χαλκοκονδύλη 13, 104 32 Αθήνα, τηλ. 52.38.148.
6. Πανελλήνια ομοσπονδία εργαζομένων ειδικής αγωγής, Αγορακρίτου 31, 104 40 Αθήνα, τηλ. 88.31.044.
7. Πανελλήνια ένωση γονέων και κηδεμόνων απροσαρμόστων ατόμων - παιδιών (ΠΕΓΚΑΑΠ), Φειδίου 18, 106 78, Αθήνα, τηλ. 36.05.895.
8. Πανελλήνιος σύνδεσμος τυφλών, Βεραντζέρου 31, 104 36 Αθήνα, τηλ. 36.09.491.
9. Πανελλαδικός σύλλογος αναπήρων πολιτών (ΠΑ.Σ.Α.Π.) Κλεισθένους 17, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.40.469.
10. Ένωση Κωφαλάλων Ελλάδος, Αριστογείτονος 11-13, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
11. Ένωση γονέων νοητικώς υστερούντων ατόμων, Φειδίου 18, 106 78 Αθήνα, τηλ. 36.18.207.
12. Εταιρεία προστασίας σπαστικών, Αρχιμήδους 42, 116 36 Αθήνα, τηλ. 70.18.158.
13. Σύλλογοι και επιτροπή γονέων-κηδεμόνων κωφών-βαρηκόων παιδιών Αθηνών, Θεσ/νίκης, Πατρών, Βόλου, Σερρών και Κρήτης, Σωκράτους 59, 104 31, Αθήνα, τηλ. 52.28.849.
14. Ομοσπονδία κωφών της Ελλάδος, Σολωμού 57 (2ος όροφος) 104 32 Αθήνα, τηλ. 5233968.
15. Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότης κωφών και βαρηκόων Ελλάδος ΕΦΦΑΘΑ, Αναξαγόρα και Μενάνδρου 26, 105 52, Αθήνα.
16. Φιλανθρωπικός σύλλογος γονέων-κηδεμόνων και φίλων απροσαρμόστων παιδιών ιδρύματος "Θεοτόκος" Φωκαίας 29, 104 40 Αθήνα, τηλ. 88.36.533.
17. Σύλλογος εργαζομένων Σικιαριδείου ιδρύματος απροσαρμόστων παιδιών, Τράλλων 151α, 112 46 Γαλάτσι.
18. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων Σικιαριδείου ιδρύματος, Σοφοκλέους 47, 105 52 Αθήνα, τηλ. 80.42.700, 32.16.314.
19. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων νοητικώς καθυστερημένων και σπαστικών παιδιών "Καλός Σαμαρείτης", Αργυρούπολης 40, 164 51, Αργυρούπολη, τηλ. 97.31.798.

20. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων ειδικών παιδιών κέντρου θεραπευτικής παιδαγωγικής "Στουπάθειον", Φειδίτου 18, 106 78 Αθήνα, τηλ. 36.05.895.
21. Σύνδεσμος προστασίας παιδιών, Βασ. Μελά 1, 155 62 Χολαργός, τηλ. 65.11.432 και 65.18.719.
22. Σύλλογος "Οι Φίλοι των Αναπήρων και Καθυστερημένων παιδιών", Κουμουνδούρου 1, 104 37 Αθήνα, τηλ. 52.45.331.
23. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Προτύπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, Μαρασλείου Διδασκαλείου, Σολωμονίδου 68, 161 21 Καισαριανή.
24. "Κέντρο αγάπης Ελευσίνας", Περικλέους 7, 185 36 Πειραιάς, τηλ. 55.43.477, 55.46.254.
25. Σύλλογος γονέων και Κηδεμόνων προστασίας αυτιστικών παιδιών, Αθήνα, τηλ. 32.39.322, 32.11.546, Κολοκοτρώνη 21Α, 105 62 Αθήνα.
26. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων περιθαλπομένων παιδιών στην ΕΛΕΠΑΑΠ, Κόνωνος 16, 116 34 Αθήνα.
27. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Σ.Ει.Ε.Ε., Ανδρομάχης 274, 176 74 Καλλιθέα, τηλ. 94.22.555.
28. Πανελλήνιος σύλλογος παραπληγικών πολιτών, Γιάνναρη 39 και Παρασκευοπούλου, 104 45 Αθήνα, τηλ. 83.12.740.
29. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων τυφλών παιδιών Ελλάδας, Βερανζέρου 31, 104 32 Αθήνα, τηλ. 45.22.880, 50.10.631, 52.40.852.
30. "Φάρος τυφλών της Ελλάδας", Δοϊράνης 198, 176 73 Καλλιθέα, τηλ. 94.15.222.
31. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων εθνικού ιδρύματος προστασίας κωφαλάλων, Ζαχάρωφ 1, Αμπελόκηποι, 415 21 Αθήνα.
32. Αθλητικός Όμιλος Κωφαλάλων, Αριστογείτονος 11-13, 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
33. Σωματείο Κωφαλάλων "Μέριμνα", Γραβιάς 6, 106 78 Αθήνα.
34. Σύλλογος-Οι φίλοι των Κωφαλάλων "Ο Προφήτης Ζαχαρίας", Μενάνδρου 26, 105 52 Αθήνα.
35. Σύλλογος Πρόνοιας Κωφών-Βαρηκόνων Ελλάδος, Πατησίων 130, 112 57 Αθήνα, 82.11.333.
36. Πανελλήνια Ένωση Κωφών Επιστημόνων Φοιτητών και Σπουδαστών, Σαλώνων 13, 115 27 Αθήνα.

37. Ελληνικό Ινστιτούτο Έρευνας για την αποκατάσταση αναπήρων, Ζωοδόχου Πηγής 54, 106 81 Αθήνα, τηλ. 36.26.751 - 36.29.044.
38. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Κωφών και Βαρηκόων μαθητών Γυμνασίου Λυκείου, Αγ. Παρασκευή, Κορυτσάς 19, Κοντόπευκο, 153 43 Αγ. Παρασκευή.
39. Σύλλογος αναπήρων Φοιτητών Ελλάδος, Γ. Παπανδρέου 87, 153 73 Αθήνα, τηλ. 77.50.837 και 76.50.168.
40. Ελληνική εταιρεία Δυσλεξίας, Αγίου Κων/νου 6, 104 31 Αθήνα, τηλ. 52.38.867.
41. Πανελλήνιος Σύλλογος Παραπληγικών πολιτών Αναπήρων, Γιάνναρη 39 και Παρασκευοπούλου, 104 45 Αθήνα, τηλ. 83.12.740.
42. Κέντρο βρεφών "Η ΜΗΤΕΡΑ", Δημοκρατίας 65 - 131 22 Ν. Λιόσια, τηλ. 26.14.721, 26.14.866.
43. "Χατζηπατέριον", Κέντρο αποκατάστασης σπαστικών παιδιών, Ιδρύματος Κοινωνικής Εργασίας, Πλούτωνος και Ηροδότου, 144 51 Μεταμόρφωση, τηλ. 28.26.913, 2825622.
44. Σύλλογος γονέων αποκλινόντων παιδιών ναυτικών, Αϊδινίου 25, 171 22 Ν. Σμύρνη.
45. ΣΕΜΙΣΕΑ: Σύλλογος των εργαζομένων σε όλες τις Μικρές Μονάδες, Ιδρύματα, Σχολεία Ειδ. Αγωγής, Βαλτετσίου 40, τηλ. Προέδρου 29.26.537, 106 81 Εξάρχεια.
46. Σύλλογος Πνευματικής και κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού, Ναϊάδων 8, Αθήνα 116 34, τηλ. 7218824.
47. Ελληνική εταιρεία ψυχικής υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού, Σεμέλης 34, Αθήνα 115 28, τηλ. 77.00.570.
48. Ελληνική Ομοσπονδία Αθλητισμού Κωφών, Αριστογείτονος 11-13 Τ.Κ 105 52 Αθήνα, τηλ. 32.42.371.
49. Σωματείο Γονέων Ναυτικών Προστασίας και επαγγελματικής κατάρτισης παιδιών και ατόμων με ειδικές ανάγκες (ΑΡΓΩ), Δημ. Φαληρέως 44 - Ν. Φάληρο, Πειραιάς 185 47, τηλ. 48.10.075.
- Β. Με έδρα Θεσσαλονίκη**
1. Αθλητική Ένωση Βορείου Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.
2. Σωματείο "Βοήθεια Ζωής" προς το ειδικό παιδί-άτομο, βόρειας Ελλάδας, Καρ. Ντηλ. 27, 546 23 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.27.25.
3. Σύλλογος γονέων και φίλων των ειδικών παιδιών "Ελπίδα", Ν. Πλαστήρα 69 (Ν. Κρήνη) 542 50 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-41.10.92.

4. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του ΚΕΠΕΠ ανιάτων παιδιών "Άγιος Δημήτριος", Βενιζέλου 32, 546 24 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.90.51.

5. Σύλλογος γονέων και σπαστικών παιδιών Βόρειας Ελλάδας, Β. Ηρακλείου 26, Θεσ/νίκη, τηλ. 031-26.09.83.

6. Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδας, Βασ. Όλγας 106, 546 42 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-84.78.45.

7. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Ελληνικής εταιρείας προστασίας και αποκαταστάσεως αναπήρων παιδιών Θεσ/νίκης (ΕΛΕΠΑΑΠ-Θ)

8. Χριστιανική ένωση Κωφαλάων Β. Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.

9. Μορφωτικός Σύνδεσμος Κωφαλάων Θεσ/νίκης, Εγναντίας 57, 546 31 Θεσ/νίκη.

10. Σύλλογος Φίλων Κωφαλάων Θεσ/νίκης, Εγνατίας 57, 546 31 Θεσ/νίκη.

11. Ένωση Κωφαλάων Βορείου Ελλάδος, Αμύντα 12, 546 31 Θεσ/νίκη.

12. Σωματείο Κωφαλάων Βορείου Ελλάδος, Ιουστινιανού-Ζαλίκη 2, 546 31 Θεσ/νίκη.

13. Σωματείο-Οι φίλοι των Κωφαλάων, Εγνατίας 90, 546 23 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-23.43.85.

14. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων των μαθητών και μαθητριών της Σχολής Τυφλών Β. Ελλάδος, καθ. Χατζηδάκη 13, 546 55 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-42.60.58

15. Ένωση τυφλών Β. Ελλάδος "Λουδοβίκος Μπραΐγ", Διαλέττη 23, 546 21 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-22.37.50

16. Σύλλογος προσωπικού ιδρυμάτων παιδιών με ειδικές ανάγκες (ΣΠΙΠΕΑ), Βασ. Όλγας 168, 546 46 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-41.96.38.

17. Σύλλογος γονέων μαθητών με σύνδρομο Down Β. Ελλάδος, Αναξιμάνδρου 84, 542 50 Θεσ/νίκη, τηλ. 031-30.97.55.

Γ' Με έδρα τη λοιπή Ελλάδα

1. Σύλλογος γονέων - κηδεμόνων ειδικών σχολείων Πατρών "Άγιος Ανδρέας", Φωτίου 30, 262 24 Πάτρα, τηλ. 061-32.13.28 - 42.36.76.

2. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων σπαστικών παιδιών ΠΙΚΠΑ Πατρών, τηλ. 061-27.25.74.

3. Σύλλογος αποκαταστάσεως σπαστικών παιδιών Πατρών "Η προστασία", Αγίου Ανδρέου 71, 262 21 Πάτρα.

4. Σωματείο Κωφών-βαρηκόων Πάτρας, Αγίου Ανδρέου 55, 262 21 Πάτρα.

5. Σύλλογος γονέων, κηδεμόνων και φίλων της σχολής κωφασάλων Πατρών, Μπιζανίου 27 και Σαρανταπόρου, 262 23 Πάτρα, τηλ. 061-42.26.00.
6. Μέρινα για το απροσάρμοστο ειδικό παιδί "Η Αγία Μαρίνα", Κουντουριώτη 45, 653 02, τηλ. 051-82.27.55.
7. Σύλλογος "Μέριμνα παιδιού" Νάουσας, Βενιζέλου 25, (Πλατεία Διοικητηρίου) 592 00 Νάουσα, τηλ. 0332-27.153 και 22.893.
8. Σύλλογος "Μέριμνα παιδιού", Σβορώνου 12, 601 00 Κατερίνη, τηλ. 0351-20.823.
9. Σύλλογος μέριμνας ειδικού παιδιού Ν. Ροδόπης "Άγιοι Θεόδωροι", Ραιδεστού 4, 691 00 Κομοτηνή, τηλ. 0531-23.690.
10. Κέντρο ειδικών παιδιών "Ο Άγιος Σπυρίδων", Ηράκλειο Κρήτης, Τ.Θ. 142, τηλ. 071-234.244 ή 242.410.
11. Φιλανθρωπικός Σύλλογος Προστασίας Προβληματικών Παιδιών Χανίων "Ο Άγιος Νεκτάριος", Κριάρη 27, 731 00 Χανιά.
12. Σύνδεσμος Κωφασάλων και Βαρηκόων Κρήτης, Χανιά Κρήτης.
13. Φιλανθρωπικός Σύλλογος αποκαταστάσεως σπαστικών αναπήρων παιδιών "Η Προστασία", Ζακύνθου 11, 271 00 Πύργος Ηλείας.
14. Σύλλογος γονέων και κηδεμόνων "Άσπρες Πεταλούδες", Κουταρέλια 67, 383 33 Βόλος, τηλ. 0421-25.481.
15. Σύλλογος Γονέων-Κηδεμόνων προβληματικών ατόμων Μαγνησίας, Μαγνητών και Κοραή 124β, 546 94 Βόλος, τηλ. 0421-45.694.
16. Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων της σχολής κωφών-βαρηκόων Πάτρας, Λόντου 144-146, 262 24 Πάτρα, τηλ. 061-32.40.00 και 32.92.73.,
17. Αντικωφωτική Οργάνωση Ελλάδας, Νόταρά 124, Πάτρα 264 42, τηλ. 061-425663.
18. Σύλλογος Γονέων-Κηδεμόνων ειδικών δημοτικών σχολείων και ατόμων με ειδικές ανάγκες, Καραϊσκάκη 10, 412 22 Λάρισα, τηλ. 041-227160.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δρ. ΚΙΜΩΝ Ν. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *Εισαγωγή στην ειδική παιδαγωγική*, ΑΘΗΝΑ 1986.
2. Δρ. ΚΙΜΩΝ Ν. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Δρ. ΤΣΕΡΤΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Εισαγωγή στην ειδική παιδαγωγική*, Εκδόσεις "Τελέθριον".
3. ΕΥΤΥΧΙΑ Σ. ΝΑΝΑΚΟΥ, *Πρόνοια για το ειδικό Παιδί- Άτομο*, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1978.
4. Φ. ΣΤΑΘΗΣ, *Θέματα Ειδικής Αγωγής*, Εκδόσεις "ΕΛΛΗΝ" 1994.
5. ΓΚΟΥΤΖΙΑΜΑΝΗ- ΣΩΤΗΡΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑ, *Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*, ΑΘΗΝΑ 1993.